

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi Bilim Dalı

TÜRKİYE'DE YENİ SAĞ'IN VİTRİNİ OLARAK TURGUT ÖZAL

Elifcan ÇORUK

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

TÜRKİYE'DE YENİ SAĞ'IN VİTRİNİ OLARAK TURGUT ÖZAL

Elifcan ÇORUK

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

TEŞEKKÜR

Henüz yüksek lisans hayatıma başlamamışken özel öğrenci olarak *Türkiye’de Sosyal ve Siyasal Dönüşüm* dersine katılmamdan itibaren tezin tüm sürecine kadar tüm bilgi birikimi ve tecrübesini paylaşarak ilerlememi sağlayan, tüm sıkıntılı anlarımda dahi desteğini esirgemeyerek bana umut ve moral aşılayan, güler yüzünü eksik etmeyerek yanımda olan ve benimle aynı heyecanı süreç boyunca paylaşan sevgili danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Kadir DEDE’ye sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca tez jürimde bulunmayı kabul eden ve kıymetli önerileriyle tezin son halini almasını sağlayan Prof. Dr. Mete Kaan KAYNAR ve Prof. Dr. Aylin ÖZMAN’a çok teşekkür ederim.

Neredeyse her gün kendi meselelerimle meşgul etsem de desteklerini ve arkadaşlıklarını hiç eksik etmeyen Berfin YAĞBASAN ve Özdeş ÇELİK’e; güzel enerjileriyle içimi ısıtan sevgili kuzenlerim Demçe Naz FİLORİNALI ve Güler YURTMAN’a; yüksek lisans hayatım boyunca maddi manevi her zaman yanımda olan dayım Metin FİLORİNALI ve teyzem Bahtiyar YURTMAN’a; tezin son aylarında İstanbul’a gelmemle bana kapılarını açan, desteklerini asla esirgemeyen ve beni sakinleştirerek devam etmemi sağlayan canlarım Elif-Bülent-Eda ÖREN ailesine; sevgi ve cesaret aşılayarak tez sürecimdeki yol göstericiliğiyle kendimi değerli hissettiren sevgili Hüseyin KAZAN’a; sonsuz sevgi ve sabırla iyi hissettirerek beni canlı tutan güneşim Özlem SEZER’e; entelektüel birikimiyle her zaman yanımda olarak güven veren babam Mustafa ÇORUK’a; ve tabi ki yalnız tez sürecimde değil, hayatımın her anında anlayışı, varlığı ve sevgisiyle bana güç veren ve ben olmamı sağlayan canım annem Refiye FİLORİNALI’ya minnet ve teşekkürü bir borç bilirim, iyi ki varsınız.

ÖZET

ÇORUK, Elifcan. *Türkiye’de Yeni Sağ’ın Vitrini Olarak Turgut Özal*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.

Bu çalışma, “neoliberalizm”, “yeni sağ”, “çağ atlama”, “ikinci cumhuriyet” gibi çok farklı tartışmaların odağında yer alan Turgut Özal’ı, döneminin siyasal ve düşünsel gelişmelerinin bir “vitri”ni olarak ele almayı amaçlamaktadır. Özellikle 1980 sonrası süreçte hareketlilik kazanan sosyal ve ekonomik dönüşümle birlikte zamanın ruhu, “Vitrinde Yaşamak” ve “İmaj Devri” gibi başlıklarla ifade edilmektedir. Bu ruhun ele alınması dönemin zenginlik kazanan basın yayın alanına başvurmayı gerekli kılmakta olup, Turgut Özal’ın dönem içinde yazılı ve görsel materyallerle basında temsilinin Türkiye’de yeni sağ temsilini tartışmak anlamına geleceği savunulmaktadır.

12 Eylül 1980 darbesinin ardından Türkiye’de ekonomik, siyasal ve gündelik ilişkileri belirleyen tüm dinamikler değişime uğramıştır. Tecrübe edilen bu değişim ile birlikte Türkiye, derinliğin ve detayların önemsenmediği, her şeyin görüntü olarak var olması nedeniyle seyredildiği ölçüde değer kazandığı bir vitrine dönüşmüştür. Aynı dönemde Türkiye’de bu gelişmelerin temsili ise, bir çıkış yolu niteliğinde Turgut Özal’ın hem kişiliği hem de iktidarıyla ilişkili olarak geliştirilen siyasal imajı ile vücut bulmuştur. Yaratılan imajı en kısa zamanda hedef kitleye ulaştırma imkânına sahip olması nedeniyle basın, vitrinde olan siyasal lider için ciddi önem taşımaktadır. Esasen 1980’li yıllarla birlikte etkili olabilmek için başvurulan siyasal iletişim Türkiye’de özellikle 6 Kasım 1983 Genel Seçimleri ile ivme kazanmıştır. Bu tarihten sonra basın yoluyla siyasal bir haberleşme ortamı Türkiye siyasetinde etkili olmuştur. Siyasette bireysellik lider imajına büyük önem atfetmiş, basını etkili bir şekilde kullanan Özal’a da seçimleri kazandırmıştır. Parti politikalarını yansıtmak yerine kişiliği ile dikkat çeken Özal’ın iktidarı süresince bu durum hızlanarak devam ettiği için 1983 – 1989 yılları arasında kapsayan bir inceleme yürütmek, gerek seçim dönemlerinde siyasal yayımların artış kazanması fikrini, gerekse Özal’ın bu süreçte varlığını vitrindeki imajına borçlu olduğu gerçeğini ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler

Turgut Özal, Yeni Sağ, Neoliberal Dönüşüm, Gündelik Hayat, Siyasal İletişim, Basın

ABSTRACT

ÇORUK, Elifcan. *Turgut Ozal As The New Right's Shop Window In Turkey*, Master's Thesis, Ankara, 2020.

The purpose of the study is to approach Turgut Özal, who is at the focus of a variety of discussions such as “neoliberalism”, “new right”, “opening a new period”, and “second republic”, as a “shop window” of political and intellectual developments of its era. The time spirit, particularly with the social and economic transformation mobilizing by the process of post-1980, is identified via the titles such as “living in a shop window” and “image period”. Addressing the time spirit requires to refer to the time of media which gathered richness, as the claim of the study is that addressing the representation of Özal on the print and visual media means the discussion of the representation of the new right in Turkey.

With the 1980 coup's economic, political and daily exchange, Turkey turned into a shop window which is valuable as long as watching it with its extent while ignoring depth and details. In the 1980's, representation of that development in Turkey was political image of Turgut Özal which was reformed associated with his character and power as a solution. As media has opportunity to transmit created image to target group immediately, it is very significant for the political leader who is on the shop window. Since the November 6, 1983 General Elections, the political communication via the media has been effective for the politics of Turkey. Individuality in politics attributed significance to the leader image and made possible the winning of the elections for Özal, who used the media effectively. This situation has continued during the power of Özal, who took attention with his personality. Therefore, conducting a study covering 1983-1989 is to reveal both idea of the increase of political publications in election periods and the fact that Özal owes its presence to the image in the showcase.

Keywords

Turgut Özal, New Right, Neoliberal Transformation, Daily Life, Political Communication, Press

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	viii
GÖRSELLER DİZİNİ.....	ix
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: ÇELİŞKİLERİN BİRLİĞİ: YENİ SAĞ.....	9
1.1. LİBERALİZM VE MUHAFAZAKÂRLIĞIN “YENİ” HALİ.....	11
1.2. VİTRİNDEKİ İZDÜŞÜM: YENİ SAĞ’IN GÖSTERGESİ.....	20
1.3. BASINDAKİ İZDÜŞÜM: SİYASAL İLETİŞİM.....	25
1.4. YENİ SAĞ LİDERLERİ: THATCHER VE REAGAN.....	32
2. BÖLÜM: BASIN VE TOPLUMSAL HAYAT BAĞLAMLARINDA TÜRKİYE’DE 1980’Lİ YILLAR.....	48
2.1.DARBE TOPLUMUNDAN TÜKETİM TOPLUMUNA.....	48
2.2 BASININ DÖNÜŞÜMÜ.....	56
3. BÖLÜM: VİTRİN UNSURU OLARAK TURGUT ÖZAL.....	67
3.1. SİYASAL HAYAT: DÖRT EĞİLİM BİR ARAYA GELDİ Mİ?.....	71
3.2. EKONOMİK HAYAT: HERKES Mİ LİBERALLEŞİYOR?.....	83
3.3.KÜLTÜR VE DEĞERLER: KİM MUHAFAZAKÂR KİM DEĞİL?.....	106
3.4. YENİ ÇAĞ: NASIL ÇAĞ ATLIYORUZ?.....	119
SONUÇ.....	136
KAYNAKÇA.....	150
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU.....	165
EK 2. ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU.....	167

KISALTMALAR DİZİNİ

- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
AET: Avrupa Ekonomi Topluluğu
ANAP: Anavatan Partisi
AP: Adalet Partisi
DPT: Devlet Planlama Teşkilatı
HP: Halkçı Parti
MDP: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK: Milli Güvenlik Konseyi
MHP: Milliyetçi Hareket Partisi
MP: Muhafazakâr Parti
MSP: Milli Selamet Partisi
RTYK: Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu
TRT: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 1. Sağlık reformu açıklaması sonrası Margaret Thatcher’ın temsili.....	36
Görsel 2. Reagan ailesi: Ronald Reagan ve eşi Nancy Reagan.....	37
Görsel 3. Seçimler sonrası Ronald Reagan.....	44
Görsel 4. Turgut Özal partisinin selamını verirken.....	61
Görsel 5. 1987 referandum sürecinde ANAP’ın hayır kampanyası ve Güneş Taner’in giydiği No yazılı tişört.....	64
Görsel 6. Özal resmi üzerinde dört eğilimin temsili.....	72
Görsel 7. Anavatan Partisi’nin (ANAP) amblemi.....	73
Görsel 8. ANAP lideri Turgut Özal’ın, parti amblemi açıklandıktan sonra basındaki temsili.....	73
Görsel 9. Turgut Özal ve Kenan Evren.....	76
Görsel 10. Özal’ın tehdit siyasetinin basındaki temsili.....	78
Görsel 11. Özal’ın “siyasi tutuklu yoktur” söylemi üzerine basındaki temsili.....	80
Görsel 12. Nokta Dergisi’nin 3-9 Ekim 1983 tarihli kapağı.....	89
Görsel 13. Avrupa Ekonomi Topluluğu’na tam üyelik için yapılan başvurunun basın temsilleri.....	92
Görsel 14. Borçlar ve Özal temsili.....	94
Görsel 15. İthal ürün kullanımını konusunda Özal’ın basındaki temsili.....	95
Görsel 16. Ücret artış oranları ve Turgut Özal.....	99
Görsel 17. Halka, enflasyonun nedenine dair yapılan anket sonuçları.....	99
Görsel 18. Enflasyonun nedenini arayan Turgut Özal.....	100
Görsel 19. Turgut Özal ve yükselen enflasyona çözüm arayışının basın temsili.....	100
Görsel 20. Turgut Özal ve yükselen enflasyon grafiğinin basındaki temsili.....	101

Görsel 21. Turgut Özal ve alınan fonların basındaki temsili.....	102
Görsel 22. Ejderha olarak çizilen enflasyon ve yönlendirici olarak Turgut Özal temsili.....	102
Görsel 23. İsmail Özdağlar rüşvet olayının süreç ve sonucuna ilişkin Turgut Özal'ın tutumunu ifade eden çizim.....	104
Görsel 24-25. Sırasıyla 19 Ekim 1986 ve 18 Mayıs 1986 tarihli Nokta Dergisi kapakları.....	110
Görsel 26-27. Turgut Özal'ın Cuma konvoyu ve Semra Özal'ın kadeh kaldıran görüntüsü.....	114
Görsel 28. Nurhan Tekinel'in, Turgut Özal'ın elini öptüğü an.....	116
Görsel 29. Devlet ve İşadamları kitap kapağı.....	117
Görsel 30. Bülent Ersoy, Semra Özal'ın elini öpüyor.....	118
Görsel 31. Turgut Özal ve eşi Semra Özal Hac ziyaretinde.....	119
Görsel 32. Turgut Özal köy kahvesinde.....	121
Görsel 33-34-35. Turgut Özal ve eşi Semra Özal.....	124
Görsel 36. Turgut Özal'ın ev hali.....	125
Görsel 37. Semra Özal purosunu içerken.....	126
Görsel 38. Nokta Dergisi'nin ameliyat sonrası Özallardaki rol değişimine ilişkin kapağı.....	127
Görsel 39. Özal Show Grubu dergi kapağı.....	129
Görsel 40. Turgut Özal ve eşi Semra Özal.....	130
Görsel 41. Turgut Özal ve Semra Özal, iş dünyasından insanların katıldığı bir kulüp yemeğinde.....	131
Görsel 42. Çağ atlamak ve Turgut Özal.....	135

GİRİŞ

Yeni sağ, temelde liberalizm ve muhafazakârlık ideolojilerinin bir araya gelerek oluşturduğu bir anlayıştır. Liberalizm ve muhafazakârlığın farklı dayanakları, çıkış noktaları ve tarihsel arka plana sahip birer ideoloji olmaları, 1980’li yıllarda ortaya çıkarak kısa bir zamanda büyük bir etki alanına ulaşan yeni sağın hem faydalandığı hem de bu faydalanma sebebiyle eleştirildiği bir durum oluşturur. İdeolojilerin hâlihazırda sahip oldukları prensipler, siyasetin nasıl olması gerektiğine ve siyaseti oluşturan belli başlı kavramlara yönelik bakış sunmaktadır. Bununla birlikte aynı durum, yeni sağ anlayışa neden eleştirel bakılabildiği sorusuna da cevap oluşturmaktadır. Çünkü söz konusu birlikteliğin öznesi konumunda olan liberalizm ve muhafazakârlık, siyasetin başat kavramları olan devlet, birey ve topluma yönelik bakış açılarındaki farklılığın yanı sıra, çıkış noktaları itibarıyla da birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Dahası böylesi bir birliktelik, oluşturulan yeni çatı altında daha önce görülmemiş çatlaklar da yaratmaktadır. Bu yapı içerisindeki çatlakların temeli ise ideolojilerin bir araya geldiklerinde oluşturdukları çelişkilerdir. Bir yanda serbest rekabet ve piyasa temelli ekonomik bir devlet kurma hayaliyle liberalizm, diğer yanda ise mevcut olana koruma ve müdahaleci bir devlet algısıyla muhafazakârlık, söz konusu birlikteliğin hem bir özeti hem de yarattığı çelişkinin temelidir. Fakat bu çelişkili yapıya rağmen yeni sağ, pratikteki etkili ve uzun soluklu ifadesini 1980’li yıllardan başlamak üzere göstermiştir.

Çelişen ideolojilerin bir arada oluşu nedeniyle aynı çatı altında toplanan birliktelik halinin özellikle dönem konjonktüründe ortak düşman olarak sosyalizme karşı çökmemesi, kuşkusuz yeni geliştirilecek çözümlere bağlanmıştır. Her ideolojinin gelişim sürecinde olduğu gibi yeni sağ anlayış da, çıkış dinamikleri gereği bir temellendirmeye ihtiyaç duymuştur. Buradan hareketle, 1980’li yıllarda yükseliş gösteren lider odaklı siyasetin uygulamaya koyulması, yeni sağın yeni hallerinden biri olmasının yanında, anlayışın çelişkili yapısına ve çıkar koalisyonuna dair bulduğu en temel çözüm yoludur. Bu yönüyle yeni sağ, siyasi lideri ve onun söylem ve davranışlarının ön plana geçtiği ve bir yönüyle vitrini doldurduğu, çelişkili karakterinin ise arkalara gizlendiği bir sosyal ve siyasal pratik olarak görülebilecektir.

Bu çerçevede Nurdan Gürbilek’in (2016) Türkiye’de 1980’li yılları betimlemede başvurduğu vitrin olgusunun yalnız Türkiye’yi değil evrensel düzeyde yeni sağı anlama

ve tartışmada işlevsel olacağı söylenebilir. Öyle ki, varlığına temel olan resmi kültürle birlikte pratiklik kazanan vitrin olgusu, hayatın ancak seyredildiği ölçüde değer kazandığı 80'li yıllarda, konuşma dili ve içeriğini etkileyen seyir ve imaj kavramlarıyla bağlantı kurmaktadır. İmaj ve görüntünün sükse yaparak bir değer olarak algılanması, vitrini, bakıp eğlenilen ve çok da derinlikli düşünmeye sevk etmeyen gündelik bir sergi olarak sunmaktadır. Toplumsal dilin ve söylemin içeriği kuşkusuz siyasetten ve siyasi aktörlerden bağımsız değildir. Dolayısıyla gündelik ve toplumsal olanla ilgili her şeyin vitrin malzemesine dönüştüğü 1980'li yıllarda, siyaset ve siyasi liderler de zamanın ruhunun getirilerini tecrübe etmişlerdir. Zamanın ruhu ayrıca yeni sağ siyasetin temel uygulamalarını da şekillendirmiştir. Keza yeni sağ bahsi geçen çelişkilerini gizleyerek gündem haline getirmemek amacıyla gün sonunda vitrine ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle kendi gerçekliğini gizleme amacıyla olan anlayış, bunu yaparken vitrinde yer alan imajların konuşulmasıyla kendisine gelişebilecek fazladan alan yaratmış olur.

Vitrinin bu işlevi, sözün dahi sergi malzemesine dönüştüğü 1980'li yıllarda görsellik ve bilinirliğe gereksinim duymaktadır (Gürbilek, 2016: 29). Zira toplumun haberdar olmadığı bir vitrin, kimse için fayda getiren bir durum olmayacaktır. Vitrinin, siyasetle kurduğu ilişkide, devreye basın yayın araçlarının girmesinin nedeni tam olarak bu kaygıdır. Siyasi liderin vitrinde sergilenen imajı bu araçlar vasıtasıyla halka sunulmaktadır. Bu nedenle, tıpkı yeni sağın gelişim sürecinde vitrine duyduğu ihtiyaç gibi, vitrin olgusu da basına ihtiyaç duymaktadır. Her iki durumda da ortak nokta ise, siyasi liderin temel özne olarak konumlandırılmasıdır. Sözün kısası siyasi lider, hem yeni sağın gözdesi hem de vitrinin temel öznesi olarak halka sunulan bir gösterene dönüştürülmüştür.

Öte yandan, 1980'li yıllarla birlikte Türkiye'de siyasal, sosyal, ekonomik ve düşünsel pek çok dinamik değişime uğramıştır. Bu büyük değişimin en önemli göstergesi ise gündelik hayattır. Çünkü gündelik hayat, kitlelere söz konusu değişimleri doğrudan sunmaktadır. Bu yönüyle gündelik hayattaki dönüşüm süreci, bizzat toplumun dönüşümünü de dışa vurmaktadır. Bu ön kabul, Türkiye'nin 1980'li yıllar siyasetiyle değişen gündelik hayat izlenimlerini de doğrulamakta hatta politika ile gündeliğin yollarını gerek ülke içi siyasette gerekse toplumdaki bireyler üzerinde kesiştirmektedir. Öte yandan tarihsel süreç içinde böylesi dönüşümlerin uluslararası konjonktüre bakılmaksızın irdelenmesi mümkün değildir. Çünkü 1980'li yıllarla birlikte ilk olarak

dünya siyasetine yön veren ülkeler ve bu ülkelerin yönetim anlayışları ve bireylerinin siyasete bakışları değişime uğramıştır. Dolayısıyla, küresel siyasetten tarihin hiçbir döneminde bağımsız düşünilemeyen bir ülke olarak Türkiye de, dünyanın yeni yeni tecrübe ettiği yeni sağ dönüşümlerle bu dönemde tanışmış ve bizzat dönüşümün konusu olmuştur.

Bahsi geçen arka plan bilgilerinden hareketle, çok yönlü ve etkili değişimleri odağına alarak analiz yapmayı amaçlayan bu çalışmanın konusunu, yeni sağ siyasetin temsilcisi olan ve Türkiye’de 1980 dönemi ve sonrasına “her yönden” damga vuran Turgut Özal’ın siyaset anlayışının, yeni sağa dair tartışmaların kaçınılmaz sahası olan vitrinde görünürlüğü ve basında temsil edilme biçimleri üzerinden ele alınması oluşturmaktadır. Yeni sağın kendi çelişkilerini gizleme konusunda bir yol olarak lider siyasetine rağbet ettiği 1980’li yıllarda Özal, Türkiye’de yeni sağ lideri olarak uygulamaya koyduğu ideolojik tutarsızlığı kendi kişiliği ve duruşu ile gizleme çabasına girişmiştir. Öyle ki bu çabası Özal’a, tıpkı evrensel örneklerinde de görüldüğü üzere, çalışmanın temel argümanı olarak Türkiye’de yeni sağ vitrinini bizzat oluşturma unvanını kazandırmıştır. Bu çerçevede Özal, çelişki ve vitrin kavramlarının yeni sağ anlayış odağındaki ilişkisini ortaya koyması bakımından tezin konusu olmuştur.

Çalışmanın odağı olarak Özal’ın yılların tercih edilmesinin nedeni, 1980’li yıllarda çizdiği imaj ve edindiği destek ile bizzat Turgut Özal’ın tarihsel önemidir. Zira Özal, sıkça atıf yapılan “80 öncesi” başlığının karşı kutbunu oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle 12 Eylül öncesinin siyasal, ekonomik ve sosyal buhranları karşısında Özal, “80 sonrası” ifadesinin odağıdır. Dahası Özal, yalnızca yeni sağcı bir politikacı olarak değil, aynı zamanda Türkiye’yi ithal ikameci sanayileşmeden serbest piyasa ekonomisine çeviren figür olarak bu odakta yer almakta ve bu yönüyle önemi ortaya koyulmaktadır. Ayrıca Özal’ın, yönetimde olduğu süre zarfında basın ve yayın araçlarında fazlasıyla yer alması ve medyada görünür olmayı, siyasi hareketinin önemli bir stratejisi haline getirmesi, hem çalışmanın hem de yeni sağ vitrininin neden temel öznesi olarak seçildiğinin de göstergesidir. Dolayısıyla Özal, gerek kapitalist Batı ile bağdaştırılması açısından gerekse kendine özgü karakterinin anlaşılmasında bir gösterge olarak, 1980’li yıllarda Türkiye’de yeni sağ temsilciliğini elinde tutan siyasi bir liderdir. Bu yönüyle Özal’ın siyasal iletişimi kullanarak etkili bir imaj çizmesi, kendisinin yeni sağ temsilciliğiyle vitrinde yer aldığını da göstermektedir.

Çalışmanın zaman aralığını 1983 ve 1989 yılları arası oluşturmaktadır. Spesifik olarak 6 Kasım 1983 ile 9 Kasım 1989 tarihleri arasını kapsayan bu çalışma, Özal'ın iktidara geldiği ilk genel seçimlerden Cumhurbaşkanlığı'na kadar geçen süre zarfıyla sınırlanmıştır. Çünkü çalışmanın teorik arka planını oluşturan ve çalışma boyunca Özal üzerinde temsili incelenen yeni sağ, dönemselsel olarak 1980'li yıllara damgasını vurmuş bir anlayıştır. Dahası 1980'ler, "ımaj devri" ve "vitrende yaşamak" gibi başlıklarla ifade edilen bir zamanın ruhuna sahiptir. Bu nedenlerle seçili dönem, aynı zamanda konunun zenginleşmesini de sağlamaktadır.

Buradan hareketle çalışmanın temel araştırma sorularından biri, Turgut Özal'ın Başbakan olarak iktidarda olduğu yıllar içerisinde yeni sağ anlayışı ve bunun ekonomi temelli dönüşümlerinin kaynağı olan neoliberalizm Türkiye'de ne şekilde temsil ettiği. Turgut Özal'ın çizdiği Türkiye'de yeni sağ temsilcisi imajını, dönemin önemli dergilerindeki basın temsillerinin yanında birinci ve ikinci el kaynakları da kapsayan arşiv materyalleri üzerinden tartışmayı amaçlamaktadır.

Bu bağlamda çalışma boyunca veri elde edilecek kaynakların, sistematik olarak önceden belirlenmiş sınırlar dâhilinde incelenmesi uygun görülmüştür. Bu nedenle bu tez çalışmasında başvuru yöntemsel çerçeve nitel metin analizi olmuştur. Nitel metin analizi genel itibarıyla metnin bütünüyle ilgilenen, konunun güçlü yönlerini birleştiren, yorumlayıcı ve yaratıcı bir yöntem geliştirerek konuyu tematik, değerlendirici ve tip oluşturma analizi kavramları çerçevesinde, özellikle karmaşık analiz türleri ve sonuçların sunumunda kullanılan bir araştırma yöntemidir (Kuckartz, 2014: 33-34). Bu yönüyle nitel metin analizi yöntemi, metnin anlaşılması ve yorumlanması gibi hususlarda araştırmaya ve araştırmacıya kolaylık sağlar (bkz. Kuckartz, 2014; Goertz, G. ve Mahoney, J., 2012; Hsieh, H.-F. ve Shannon, S. E., 2005). Belli bir zaman aralığında çıkmış olan dergilerde Özal'ın yer alış biçimlerine odaklanılan bu tezde nitel metin analizi, taşıdığı bu vasıflardan ötürü tercih edilmiştir.

Buradan hareketle çalışmada kullanılan ana veriler, nitel veri analizi vasıtasıyla dönem boyunca 1980'lerle aynı ruhu taşıyarak yayın hayatına bu dönemde başlayan ve giderek popülerleşen dergilerdeki Özal'ın siyasal hayat, ekonomik hayat, kültür değerler ve yeni çağ temaları odağında sunuluş biçimlerine dayanılarak oluşturulmuştur. Çünkü 1980'li yıllarla birlikte gelişen ekonomi modeli, siyaset ve toplumsal alışkanlıkları

değiştirmesinin yanında basını da zamanın ruhuna uygun şekilde dönüştürmüştür. Dönüşüm mefhumunun 1980’li yıllarla karşılıklı bir hal aldığı bu dönemde basın, yeni tanışılan ekonomi modelinin toplumsal vurgusu olan çağ atlama hevesine paralel bir biçimde hareket etmiştir. Bu bağlamda, sözün dahi vitrin unsuru olduğu bu dönemde basın sahiplerinin ve içeriğinin değişmesi de kuşkusuz sıra dışı bir durum değildir. Keza “çok satan haber dergilerinin yayın hayatına girmesiyle yeni bir kamuoyu, yeni bir haber dili oluşması” (Gürbilek, 2016: 21) ifadesi de, basının tecrübe ettiği değişimin olağanlığı göstermektedir. Öyle ki çalışmada da, bu anlatıyı pratiğe dökme için dergilere odaklanılarak, 1980’li yıllardaki bahsi geçen “yeni” halin yansıtılması amaçlanmıştır. Çünkü dönemin yazılı ve görsel basın araçları arasında göze çarpan değişim ve karşılıklı etkileşim dergicilik alanında yaşanmıştır.

Bununla birlikte 1980’li yıllarda yeni sağ anlayışın getirdiği ekonomi politikaları uyarınca, öncelikle genelde Batı dünyasında ve özelde Türkiye’de serbest piyasa ve rekabetin getirdiği iktisadi koşullar göze çarpmaktadır. Teorik bir arka plana da sahip olan bu koşulların, pratiğe döküldüğu ve görünürlük kazandığı alan ise basındır. Zira yeni sağın, siyasi lider üzerinde parlıtı yaratmasına benzer bir durum basın yayın araçlarında da geçerlidir. Aynı zamanda Türkiye özelinde gerçekteşen darbe sürecinin de bu durumda etkisi büyüktür. 12 Eylül’le birlikte askerin yönetime el koymasıyla başlayan darbe yönetimi süreci ekonomik, siyasal ve toplumsal alanın yanı sıra basın araçlarını da etkilemiştir. Bu etki, özellikle siyasi yayıncılığın geriletilmesiyle tecrübe edilmiştir. Temel siyaset biçimlerinin ve muhalif siyasi içeriklerin engellendiği bu dönemde, gelişen yeni ekonomi pratikleri ile dergiciliğin arasında yakın bir ilişki vardır. Bu yönüyle dergi içeriklerinde, siyasal hayat hakkında çok da taraflı gibi görünmeyen gündem haberleri, yeni ekonomi uygulamaları ve buna bağlı olarak gelişen reklamlar ve magazin haberlerine geçiş söz konusudur. Bu geçişle birlikte, renksiz ve eğlence vadetmeyen günlük gazetelerin aksine dergiler, toplum nezdinde daha çekici bir hale gelmiştir. Ayrıca dergi yayıncılığında yayın sıklığı açısından giderek haftalık yayımlara daha çok yönelmesi, bu çekiciliğin meraklı bir bekleyiş ve tüketim arzusuna dönüşmesiyle de sonuçlanmıştır. Bu durum Gürbilek tarafından şöyle yorumlanır:

Haftalık dergiler, 1980’lere damgasını vuran söz siyasetinin oluşmasında önemli bir rol oynadı. (...) Haftalık dergilerin çoğu kapak konusu ya da dosyasına şu fark edilebilir: Adlandırma ve imaj, haberden ya da hikâyeden önce gelir. Önce ad

konur, imaj tasarlanır; sonra artık tanıdık kılınan hayat hikâyeleri bu sözel ya da görsel adlandırmanın içine yerleştirilir (Gürbilek, 2016: 47).

Tam da 1980’li yılların ruhuna uyan bir dille kaleme alınmış bu alıntı, esasen 80 sonrası dönemde gelişen yeni dergiciliğin öncelikli kaygılarını da özetler niteliktedir. Zira imaj ve iletişim kaygısıyla bu dönemde yeni çıkan ve hâlihazırda popüler olmasına rağmen yeni olana benzeme gayretiyle değişim gösteren dergiler, 1980’ler ruhunun yeni ürünleridir. Keza bu çalışma da, 1980’li yılların “yeni” halini, bu ürünler üzerinden tartışmaktadır. Buradan hareketle, söz konusu kaygılar ve Özal’ın basındaki temsil edilişi odağında çalışmada ele alınan dergiler *Nokta*, *Hayat*, *Ekonomik Panorama*, *Tempo Dergileri* ve *Erkekçe Dergisi*’nin Turgut Özal ile yapmış olduğu söyleşilerin bulunduğu sayıları şeklinde sıralanmaktadır. Bahsi geçen tüm materyallerin arşiv taraması ve fotoğraflanma süreci Ankara Milli Kütüphane ve Beyazıt Devlet Kütüphanelerinde yapılmıştır. Söz konusu kütüphanelerden ilk olarak *Nokta* ve *Hayat* Dergilerinin, kapsayıcı zaman aralıkları Ocak 1983 tarihinden Aralık 1989 olacak şekilde, sırasıyla toplamda 333 ve 239 adet yayımlanan sayısı taranmıştır. Buna ek olarak, *Ekonomik Panorama* Dergisi’nin Nisan 1988 itibariyle yayımlanan ilk sayısından Aralık 1989 tarihine kadar toplam 92 sayısı ve *Tempo* Dergisi’nin Aralık 1987 itibariyle yayımlanan ilk sayısından Aralık 1989 tarihine kadar 107 sayısı çalışmaya dâhil edilmiştir. Ayrıca *Erkekçe Dergisi*’nde yer alan Özal söyleşilerinden yararlanmak amacıyla söz konusu derginin 1983 yılı Haziran (Yıl: 3 Sayı: 6) ve Aralık (Yıl: 3 Sayı: 6) aylarında yayımlanan 2 sayısı da eklenmiştir. Sonuç olarak çalışmada toplam 773 sayı incelemesi yapılmıştır.

Turgut Özal literatürde çok sayıda akademik çalışmaya konu olmuştur. İsmi geçtiği 55 adet yüksek lisans ve doktora tezi bulunmakta, bunlar dış politika, yerel yönetimler, karşılaştırmalı lider analizi, iktisadi hayat ve iç politika gibi bağlamlarda Özal’ı ve onun siyaset anlayışını tartışmaktadır. Bu çalışmanın ayırt edici vasfı ise imaj ve iletişim olgularının, yeni sağ siyaset biçiminin bir gereği olarak tartışılmasında ve Özal’ı da bu çerçevede ele almasında yatmaktadır.

Bu çalışma üç ana bölümden oluşmakta ve bu bölümleri bir sonuç kısmı takip etmektedir. Birinci bölüm, tezin genel gidişatına kaynaklık eden teorik arka planı sunarak bağlamsal bir çerçeve oluşturmaktadır. Türkiye’deki yeni sağ anlayış temsilini ve dolayısıyla Turgut Özal’ı daha iyi anlamak ve yorumlamak adına birinci bölüm, yeni

sağ ve neoliberal dönüşümlerin uluslararası ölçekte ortaya çıkış dinamiğini ve kavramların dünya çapındaki öncü örneklerini açıklamak amacıyla çalışmada yer almaktadır. Çalışmanın temel kaygısı Özal'ın yönetim anlayışının Türkiye'de yeni sağ vitrini olmasıyla aydınlatmak olduğundan, birinci bölümde 1980'li yıllarda yeni sağın ortaya çıkma ve yayılma dinamiklerine değinilmiştir. Bu yolla konunun Türkiye üzerinden ele alınışı için bir temel sağlamak amaçlanmıştır. Bu amaçla yeni sağın, sistemli hale getirilerek dönemin yönetim anlayışında nasıl bir ideolojiye dönüştürüldüğünden bahsedilmiş, anlayışın vitrin ile olan ilişkisi ifade edilmiş, siyasi liderin nasıl öne çıkarıldığı görülmüş ve örnek ülke ve liderlerine değinilmiştir.

İkinci bölümde ise, yeni sağ ve vitrin ilişkisinin görünürlük kazandığı basın, 1980'li yıllarda Türkiye'de hangi koşullarda ve ne şekilde bir dönüşüme uğradığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda gelişen ve 1980'li yıllarda patlama yaşayan Türkiye'de siyasal iletişim mefhumuna ve uygulamadaki yerine de değinilmiştir. İkinci bölümde aynı zamanda, yeni sağın yeni halini tecrübe eden toplumsal dinamiklere ve bunların nasıl bir dönüşüme uğradıklarına da yer verilmiştir. Kuşkusuz ekonomik ve siyasalın yanında toplumsal dönüşüm, bir ülkedeki en zor fakat başarılı olduğunda en kalıcı değişim pratiği olarak tarihteki yerini almıştır. Dolayısıyla dönemde tecrübe edilen söz konusu dönüşümü de ikinci bölümde, basının dönüşümüyle, hatta onun bir getirisi olarak, ele almak önemli görülmüştür.

Çalışmada görsel malzeme kullanımını en fazla olduğu üçüncü bölüm, vitrin olgusu etrafında şekillenen temaların alt başlık oluşturduğu bir yapıdan meydana gelmektedir. Sırasıyla siyasal hayat, ekonomik hayat, kültür değerler ve yeni çağ temaları bu bölümün alt başlıklarını oluşturmaktadır. Söz konusu temalar, hem Özal'ın basındaki sunuluşunun sistematik bir ayrıştırmadan geçtiğinin hem de yeni sağın etki ettiği alanların göstergesi niteliğindedir. Aynı zamanda bu bölüm incelenen dergilerden uygun görülen fotoğraf, dergi kapağı, karikatür gibi görsellerle zenginleştirilmiştir. Bu yönüyle ilk olarak siyasal hayat alt başlığı ele alınmış ve Özal döneminin siyasal gelişim süreci, partisinin kuruluş ve yükseliş süreçleri, Özal'ın demokrasiyle olan ilişkisi çerçevesinde incelenmiştir. Bölümün ikinci alt başlığı olan ekonomik hayat, dönemin en can alıcı vurgusu olan serbest piyasa ekseninde ve Özal'ın liberalizmle kurduğu ilişki çerçevesinde şekillendirilmiştir. Bu alt başlık, yeni sağın çelişki yaratan unsurlarından olan liberalizmin, Türk usulü halini sunmayı amaçlamıştır. Üçüncü alt başlık ise kültür

ve değerlerdir. Kültür ve değerler alt başlığında, tıpkı bir önceki alt başlıkta olduğu gibi, yeni sağın bir diğer ayağı olan muhafazakârlık ile zal'ın kurduğu ilişkiye odaklanılmıştır. Bununla birlikte toplumsal değer yargılarının bu dönemde nasıl uygulandığına da değinilmiştir. Çalışmanın dördüncü ve son alt başlığı ise yeni ağ teması oluşturmaktadır. zal'ın yönetimde kaldığı süre boyunca dilinden düşürmediği ağ atlama düşüncesi bu alt başlığın zemini oluşturmaktadır. Bu bölümde, teknoloji, yabancı dil, yurtdışıyla ilgili olmanın vitrinde nasıl yer edindiği, imaj yaratımı ve öneminin nasıl ne çıkarıldığı, ağ atlamak için gerekli olan modernliğin nasıl ve neye göre yaratıldığı üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise varılması planlanan temel nokta yeni sağ vitrini olarak zal'ın, hem günümüzde dahi konuşulan varlığını hem de bu varlığı imaja attettiği önemle basında sergilemesine borçlu olduğu durumunu haklı çıkartmaktır. Dolayısıyla bu bölümde, çalışmada elde edilen tüm verilerin kısa bir analiz ve kişisel yorumla birlikte sunulması söz konusu haklı çıkartma için önemli görülmektedir. Tezin bulguları ve katkıları hakkında da bilgi verilen sonuç bölümünün, aynı zamanda günümüz Türkiye siyasetinin dinamiklerine de kısaca atıf yapılarak bitirilmesi planlanmıştır.

1. BÖLÜM

ÇELİŞKİLERİN İDEOLOJİK BİRLİĞİ: YENİ SAĞ

Yeni Sağ, gözde olmanın parıltısını işlevsel hale getirerek liberal ekonomi ve muhafazakâr bir siyaset algısının birlikteliğinden oluşan, aynı zamanda yeni liberalizm ya da yeni muhafazakârlık gibi adlandırmalarla da anılan bir harekettir. Bu yönüyle tarihsel olarak yeni sağ, soğuk savaşın sona ermesiyle galipler safında yer alanların oluşturduğu çıkar endeksli bir koalisyondur. Kavramın kapsadığı anlamların genişliği doğrultusunda hakkında araştırılacak, yazılıp çizilecek geniş bir içerik söz konusudur. Bu nedenle çalışma boyunca yeni sağın, sahip olduğu uçsuz bucaksız içerikten ziyade, 1980’li yıllarda küresel ve ulusal ölçekte yaşanan dönüşümlerin hem nedeni hem de sonucu olarak “vitrin” ile olan ilişkisi çerçevesinde ele alınması planlanmıştır. Bu bölümde teorik olarak kavramın oluşum süreci değerlendirilecek ve sonraki bölümlerde yeni sağın öncü örnekleri, Türkiye örneği ve Turgut Özal’ın yeni sağ açısından konumlanışını ele alabilmek adına bir çerçeve sağlanacaktır.

Yeni sağın yükselişi ve bahsedilen dönüşümlerin anlamlandırılabilmesi II. Dünya Savaşı’ndan sonra başlayan ve 1970’li yılların başlarına kadar devam eden kapitalist genişlemenin yavaşlaması üzerinden mümkün olabilir. Bu yavaşlama esasen dönem konjonktüründe refah devletinin krizi şeklinde algılanarak tecrübe edilmiştir. Tarihsel olarak refahın, ekonomik ve sosyal alanda eşit dağılımı şeklinde karakterize edilen refah devleti¹, en yaygın görülen devlet tipi olma özelliğini, 1970’li yıllarda küresel bir kargaşa ve kriz ortamına bırakmıştır. Bu süreçten itibaren yeni sağ, refah devletinin yitimi ile ortaya çıkan ekonomi-politik ve düşünsel boşluğu doldurmada yine refah devletinin mevcut mekanizmaları aracılığıyla gündeme gelmiştir. Liberalizm ile muhafazakârlığı bir arada işleyen siyasi liderler vasıtasıyla da bu yeni anlayış, sosyal, siyasal ve ekonomik alanların her birini etkileyecek olan ilerleyişine başlamıştır.

¹ Refah devleti, devletin vatandaşlarına rahat ve varlık içinde bir yaşam sunmasını görev edinen ve eşit fırsat, eşit refah dağılımı ve toplumun kendisinden yararlanamayan vatandaşlar için kamu sorumluluğuna dayalı olarak kişilerin ekonomik ve sosyal refahını korumaya ve teşvik etmeye yönelik sorumlulukları olan bir devlet şeklidir. Refah devleti kavramı hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Castles, Leibfried, Lewis, Obinger, & Pierson, 2012)

Yeni sağ, ortaya çıkışından itibaren kendi yarattığı ve propaganda amacıyla kullandığı ötekileriyle var olma özelliği taşımaktadır. Eskiye dair her bir olgu ve durumun aleyhte söylemlerle beraber kullanıldığı bu süreçte, refah devletinin eleştirisi ve çürütülmesinin de yaygınlaşmasına rastlanır. Kapitalizm ve demokrasinin taleplerine aynı anda cevap verilememesinden kaynaklanan bu krizler nedeniyle refah devletinin sunduğu istihdam ve kalkınma, fırsat eşitliği, sosyal güvenlik, yoksullukla mücadele gibi olumlu addedilen koşullar zayıflamış, Keynesyen ekonomi anlayışı çözüm arayışına girmiştir (Baltacı, 2004: 360). Ekonomik durgunluk, sermaye sıkıntıları ve toplumsal yakınmaların artmasıyla birlikte siyasal ve ekonomik vaatlere ek olarak, ideolojilerin çıkar birliği niteliğinde yeni sağ mevcut krize karşı bir çözüm yolu olarak gündeme gelmiştir. Hall'e (1979: 16) göre, sosyal refah devletinin denetlenemez duruma gelmesi ve kontrolden çıkmasıyla oluşan çelişkiler, siyasi yelpazenin tümüyle sağ kanada yönelmesine neden olmuştur. Çünkü yeni anlayış, mevcut kriz ortamının sorumlusu olarak gördüğü refah devletinin, gündelik hayat ve sıradan vatandaş için son derece hayati olan yönetim ve ekonomik sürdürülebilirlik konularının üstesinden gelemediği yönünde yaklaşımlar sergilemiştir. Bu noktada krizin sebebi olarak refah devleti kurumları görülmeyle birlikte, çözüm olarak da yine refah devleti kurumlarından faydalanılmıştır. Çünkü çözüm, hâlihazırda kamu hizmeti olarak verilen refah mekanizmalarının (eğitim, sağlık vb.) özelleştirilmesi ve piyasaya açılması olarak sunulması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte yeni sağın refah devletinin meşruluğunu kaybettiğine dönük söyleminin temel unsurları arasında savaş zamanında devletin gereğinden fazla sorumluluk aldığı ve aynısını vatandaştan beklediği, vatandaşın birey olma algısının kırılarak aşırı bağımlı hissettirildiği ve bunun bireysel özgürlükler için bir tehdit oluşturduğu, devletin piyasa üzerinde gereksiz müdahalelerde bulunduğu ve yanlış sosyal analizleriyle işsizlik, güvensizlik ve toplumsal umutsuzluğu arttırdığı gibi görüşler yer almıştır (Gül, 2004: 166-167).

Bu eleştirel perspektifin ışığında yeni sağın oluşum sürecinde yön verici alanlar niteliğinde yeni güç dengesi ve buna bağlı unsurlar ortaya çıkmış, yeni siyasi yapılanmalar ve düşünce biçimleri, devletin, devlet anlayışının ve devleti oluşturan ideolojik söylemlerin yeniden yapılanması gibi yeni program ve politikalar gündeme gelmiştir. Elbette bu süreçte çeşitli uzlaşmaların ve ayrı görüşlerin birlikte hareket etmesi beklenmektedir. Çünkü bu, siyasi ve ideolojik tüm uygulamalarda olduğu gibi,

eskiyi yeniden yapılandırma ve düzenleme sürecinde olağan bir durumdur. Bu nedenle böylesi değişim dönemindeki sağa doğru geçiş hali krizin bir yansıması değil, daha doğru ifadeyle krize bir cevap niteliği taşımaktadır (Hall, 1979: 15). Dubiel'in (2017: 9) vurguladığı üzere yaşanan değişim dönemi adeta bir 'Rönesans' sürecidir zira yazara göre, refah devletinin kapitalist sistem içinde neoliberal bir toplum hattına dönüşümü ancak tepkili bir Rönesans ifadesiyle anlaşılmaktadır.

1.1. LİBERALİZM VE MUHAFAZAKÂRLIĞIN “YENİ” HALİ

Etimolojik anlamda bir kavram “yeni” şeklinde nitelendiğinde, burada neyin yeni neyin eski olduğunu sorgulamayı gerektiren bir farklılaşma söz konusudur. Dolayısıyla eski ve yeni sağın ne olduğunu ayırt ederek yeniyi geliştirmek, oluşturulacak düşünce sistemi modelinin somut kanıtlarla anılmasını mümkün kılmaktadır. Bu nedenle kavramın farklı kişilerce yapılmış tanımlarını incelemek konunun başlangıcından itibaren farklı gözlemlerle ele alınmasını sağlayacağı için önemlidir.

İlk olarak yeni sağ, küresel ölçekte 1970'li yıllardan sonra peyda olan siyasal ve ekonomik krizlere karşı çözüm üretecek bir araç olarak gündeme gelmiştir. Bu iddiada Gamble'a (1988: 27-29) göre yeni sağ, Thatcherism ve Reaganizm gibi terimleri ideolojik boyutta kapsayan bir olay gibi görünmesine rağmen bir ideoloji değil, çıkar örgütlenmesi ve politika oluşumlarını birleştiren siyasi bir harekettir. Keynesyen ekonominin ve sosyal demokrasinin kurum ve olgularını geçmişte bırakarak, 1980'li yıllardan itibaren siyasi gündemi belirleme konusunda başarıyı sağlamıştır. Yeni sağın bu başarısının ardında ise aynı zamanda, liberalizm ve muhafazakârlık gibi benzemez ideolojilerin 1980'li yıllardaki sosyalizme karşı geliştirdikleri çıkar ortaklığı söz konusudur. Güçlerini birleştirme sözüyle karşılıklı olarak artık rakip olmadıklarını ilan eden liberal ve muhafazakâr görüş, bu yönüyle ortak düşman olarak belirledikleri sosyalizmin karşısında, çelişkileriyle anılma pahasına ideolojik çıkar koalisyonu olarak yeni sağı oluşturmuştur.

Yeni sağ Barry (1988: 2) için ise dönemin mevcut siyaset biçimine entelektüel bir cevap olmasının yanında, istenilen toplumsal sonuçlara erişebilmek için sosyal adalet ve mutabakat kavramlarının birlikteliği anlamına gelmektedir.

Bir başka anlatı ise yeni sağ, 1980’li yıllarla birlikte sırasıyla yapısal olarak üstünlük ve baskı kurmayı hedef alan siyasi düşünce yapısının ekonomik bir ürünü olarak açıklamaktadır (Topal, 2000: 4). Buradan hareketle, klasik liberal anlayışın serbest ekonomi düşüncesi ile muhafazakâr anlayışın devlet otoritesine övgüsünün birleşimi, yeni sağın en belirgin özelliği olarak söylenebilmektedir.

Winter (2000) ve King (1988) ise yeni sağ, içerdiği zıt bileşenlerden ayırmayarak tanımlamaktadır. Winter’a (2000: 1-2) göre tanımlayıcı özellikler açısından yeni sağın, kimliğini, liberalizm, muhafazakârlık, Thatcherizm, laissez-faire anlayışı, Reaganizm hatta ırkçılık gibi kavramlar oluşturmaktadır. Yazara göre bu kavramlar olmaksızın yeni sağ bir form veya şekil alamayacak, teoriden çok anlam ve içerikten yoksun bir düşünce olarak kalacaktır. Bu durum yeni sağın sahip olduğu ilişkisel olma özelliğini de vurgular. Kısacası yeni sağ ideolojisi bağlamında ilişkiler ağı söz konusudur. Bu duruma örnek teşkil eden King (1988: 797), yeni sağı oluşturan her bir iplikçiğin bir diğeri ile ilişkilendirilmesi sonucu değer kazandığını ifade etmektedir. Buradan hareketle liberalizm ve muhafazakârlığın karışımı sonucu oluşan yeni sağ, ideolojik bir bileşimin unsuru olarak ortaya çıkmıştır.

Son olarak yeni sağ bir uzlaşma biçimi şeklinde ele alan Gül (2004: 88) için de kavram, eklenme yoluyla oluşturulan farklı ideolojilerin ve onların anahtar kelimelerinin birlikteliği sonucunda piyasa-devlet ilişkisinin kurulduğu, 1980’li yıllar ve sonrası için egemen olan yeni bir ideoloji olarak ifade edilmektedir.

Görüldüğü gibi yeni sağ hakkında tanımlar çeşitlilik gösterse de kavramın varlığını zıtlıkların birlikteliğiyle kazanmış olması gerçeği ortak kabul olarak durmaktadır. Zaten hâlihazırda söylemsel düzeyde bakıldığında yeni sağın oluşum sürecinde liberalizm ve muhafazakâr ideolojilerin çekişmeleri ve birlikteliği konunun ekonomik ve siyasi gelişmeleri olarak incelenmektedir. İki baskın ideolojinin birlikteliği sonucu ortaya çıkan söylemler, ekonomi ve siyaset alanlarında gelişim gösterdikten sonra kültürel alanı da etkisi altına alabilmiştir. Kültürel alandaki bu etki neticesinde rekabete dayalı, bireysel çıkarın önce tutulduğu, eşitliğe dayanmayan söylemlerle, cemaat ve din odaklı, ailenin ve geleneksel bağlılıkların önem kazandığı düşünceler birlikte hareket etmiştir. Buradan hareketle yeni sağ sadece refah devleti anlayışının yerine gelen özne olarak ün kazanmamıştır. Bunu yaparken kullandığı alışılmış olanı tersine çevirme yöntemiyle

tarihteki önemini vurgulayacak adımı atmıştır. Kısacası gelenekselci ideolojik anlayışları alt üst eden bir birleşim ile kendini var etmiştir (Özkazanç, 1996: 1218). Bu bilgiler ışığında yeni sağ pratiği, varoluşu gereği bir birleşim olarak ele alınacaktır.

Yeni sağ kaynağını ideolojik bir melezlenmeden almaktadır. Bunlardan ilki özellikle klasik sağ yaklaşım için olmazsa olmaz nitelikteki otorite ve gelenek kavramlarıdır. Öte yandan diğer bir başvuru kaynağı da serbest piyasa ve buna bağlı bireyselliktir. Bu nedenle en yalın haliyle yeni sağ, yeni liberalizm ve yeni muhafazakârlık düşünce sistemlerinin birleşiminden oluşmaktadır. Liberallerin muhafazakâr düşünceleri ve muhafazakârların liberal fikirleri, söz konusu birleşimde ortaya çıkan bu “yeni” halin dayanağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla liberalizmin ve muhafazakârlığın nasıl olup da tek bir ideoloji çatısı altında birleştiğinin açıklığa kavuşturulması aynı zamanda yeni sağ düşünce sisteminin netlik kazanması açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle iki ideolojinin kendi tarihsel gelişim süreçlerini incelemek konunun gelişim sürecini daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır.

Yeni sağ hareketin ekonomik temellerini liberal eğilim oluşturmaktadır. Liberal yeni sağ da denilen bu perspektif politika oluşturma sürecinde aktif rol oynayarak kapitalist ekonominin işleyiş şekli, siyasal sistem ve sosyal kurumlar hakkında teoriler geliştirmiş ve piyasa ekonomisini bu temel doğrultusunda sürdürmek ve geliştirmek için hangi hükümet politikalarının gerekli olduğu konusunda fikirler üretmiştir (Gamble, 1988: 38). Bu görüşe mensup ekonomistler tarafından ortaya atılan argümanlarda piyasa ekonomisini tehdit edebilecek tüm tehlikelere karşı (enflasyon, işsizlik, vb.) dünya ekonomisini yeniden yapılandırmaya yönelik kabul söz konusudur. Yine aynı ekonomistler, piyasa çözümlerinin mevcut kamu kurum ve kuruluşlarından hem üstün hem de onlarla birlikte hareket eden bir sisteme bağlı olduğunu savunmaktadır. Bu yönüyle vergilendirme ve kamu harcamaları konuları ekonomi politikalarında önemli yer tutmaktadır. Bu nedenle yaratılmak istenen sistemde makbul kabul edilen birey, piyasada ve siyasette nasıl yer edinebileceğini bilen ve devlete olan bakışı belirlenmiş bir vizyonla hareket etmelidir. Genel olarak yeni sağ hükümetlerinin kurumsal olarak sendika ve sendikacılarla uğraşma nedeni de budur. Aksi halde toplumsal bellekte zaten olmayan kazanımların bir kez daha ellerinden alınması yoluyla muhalefet edenleri güçsüzleştirme ya da daha da ileriye gidilip sürekli kötülenen eskiye dönüş tehdidinin gerçek olma ihtimali yer almaktadır.

Liberalizm, var oluş sıralamasında bireyin devleti öncelediğini savunur. Bu öncelik durumu süreç içinde bireyin istek ve çıkarlarını da kapsayacak biçimde şekillenmiştir. Liberal düşünce içerisinde sınırlandırılması ve kontrol altında tutulması gereken organ bireyden ziyade devlettir. Klasik ekonomi politik görüşünün savunucularına göre minimalist olmanın yanı sıra devlet zorunlu bir kötülüktür². Temel hak ve özgürlükleri güvence altına almasıyla zorunlu, müdahale edebilme olasılığı nispetinde kötüdür. Bir diğer deyişle, siyaset karşısında ekonomi, piyasa mekanizmaları sayesinde üstünlüğünü sürdürmeye devam edecek ve fakat korunma karşılığında ekonomi, siyasete tabi olacaktır. Ekonomik alanda neoliberal temeli olan devletin korumacı rolüne ilişkin bu tabiiyet hali, serbest piyasa, girişimcilik, özel mülkiyet, zengin olma hayali gibi maddiyat odaklı geleceğe gem vurmadığı müddetçe geçerliliğini korumaktadır (Harvey, 2015: 10). Dolayısıyla liberal düşünceye göre ekonomik refah ancak devlete dair tüm faaliyetler, bireysel özgürlükler ve serbest piyasanın tahakkümü altında olacak şekilde sınırlandırılma(ma) yoluyla sağlanabilecektir.

Barry (1988: 65) de benzer biçimde, politik liberalizmin anayasal düzene indirgenebileceğini iddia eder. Bu nedenle hükümet tipi sorunu, ister demokrasi ister krallık olsun, hükümet üzerindeki yasal kısıtlamalar sorunu karşısında önceliğini kaybedecektir. Bu doğrultuda Williams (2015: 28), daha sınırlı bir devlet için ekonomik alanda vergilendirme sisteminin serbest piyasa ve neoliberal ilkeler çerçevesinde yeniden düzenlenmesini önerir.

Yeni sağ tarafından savunulan görüş uyarınca, devletin ekonomiye müdahale ettiği durumlarda piyasa olumsuz etkilenecek, kendiliğinden oluş hali zarar görecektir. Siyasetin ekonomiden çekilmesi gereğine dair vurgu ise, bu zararı önlemenin yolu olarak sunulur. 1970'li yılların ekonomik bunalımlarının önüne geçmek amacıyla bu geri çekilme hali bir gereklilik olarak sunulmuştur. Fakat burada gündeme gelen klasik liberal anlayışın ileri sürdüğü sınırsız ve kontrolsüz bir piyasa değildir. Aksine, küresel pazar rekabet ortamı da dâhil olmak üzere piyasanın gerektirdiği tüm koşulları sağlamak ve aynı zamanda muhafaza etmek için sınırlı devlet gerekmektedir. Piyasa serbestliği ve birey özgürlüğü, devletin sahip olduğu otorite araçlarını kullanma yetisi sayesinde bir iktidar ve toplum için bir kazanç olarak görülmektedir (Harvey, 2015: 72). Kısacası

² Devletin zorunlu bir kötülük olduğu düşüncesi klasik liberalizm anlayışında yaygın kabul görmektedir. Bkz. (Locke, 2016; Smith, 2006)

devlet piyasayı koruma koşuluyla güçlü olacaktır. Benzer şekilde sınırlılığı da yine piyasa endekslidir.

Ekonomiyi yeni sağ tarzında modernize etmek, bir yanda her devletin kendi piyasasını öncelediği fakat aynı zamanda küresel işbirliğine de hazır ve istekli olduğu bir düzeni gerektirir. Yeni sağ hareket içinde ekonominin yeni ve dolayısıyla modern hali olarak, serbest piyasa gibi sermayenin küreselliğine atıfta bulunan politika özelleştirme (Baltacı, 2004: 367). Özelleştirme politikaları sayesinde yeni sağ daha iyi ve akışkan bir ekonomi vaadinde bulunmaktadır. Bu yolla yerel çapta sorun çıkarabilecek klasik devletçi prensiplerin aksine, ticarileşmiş ve haliyle küresel sermayeye ihtiyaç duyan stratejiler geliştirilmiştir. Yeni sağın hem ülke içi otorite sahibi olma isteğiyle hem de küreselleşme ile olan bu yakın ilişkisi durumu ikiye bölünme hali yaratmaktadır (Çolak, 2016: 359). Zorlu ikili gibi duran bu durumların bir araya gelmesi, ekonominin modernize olma yolundaki çabalarından sayılmaktadır.

Serbest ekonomi anlayışı yoluyla ortaya çıkan çıkarlar sistemi sonucu toplumdaki bireyler sisteme kendilerinden uyum sağlamışlardır. Bu kendiliğindenlik hali sistem için olmazsa olmaz bir öneme sahiptir. Öyle ki yeni sağ içerisinde de devlete biçilen rol yine bu hal ile yakın ilişkidir keza devlet, piyasanın kendiliğinden oluşturduğu düzeni korumak için gereklidir. Bu noktada devletin sınırlı ve güçlü sıfatlarını aynı anda taşıması uygun görülmüştür. Çünkü işlevsel düzeyde yetkileri sınırlandırılmış olan bu devlet gücünü neoliberal ekonomiyi tehdit altına alacak durumlarda gösterebilmektedir. Diğer bir deyişle, rekabet ve piyasa düzeninin bozulmaması ve ona uygun politikaların gerçekleştirilmesi için önceden önlem alan ve güç kullanabilen bir devlet ihtiyacı hissedilmiştir. Devlet koruması altına alınacak kadar önemli görülen serbest ekonomi düşüncesi yeni sağın liberal kanadı için, küresel ölçekte rekabet ve ekonomik bağıllık yoluyla ülkelerarası kurulan ilişkilerde barışı güvence altına alacak olan bir yöntemi ifade etmektedir.

Devletin tanım ve kapsamına dair klasik anlayışta bir devletin sahip olduğu güç, baskı araçlarının miktarı ve onları kullanma kapasitesiyle ilişkilendirilmektedir³. Ancak daha kalıcı ve günceli yakalayan bir güce sahip olmak devletin kurumlarına ve politikalarına dayanmaktadır. Yeni sağ içinde de devletin gücü zorlayıcı ve korumacı olduğu

³ Klasik anlayıştaki devlet tanımları için bkz. (Weber, 2006; Pierson, 2011)

ölçüdedir. Güçlü devlet nosyonu varlığını, serbest ekonomiyi tehlikeye atacak herhangi bir bozukluk durumuna karşı alacağı tedbirlerle haklı çıkarmaktadır. Bir başka ifadeyle devlet serbest piyasa ekonomisinin koşullarını ve sürdürülebilirliğini öncelikli koruma alanına aldığı takdirde kendi meşruluğunu da kazanacaktır. Bu anlamda devlet Gamble'ın (1988: 31) aktardığına göre artık zayıf bir sosyal demokrasiden öte, piyasa düzeninin öngördüğü gerçek kamu yararının ne olduğunu bilen ve ekonomik çıkarlar için siyasal düzeni yönlendirebilen bir pozisyona geçmiştir. Bunları yaparken eş zamanlı olarak piyasa tarafından önerilerek devletin başında olan siyasi liderin göz ardı edilemeyecek görevi ise mevcut vatandaşı makbul bireye dönüştürmektir.

Öte yandan, yeni sağ anlayışı liberalizmle birlikte var eden diğer odak ise kuşkusuz muhafazakârlıktır. En yalın şekliyle bir şeyleri olduğu gibi korumak, muhafaza etmek anlamına gelen muhafazakârlık⁴, düşünce sistemi olarak ele alındığında var olan toplumsal düzenin daima korunması ve sürdürülmesi kaygısını taşımaktadır. Böylesi bir sürdürülebilirlik için toplumun bağlı olduğu devletin yapısal olarak otorite ve hiyerarşiye her zaman bağlılık gösteren güçlü bir duruşu olmalıdır. Muhafazakar perspektifte özgürlük, piyasa, birey üstünlüğü gibi olgular denetim altına alınmadıkları takdirde devlet otoritesini sarsabilecektir. Dolayısıyla da muhafazakar düşüncenin vazgeçilmezleri arasında yer alan kavramlar da kontrol, sınırlılık, devlet üstünlüğü ve ahlaki düzen gibi belirli bir nizam tasavvur edenler olmaktadır. Bu, aynı zamanda muhafaza edilmesi gereken şeyleri ve muhafazanın amacını da işaret etmektedir. Öngörülemezlik olası tehlikelere karşı değişim ve dönüşümün kontrolsüz halinden olabildiğince uzakta kalmayı hedefleyen muhafazakâr düşünce için daima korunacak bir durum söz konusudur. Dolayısıyla temel olarak kurulan mefhum ne ise muhafazakâr düşünce ilk olarak onu savunur, fakat değişim kaçınılmazsa mevcut değerleri koruyarak kontrollü şekilde sürece dâhil olur.

Yeni sağ hareketin bir bileşeni olarak muhafazakâr eğilim, her zaman toplumsal düzenin kurulması ve sürdürülmesi için gerekli şartları sağlama niteliğine sahip olmuştur. Düzen sağlama işleviyle ün kazanmasının ardında yatan etmenler otorite, hiyerarşi, istikrarlı bir denge gibi mutlak ihtiyaçları söz konusudur. Toplumsal düzeninin sürekliliği için çalışmakta ve onu aşındıracak tüm dengelerin karşısında yer alacak bir mottoyla hareket

⁴ Muhafazakârlık üzerine genel bilgiler için bkz. (Bora & Gültekingil, 2017 ; Bora, 2017; Heywood, 2017)

etmektedir. Muhafazakârlığın sadece bu haliyle bile hiç şüphe duymadan liberal fikirlere karşı olacağı çıkarımı yapılabilmektedir.

Dünya ekonomisinin kapitalistleşmeye başladığı ya da daha doğru bir ifadeyle sermayenin siyaseti önceleyerek piyasa düzenini oluşturmaya başladığı süreçte muhafazakâr anlayış, bir süre korumacı tavrını sürdürme politikası izlemiştir. Fakat daha sonra kontrollü bir değişim gereği muhafazakâr anlayış, ekonomik bir sistem olarak kapitalizmin özgür bir toplumun korunmasına yaptığı katkıyı ağırdan da olsa giderek kabul etmeye başlamıştır. İç dinamiklerinde gerçekleşen bu değişim ile muhafazakâr düşünce yeni sağ bünyesinde bir eğilim olarak var olmuştur.

Yeni sağın yeni olan hali, korumacı, düzen ve otoriteyi destekleyen muhafazakâr temelli politikacıların, piyasa düzeni ve serbest ekonominin getirdiği liberal fikirleri benimsemiş olmalarında yatmaktadır. Ancak yeni sağın liberal temelleri olan fikirleri uygulamaya geçiren bir hareket olmasına rağmen muhafazakâr bir öze yoğunluğunun unutulmaması gerekir. Çünkü muhafaza etmek ardında bir hiyerarşiyi de getirmektedir. Muhafaza edilen şeyin önemi göz ardı edilmeksizin aynı zamanda muhafaza edende de üstünlük vardır. Bu durum, güçlü devlet-serbest piyasa şeklindeki zıtlık birlikteliğindeki ilk kavramın (güçlü devlet) meşruiyet kaynağını oluşturmaktadır.

Gamble'nin (1988: 32) öncelik sıralamasına göre devletin yeni sağ bakış uyarınca güçlü olma nedenleri, serbest ekonominin etrafında dolanan sosyal demokrasi ve refah devleti bağlarını gevşetmek, piyasa düzenini güvence altına almak, ekonomiyi daha üretken kılmak ve sosyal ve politik otoriteyi korumaktır. Bu yaklaşım devletin güçlü olma nedenleri olarak açıklansa da, esasen bunlar serbest ekonominin buyruklarını yerine getirme ve onu koruma amaçlı ortaya atılmış fikirlerdir. Bu dört önemli neden doğrultusunda serbest ekonomiyi canlandırarak devlet politikası haline getirmek için kesin kararlara ihtiyaç vardır. Gerekli görülen bu durum nedeniyle devleti otoriterliği yeni sağ içinde tartışmasız olarak beklenen ve istenen bir durumdur. Güçlü devletin otoritesinin sürekliliği ile piyasa düzeni denetlenir, korunur ve devlet – piyasa ikilisi arasında karşılıklı bir meşruluk ilişkisi uygulamaya konulmuş olur.

Serbest piyasa ekonomisinin çıkarları için önem verdiği güçlü devlet modelinin gerekliliğindeki bir başka motivasyon ise verimlilik ile ilgilidir. Çünkü bir devlet yeni sağ harekete göre ekonomiyi modernize ederek, rekabetçi ekonomiyi organları içinde ne

kadar kurumsal boyuta taşırırsa o kadar güçlü, yaratıcı ve verimli bir devlet politikasına sahip olmaktadır. Ancak bu temel hedef merkezi bürokrasi ve eğitim sistemini uygulamaya koyan kurumlarında yenilenme yapılmasıyla birlikte düşünülmektedir. Kısacası bu düzenleme amacı aynı zamanda serbest ekonominin kurumsal çerçevesini oluşturmak anlamına gelir. Bireysel düzlemde ise vatandaşların özgür, serbest, girişimci birer birey olduklarının kendilerinin farkına varmalarına, daha doğru bir ifadeyle onları ikna etmeye, yönelik çalışmalar yapılmasını da içermektedir. Fakat yeni sağın temel ideolojileri arasındaki çelişik durumda olduğu gibi burada da bir paradoks mevcuttur: devlet verimli olma, rekabetçi düzeni sürdürme konusunda kurumsal ve bireysel düzeyde müdahalenin ölçüsünü kaçırdığı takdirde laissez-faire anlayışı yerini koruyabilecek midir? Bu çelişkisine net bir cevap bulamamakla birlikte yeni sağ yönünü güçlü devletin olmazsa olmazı gördüğü muhafazakâr söyleme döndürmektedir.

Yeni sağ anlayışın karşıt ideolojilerin birliğinden oluşmasının, kavramın kendi içinde bir çelişki yarattığı yönündeki saptamanın yanında Gamble, mevzuyu nedenleriyle açıklamayı tercih etmektedir. O'na göre yeni sağın liberal eğilimi ile muhafazakâr düşüncenin ortak düşman olarak gördüğü refah devleti, Keynesyen ekonomi ve sosyal demokrasiye karşı dava arkadaşı olmaları bu durumun nedenini oluşturmaktadır (1988: 54). Çünkü her iki anlayış da kendilerine göre sosyal demokrasi ve refah devletinin yıkıcı etkilerine tanıklık etmektedir. Liberal görüş bu tanıklığı birey özgürlüğü açısından dile getirirken, muhafazakârlar ise bir güç olarak otoritenin değer kaybettiğine şahit ettiklerini ifade etmektedir. Birlikte içerisindedir muhafazakâr anlayışa göre en büyük ihtiyaç toplumsal düzenin dengeli bir biçimde sürdürülebilirliğinin sağlamak ve otoritenin sabote edilmesini engellemektir. Dolayısıyla serbest ve girişim piyasası ile rekabetçi sistem muhafazakâr anlayış çerçevesinde toplumsal oldukları derecede bir bütünün parçaları şeklinde hareket edecektir. Bu noktadan bakıldığında yeni sağın liberal kolunun ekonomik sorun, durum ve şartlarla ilgilendiği, yeni ekonomik şartları koruması haricinde muhafazakâr kolun ise daha çok toplumsal ve kültürel olay ve olgularla meşgul olduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

Öte yandan yeni sağın bileşenleri arasında liberalizmin, muhafazakâr ideolojiyi öncelediğini savunan King'e (1988: 797) göre, muhafazakâr ideoloji otorite ve koruma görevleriyle bir devletin meşruluğunu sağlamaktadır fakat liberalizmin temel argümanları, yeni sağ ideolojiye sahip bir devletin temel taşlarını oluşturmaktadır. Bu

nedenle yazar, yeni sağa liberal muhafazakârlık denilmesini uygun bulmaktadır. Hutchinson'a (2008: 1) göre ise piyasanın önceliği konusundaki varsayımları ve konu üzerindeki ısrarı nedeniyle yeni sağın, İngiliz ve Amerikan seçmenlerin önemli bir kısmının bel bağladığı şartları yerine getirecek izlenimi vermiştir. Yeni sağın yarattığı ekonomik istihdam ve refahın yükselmesi, konut piyasası ve emeklilik fonlarının iyileşmesi gibi beklentiler toplum içerisinde "hepimiz şu anda Amerikan muhafazakârı haline geldik"⁵ gibi bir söylemin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sona yaklaşırken, ekonomik zayıflık ve savaş sonrası patlama dönemlerinden sonra 1970'lerdeki durgunluk ve toparlanma arası geçen süre, bir şeylerin yenilenmesine dair ilk işaretleri vermektedir. Bu işaretler aynı zamanda, dönen boyunca özellikle sosyalizme karşı bir çıkar koalisyonu olarak yeni sağın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Kriz yönetiminde 1980'li yıllara gelindiğinde ise genel mottunun önce rıza, sonra dayatma olduğunu görülmektedir. Toplumsal olana dair pek çok şeyin sağ kanatta kutuplaştığı bu dönemde baskın hareket, hâlihazırda inşa edilmiş olan yapıları alır, yıkar ya da dönüştürür, destek kuvvet oluşturmak adına yeni bir mantık bahşeder ve bu şekilde eski halden farklı olarak yeni bir alan yaratmış olur. Genel olarak ulusların kuruluş aşamasında tecrübe edilen kendi başına bir ulusal birlik hali, yeni sağın oluşum sürecinde de görülmektedir. Yok ettiği ya da etmeye çalıştığı her şeyi, kendi bütünlüğüne zarar verecek bir tehdit olarak algılamaktadır. Bu nedenle ilk başlardaki uzlaşmacı bir tavırdan ziyade çoğunlukla kendini kabul ettirme yolunu seçen yeni sağ anlayışın, uyguladığı popülizmin otoriter olma kısmı yine bu noktaya referans vermektedir. Buradan hareketle, çalışmanın teorik bölümü olarak belirtilen bu bölümde yeni sağ anlayışın bileşenlerinin neler olduğu aktarıldıktan sonra, ilerleyen bölümde vitrin kavramının yeni sağ ile nasıl ilişki kurduğu üzerinde durulacaktır.

1.2. VİTRİNDEKİ İZDÜŞÜM: YENİ SAĞ'IN GÖSTERGESİ

Vitrin, yeni sağ anlayışı anlama ve tartışmada işlevsel bir olgudur. Zira 1980'li yıllarla birlikte söylem, iletişim ve siyaset yapma pratikleri tümüyle vitrin olgusunun atıfta bulunduğu değerler sistemine dönüşmüştür. Yeni sağ anlayışın da aynı dönemde

⁵ Hutchinson'ın kullandığı bu ifade esasen yeni sağ anlayışa yapılan temel bir eleştiri niteliğindedir keza ifade, ideolojik olarak sağ kanada mensup hissedilmese de ekonomik faktörler yoluyla siyasi ideolojinin bastırılabilceğini göstermektedir.

yükselmesinden yola çıkarak, vitrin ve yeni sağ ilişkisini, bu ilişkinin nasıl ve ne amaçla kurulduğunu incelemek konunun anlaşılmasında önemlidir.

Var oluş süreci incelendiğinde yeni sağ anlayışı, bozulan bir oyuncağın tamir edilene kadar bir alternatif niteliğinde ortaya çıkan ve sonrasında onun yerini alan yeni bir oyuncağa benzetmek mümkündür. Yeni sağın oluşumuna ilişkin düşünceleri bu anlatıma uygun olduğu düşünülen ve süreci bozulma ve yeniden yapılanma şeklinde ifade eden Özkazanç (1996: 1218), refah devletinin yarattığı krizi güçlü devlet ve serbest piyasa birlikteliği kapsamında açıklayarak, bozulan sermaye sistemini düzenlemek ve ona gücünü yettirmek için devleti ve siyasal sistemi otoriter olarak tanımlayan hegemonik bir projenin yeni sağ adıyla ortaya çıktığını dile getirmektedir. Bu noktada devletin otoriterliği elbette toplumdaki bağımsız şekillenemez. Seçim ve rıza ilişkisinde temel özne konumunda olan toplum bu nedenle, üzerinde tatbik edilen düşünce sisteminden ayrı kalmayarak otoriter olma amacı taşıyan yeni sağ devletin “otoriter-popülist”⁶ düşünce sistemine uyum sağlamaktadır.

Hall’in otoriter popülizm kavramını oluşturarak, siyasi ve ideolojik bağlamda kullanmaya başlamasının nedeni, 1972-73 yıllarında İngiltere’de ortaya çıkan, çoğunlukla birisinin ya da bir şeyin toplumun değerlerine, güvenliğine ve çıkarlarına tehdit oluşturacak bir korku anlamına gelen “ahlaki panik”⁷ kavramıdır (Jessop vd., 1984: 34). Ahlaki panik, belirleyici konumda bulunan siyasi liderlerden beslenen haber medyası/basın vasıtasıyla sürdürülmektedir. Çoğu zaman panik kaynağını hedef alan yeni yasa ya da politikaların geçişi ile sonuçlanan bu durum ile toplumsal kontrol ve denetim mekanizmalarının daha işlevsel hale gelmesi amaçlanmaktadır. Ek olarak, otoriter popülizm kavramına bakıldığında, yeni sağ girişimleri destekleyerek hegemonik bir inşa sürecine arka çıktığı fark edilmektedir.

Sağ kanadın yeniden düzenlenmiş hali olarak yeni sağ, Hall’e (1988: 138-139) göre otoriter popülizm olarak adlandırılabilir popüler ideolojik mücadelenin alanını geliştirmektedir. Böyle bir politika hükümet ile kapitalist ekonomi arasında giderek daha yakın bir ilişki kurulmasını, fakat bununla birlikte geçmişte kazanılmış

⁶ Otoriter popülizmin açıklaması için bkz. (Hall, 1979: 15).

⁷ Ahlaki panik kavramı, 1972 tarihli *Folk Devils and Moral Panics* adlı eserinde Stanley Cohen tarafından kullanılmıştır. Kavram bir olay, kişi ya da nesnenin toplumsal çıkar ve değerlere yönelik bir tehdit olarak tanımlanması halinde kitle iletişim araçları tarafından basamaklıp söylemlerle oluşturulması anlamına gelmektedir (Cohen, 2011: 1).

özgürlüklerin azaltılmasını içermektedir. Dolayısıyla iki durumun birleşimi nihayetinde Hall'ın tasvir ettiği biçimiyle bir otoriter popülizmin yeni sağ içerisinde karşılık bulduğunu belirtmek mümkündür.

Diğer bir taraftan faşizm ve ekonomik durgunluğun, çoğu zaman gizli biçimde de olsa bağlantılı olduğu durumlar söz konusudur. 1980'li yıllardaki faşizm, halkın çoğunluğunun rıza göstermesiyle oluşan bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Herkesçe bilinen ve kabul edilen rızanın inşa sürecinde kuşkusuz hegemonik dengeler sistemi vardır. Bu durum demek oluyor ki, belirleyici biçimsel temsilciler ile aktif rıza gösterenler arasında gerçekleşen otoriter bir popülizme özgü bir modele geçiş söz konusudur (Hall, 1979: 15). Esasen bu model, yeni sağın otoriterliğinin yoğun bir serbestlik, ferahlama, baskının geri çekilmesi temaları altında devam ettiğine işaret etmektedir. Zira teorik açıdan bakıldığında otoriter popülizm, demokratik süreç ve girişimlerin zayıfladığına işaret etse de, yeni sağın Avrupa ve Kuzey Amerika kıtalarında demokrasi zaferi söylemleriyle gündeme oturduğu görülmektedir. Öte yandan Türkiye ve Şili gibi ülkelerde ise askeri darbe sonrası sivil siyasetin ve demokrasinin geri kazanıldığı bir döneme tekabül etmektedir. Fakat elbette, dünya siyasetinde olduğu gibi bu ülkelerde de teori ile pratik birbirini tutmayarak varlıklarına devam etmiştir.

Keynesyen ekonomi politikaları sonrası küresel çapta tecrübe edilmesi beklenen bunalım süreci yeni sisteme beraberinde kültürel bir kriz ve eskiye özgü olmayan bir değer biçimi de getirmiştir (Dubiel, 2017: 18). Söz konusu yeni değer hali, çalışmada sıkça kullanılan, Gürbilek'in (2016: 29) kullandığı tüm ilişkilerle birlikte sözün kendisinin dahi vitrin haline geldiği bir anlatıya denk gelmektedir. Çünkü 1980'li yılların ruhu her şeyin vitrine dönüştüğü, vitrinde yer aldığı kadar var olduğu bir dönemi içinde barındırmaktadır. Sözü geçen düşünce biçiminin yeni oluşu, eski olan değerlerin yeniden yaratılmasıyla ilişkilidir.

Farklı düşünce biçimlerinin eski unsurlarıyla yeni kombinasyonlar yapıldığı zaman, oluşturulan fikirde ideolojik kaymalar görülmektedir (Hall, 1985). Eski ve yeni karışımıyla oluşturulan ideolojik kaymalar sonucu siyasetin uygulanış biçim ve içeriğinde kalıcı değişiklikler meydana gelmiştir. Yeni sağ düşünce sistemi de tıpkı Hall'ın aktardığı şekilde geçici olmayan bir sertüvene imza atmıştır. Liberal ve

muhafazakâr ideolojilerin birleşimlerinin yanı sıra, vitrinde olan siyasi lider vasıtasıyla eski fikirler yeni halleriyle sunulmuştur. Bu sunumun başarısı için süreç içerisinde lider boyutu gündeme gelmelidir. Çünkü siyasi liderin başat yürütücü olarak seçilmesi hem vitrinde yer edinme hem de halkın oluşturduğu kitleleri hedef konuma getirmede önemlidir. Değişimin kalıcılığının esaslı öznesi olan bu kitleler sayesinde siyasetçiler hem çoğunluğa hem de iktidara erişim sağlamışlardır. Fakat kuşkusuz bu başarının ardında yatan sebepler seçim sonuçları ve alınan oy oranlarıyla açıklanamaz. İşin görünmeyen kısmı vitrinin arka tarafı yani vitrinin hazırlandığı kısımdır. Çünkü arka tarafta, iktidara taşıyıcı olarak halkın tercih, istek ve yönelim alanları üzerine hummalı bir hazırlık söz konusudur. Apple (1990: 299) için böylesi şartlar altında da mevcut sağın kendi hegemonya kurma projesini yenileyerek gerçekleştirmesi şaşırtıcı değildir. Buradan hareketle, ekonomi politikalarını daha özgür kılmak adına muhafazakâr bir tersine çevirme modeliyle dünya ekonomi ve siyasetinde önemli yer edinen yeni sağ, siyasi liderlerin vitrine vurgu yaparak öne çıktığı, cilalı bir imaj⁸ devrine tekabül eden bir dönemde parlıtımı küresel ölçekte yayarak ilerlemiştir. Kozanoğlu'nun (1992: 8) deyişiyle bu süreçte her şeyin imajı üretilmiş ve siyasi lider önderliğinde ya da onun benliğinde vitrine sunulmuştur. Dolayısıyla siyasal iletişimi en etkili şekilde yürütmeyi hedefleyen siyasetçinin, yaratılan imajı temsil edecek şekilde ülke vitrininde yer alması gerekliliği fikri doğrulanmış olmaktadır. Kısacası 1980'li yılların başından itibaren geçen sürecin allanıp pullanmasında ve dolayısıyla beraberinde halk desteğini almasıyla yeni sağ, reklamı ve pazarlaması kapsamlı şekilde planlanmış bir vitrin malzemesi şeklinde ileri sürülmüştür. Bu nedenle daha önce birlikteliği tecrübe edilmeyen iki ideolojinin böylesi birlikteliği de bu dönemde ün kazanarak ilerlemiştir.

Gamble (1988: 28) siyasi bir hareket olarak yeni sağ, ekonomi alanında devlet müdahalesine gösterilen muhalefet şeklinde tanımlamaktadır. Muhalefet etmenin kaynağında ise Keynesyen ekonomik yönetim politikaları ve kamu harcamaları yatmaktadır. Karşı çıkılan bu ekonomik bozukluğun neoliberal çözüm yollarıyla düzeltilmesinde siyasi liderler, kurtarıcı misyonlarıyla öncü özne olarak seçilmişlerdir. Aynı zamanda disiplin, otorite ve güçlü devletin savunucu sesleridir. Hâlihazırda gözlenen durum ile devlet müdahalesinin geleceği şaşırtıcı bir etkiden ziyade, giderek

⁸ İmaj kavramı, Can Kozanoğlu'nun 1992 yılında basılan Cilalı İmaj Devri adlı kitabından esinlenilerek çalışmada kullanılmıştır. Eser için bkz. (Kozanoğlu, 1992).

sertleşen bir otorite haline dönüşmesi beklenmektedir. Çünkü yeni sağda güç yalnızca hükümetin meşru olma hali olarak değil, aynı zamanda denetim mekanizmalarının bir uzantısı olarak da kendisini göstermesiyle oluşmaktadır. İktidarı uygulamak için vitrinin yapımında bulunan egemen grup ya da imajın vücut bulmuş hali olarak siyasi lider, hâkimi olduğu vitrine isim koyarak, toplum nezdinde onu normalleştirerek denetimini sağlamaktadır. Bu sayede kendi düşünce ve kaygılarının daha güçlü bir şekilde toplum üzerinde etki sahibi olmasının önü açılmış olacaktır.

Çalışmanın bu bölümünde bahsedilen yeni sağ-vitrin ilişkisine ekleme olacak şekilde, bölüm boyunca bahsi geçen lider odaklılığı ve nedenini, sonraki bölüme geçmeden açıklamak yerinde olacaktır. Yeni sağ anlayış çerçevesinde seçilen odak noktasının siyasi lider olma nedeni, liderlerin hem resmi hem de gayri resmi otorite biçimlerine sahip oluşlarıyla ilgilidir. Otoriter popülizm ve lider ilişkisi üzerine incelemelere bakıldığında, sağ kanat popülist hareketlerin iktidarda olduğu süre zarfında imaj sahibi bir lider tarafında yönetilmesinin sık karşılaşılan bir durum olduğu dile getirilmektedir (Burack & Snyder-Hall, 2012: 439). Çünkü popülist yönetimlerin genelinde liderler gündelik hayattaki sosyal, ekonomik ve siyasal görüntülerin hepsini yansıtmaktadır. Bu durumun neticesinde de hem gösteren hem de gösterge konumuna ulaşan liderlik vasfı ile vitrin özdeşleşmiş olmaktadır. Bahsi geçen bu ilişki şekli yeni sağ anlayışın yükseldiği 1980'li yıllarla birlikte zirve noktasına ulaşmıştır. Yeni sağı oluşturan tüm kavramlar, pratikte hızlı karar alabilen ve aldığı kararları piyasa koşulları ve vitrin eksenine en uygun şekilde yürütebilen imaj sahibi siyasi lidere ihtiyaç duymaktadır.

Vitrinin oluşturucu kaynağı olan basın, uygulamada neoliberal yürütücülüğün sonuçları olarak sunulmasının yanında muhafazakâr bir maya ile yeni sağ hareket içinde yoğunluğu unutulmamalıdır. Çünkü güçlü devletin lideri, hem reklamını yapacağı kişi, ürün ya da konulara hem de kuşkusuz sunacağı vitrine tekil bir karar verme yetkisini kullanma amacındadır. Hareketin otoriterliği de, tek başına karar yetkisi gibi, hegemonya sahibi olma hevesi olduğu yadsınamaz bir sonuçtur.

Ezcümle, daha önce de belirtildiği üzere, güçlü devlet – serbest ekonomi birlikteliğinin gerektirdiği iki temel ideoloji liberalizm ve muhafazakârlıktır. Bu nedenle yeni sağ bünyesinde barındırdığı bu zıt ideolojilerin aşırı hallerinden ziyade ılımlı duruşu gereği ortalama bir karışımdan oluşmaktadır. Fakat elbette bu öylesine oluşmuş bir durum

değildir. Bu noktada tekrar vitrin olgusunu hatırlamak yerinde olacaktır. Çünkü yeni sağ vitrinde olmayı politika haline getiren siyasi liderlerin yürüttüğü bir hareket olarak başlamış ve bu çizgiden ayrılmadan devam etmiştir. Bu nedenle de varoluşu gereği insan, seçmen, destekleyici kaybetmeyi göze alamaz. Dolayısıyla toplumdaki herkesi aynı anda kapsamayan bir ideolojik tavır içinde bulunmaktan kaçınıldığı için, yeni sağ siyaset sürecinde ne liberalizmin ne de muhafazakârlığın radikal hale dönmesine en azından başlangıç seviyesinde izin vermemektedir. Bu yeni siyasi hareketin kökten değiştirmeyi düşündüğü mevzu, kendinden önceki döneme dönüleceği korkusundan kaynaklanmaktadır. Bu sebeple tersine çevirme metodunu bir reform niteliğinde kullanmakta ve piyasa düzeninin korunması gerekliliği ile hareket ederken, lideri ve lider imajını da vitrinde sergilemektedir.

Barry (1988: önsöz) için mutabakat sözcüğü içerdiği farklı siyasi tutumlar nedeniyle yeni sağın temeli niteliğinde sayılmakta ve terimle birlikte anlaşılması beklenen ekonomik büyüme odaklı değerlerin yanı sıra toplumun siyasi katılma oran yüksekliği de mühim bir konumda yer almaktadır. İlgili literatür çerçevesinde tartışan pek çok yazar, konuyu popülizmle kardeş ya da ondan yararlanan bir bahis olarak ele almaktadır. Bunun yanında siyasal katılım ile aynı zamanda siyasi liderler, destekleyici kitlesini hazırda bulundurabilmektedir. Zira bu destekleyici kitle sayesinde liderler kendi siyasal vitrinlerini oluşturmaktadırlar. 1980'li yıllarda gündeme gelerek popüler olan İngiltere'de Margaret Thatcher ve ABD'de Ronald Reagan ikilisine ek olarak, Türkiye'de de Turgut Özal, farklı başlangıç bağlamlarına sahip olsalar dahi vitrinin etkisini kullanma yöntemleri ve yeni sağın gösteren imajları ile pek çoklarına göre hala iktidarlarımışçasına anılmaktadır. Bu durumu, söz konusu imaj ve vitrin boyutunun siyasetteki artan etkisine dair bir kavramsallaştırmanın paralelinde okumak mümkündür. Buradan hareketle yeni sağ ve vitrin ilişkisinde gerek konuyu daha derinlemesine anlamak gerekse pratikteki ilişkinin göstereni olarak siyasal iletişim mefhumunu bu aşamada açıklamak önemlidir.

1.3. BASINDAKİ İZDÜŞÜM: SİYASAL İLETİŞİM

Siyasal iletişim, dünyanın her yerinde ve bağlamı fark etmeksizin tüm siyasi liderlerin ihtiyaç duyduğu ve kullandığı bir platform olarak literatürde yerini almıştır. Buradan

hareketle siyasal iletişim, günümüzün politikacılarının ve siyasi partilerin pratiklerinde uyguladıkları siyasetin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Uluslararası veya yerel düzeyde birçok siyasi liderin, kişi veya parti ihtiyaçlarına göre stratejiler geliştiren kalıcı bir siyasal iletişim pratiklerine başvurduğu su götürmez bir gerçektir.

Siyasi iletişim, kitlelere oy verme hakkının uzatılması anlamına gelen evrensel oy hakkıyla başlamış ve kitle iletişim araçlarının gelişimi ve ilerlemesinin bir sonucu olarak bugünkü anlamını kazanmıştır. Tarihsel olarak siyasal iletişim kavramı ve uygulaması İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde doğmuş ve 1960'larda Batı Avrupa ülkelerinde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Alp, 2016: 12).

Siyasetin, iletişim ile olan yakın ilişkisi, hem kamuoyunu tanımak hem de siyasetin ve liderin kendini tanıtmaya amacı doğrultusunda, yeni bir politik çerçevenin inşası olarak başlamıştır (Köker, 2016: 22-23). Bu yönüyle inşa sürecinde toplumdaki insanların bakış açılarını yakalamayı, onlarla aynı dili konuşmayı hedefleyecek bir tutum geliştirilmesi planlanmıştır.

Siyaset, toplum ile olan ayrılmaz bağı gereği sosyal bir kavram olduğu için, toplumsal birimleri içermekte ve işlevini yine o toplumda kazanmaktadır. Benzer şekilde McNair (2003: 4) siyasal iletişimi, siyaset hakkında belli bir amaçla hareket eden iletişim tarzı şeklinde tanımlamaktadır. Bu anlamda siyasal iletişim, politika ve iletişimi, insanlarla siyasal aktörler arasında bir haberleşme vasıtası olması amacıyla birleştiren ve aktörler arasında ilişki kurulmasını sağlayan bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle politika ve iletişim arasındaki temel ilişki, seçmene bilgi ve mesaj vermekle birlikte, halktan destek almak için de bir araç olarak kullanılmaktadır (Özkan, 2004: 28). Benzer şekilde Wolton (1991: 52) ise siyasal iletişimi, siyaset alanında kamu önünde fikir belirtmeleri meşru olan siyasi aktör, medya ve araştırma kurumlarının, kamuoyunu etkileme alanı olarak tanımlamaktadır.

Siyasal sistem içerisinde, insanları harekete geçirme ve manipüle etme gücü olan kitle iletişim araçları ve siyasi aktörler, fikirleri iletmek ve halkın davranışını etkilemek hususunda kilit bir konuma sahiptir. Öyle ki kavramlar arasında oluşan işbirliği, iletişim araçlarının siyasetteki konumu sayesinde oluşmaktadır.

Siyasal iletişim çalışmalarını için, siyasi kaynakların bakış açısından, özellikle de kaynak ile hedef arasında başarılı bir karşılıklı anlayış elde etmek için bazı özellikleri söz konusudur. Siyasal iletişim politikacı için hedefini etkileme konusunda önem taşımaktadır. Bu nedenle siyasal iletişim yürütücüsü, tutarlı ve güçlü bir mesaj oluşturmak ve bunu iletmek gibi bazı görevleri göz önünde bulundurmalıdır.

Lilleker (2006: 91-92) için siyasal iletişim süreci, siyasi parti ve aday davranışı üzerinde hem yönlendirici hem de kısıtlayıcı olarak hareket eden fikirler dizisinin temsili olarak ikonikleşen ideoloji, toplumun bir ideale ortaklık oluşturması yoluyla politik sonuçları şekillendirdikten sonra liderin imaj yaratımı ve ardından siyasal pazarlamanın seçmen üzerinde uygulanması aşamalarından oluşarak tamamlanmaktadır. Bu açıdan ideolojilerin ölümünün ilan edilmesine kısa bir süre kala, tezatlıkları bir araya getiren ideolojilerin varlığı doğrudan siyasal iletişimin konusu haline gelecektir.

Siyasal iletişim sürecinin tüm temsilcileri, o belirli siyasi birliğin siyasal kültürünü temel alan politika gündemlerini doğrudan oluşturur. Bu nedenle mesaj içeriğini ve dil özelliklerini düzenlerken, politika gündemlerinin oluşturulması ve iletişim sürecinde aktörlerin etkinliğine yardımcı olan siyasi işleyiş mekanizması, etkili iletişim eylemleri gerçekleştirilmesinde önemlidir.

Siyasal iletişim, medya, kamuoyu, siyasal pazarlama ve reklamcılığın birbirleriyle olan ilişkisinin çatı kavramını oluşturarak, iletişimin siyasal yaşam üzerindeki rolünü de gerçekleştirmektedir (Wolton, 1991: 52). Kamuoyu ve kitle iletişim araçları siyasal iletişimin, siyasal aktörler ile birlikte bir alanını oluşturan temel organlardır. Bu nedenle başlığın medya etkisi ile detaylandırılması ve siyasal iletişimin medya ile ilişkisinin açıklanması yerinde görülmüştür.

Medya, toplumların kültürel iletişim süreçleri için belirleyici bir faktör olarak çok önemli bir rol oynamaktadır. Medyanın bu işlevi, siyasi yaşamda medyadan yararlanmak isteyen siyasi partiler ve adaylar tarafından temel bir görüş olarak benimsenmiştir (Alp, 2016: 18).

Medyanın siyasette yeni bir güç haline gelmesi, toplumda medya-siyaset ilişkisinin yaygınlaşması ve kabul görmesiyle mümkündür. Bu ilişki biçiminin meşruiyet kazanması ise Kentel'e (1991: 41) göre karmaşıklaşan yeni toplum düzeni ile ilişkilidir. Çünkü pratikte siyasi aktörler medya ve iletişimin, siyaset ile olan ilişkisine ihtiyaç

duymaktadır. En genel haliyle de siyasal iletişim, bu ihtiyaca cevaben ortaya çıkan bir alandır.

Medya ve siyasal iletişim arasındaki bağlantı bilhassa siyasal seçim dönemlerinde belirginleşmektedir. Çünkü bu dönemlerde tüm dikkat siyasal lidere, siyasal partilere, bu aktörlerin tutum ve davranışlarına verilmektedir. Dolayısıyla siyasal seçim dönemlerinin bir ülkedeki siyasal iletişimin somut ve etkili bir biçimde pratiğe döküldüğü bir zaman dilimi olduğu söylenebilmektedir. İletişim araçlarının siyasal alanda düzenli uygulanması ile halkın ilgisi ve siyasete katılımının artırılması amaçlanmaktadır. Siyasal iletişimin, özellikle seçim dönemlerinde kullanılmasının ardında yatan neden de bu amaca hizmet etmektedir. Bu anlamda, siyasal iletişim araçlarının kullanımı hem halka siyasetin, aktörlerin uygun gördüğü şekilde aktarılması hem de seçim kampanyaları sırasında siyasal bir reklam aracı olması gibi temel hedeflerle hareket etmektedir (Özkan, 2004: 29). Çünkü her bir aktör tarafından belirtilen ve medya araçlarıyla halka aktarılan politik ifadelerin üretimi ve değişimi ile ilgili her şeyi kapsayan siyasal iletişime, görsel ve yazılı tüm medya teknolojileri, halka doğru ve hızlı bir şekilde ulaşma konusunda hizmet etmektedir. Bu hizmet esnasında medya, haber üretme ve görünmeyeni kamuya aktarma gibi özellikleriyle özellikle seyirci olarak vatandaşın dikkatini çekme amacındadır (Kentel, 1991: 41). Buradan hareketle, dikkate alınacak dünya ve bu dünya hakkında düşünülecek konular ve düşünme şekillerinin bir avuç insan tarafından belirlendiğini söylemek mümkündür.

Hedeflenen kitlenin bir karara sahip olması siyasal katılım sürecinin belirleyici bir unsurudur. Siyasal iletişim prensipleri de tam olarak bu karar verme sürecinde devreye girmektedir. Her siyasal aktör hedef kitlesine henüz karar veremeyen ya da kararı kendinden yana olmayan seçmeni yerleştirir. Seçmenin tarafından ise bu süreçte kendi görüşünü ifade etmek karar alma açısından önemlidir. Eğer seçmen, görüşünün daha az baskın görüşler arasında olduğuna inanırsa görüşünü ifade etmek için daha az eğilimli olmaktadır (Alp, 2016: 16). Bu durumun ise baskın olduğu düşünülen görüşlerin daha fazla önem kazanarak daha baskın hale geleceği ve dolayısıyla alternatif görüşlerin azalacağı bir sonuç yaratma potansiyeli vardır. Bu nedenle iktidarın, yani baskın olanın yanında yer almak, ya da onunla aynı fikre sahip olmak, seçmenin kendi görüşünü rahat ifade etmesinde önemli rol oynamaktadır.

Öte yandan halkın genel eğilimi ve kitle iletişim araçlarında sunulan gündem arasında sıkı bir ilişki olduğundan söz edilmektedir. Bu ilişkinin yarattığı pragmatizm nedeniyle durum, seçimlerde siyasi aktörler ve partilerin kullandığı bir stratejiye dönüşmektedir. Buradaki amaç, kamuoyunu belirli bir politika veya görüşü benimsemesi için etkilemek ve yönlendirmektir. Buna ek olarak siyasi aktörün kişisel bilgi, yeterlilik ve becerilerine odaklanarak seçmeni, seçeceği lider hakkında haberdar etmeyi ve seçmenlerin siyasal katılıma olan ilgilerini teşvik etmeyi hedeflemektedir. Ayrıca, seçmen davranışlarının analizini yapmak ve bu analizler sonucunda alınan geri bildirimlere göre strateji geliştirmek de yönlendirmenin bir parçasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla siyasal iletişim, her şeyden önce medyanın yarattığı odakların halkın dikkatini çekmesi, pazarlama ve reklamın çekici hale getirilmesi durumları ile bağlantılıdır. Kurulan bu bağlantı vasıtasıyla iletişim ve siyasetin etkisi genişlemekte ve siyasi liderin faaliyetleri de bu durumdan etkilenmektedir. Kavram aynı zamanda, kamuoyunun güvenini ve desteğini geliştirmek, bunu sürdürmek ve buna bağlı olarak iktidara gelmek için faaliyet gösterilen siyasal sistem sürecini de oluşturmaktadır (Uslu, 1996: 790).

Bununla birlikte siyasal iletişim sürecinin bir parçası olarak siyasal reklam kavramı da kullanılmaktadır. Siyasi içerikli bir reklam, hedef kitlede olumlu duygular uyandırması amacıyla tasarlanan ve pek çok medya aygıtı kullanarak gerçekleştirilen bir siyasal iletişim parçasıdır (Lilleker, 2006: 147). Fakat kavramı diğer reklamlardan ayıran en önemli özellik ise siyasal bir kaygı ile oluşturulmasına ek olarak, özellikle siyasi seçim dönemlerinde siyasi lider ve medya ilişkisinin yönlendirmesiyle yaratılan bir tür olmasıdır. Bu yönüyle siyasi reklamcılık, siyasette rekabeti hem normalleştiren hem de bir piyasa oluşturarak yardım eden bir özelliğe sahiptir.

Lilleker'e (2006: 148) göre başarılı bir siyasi reklamın olmazsa olmaz dört temel özelliği vardır; hatırdı kalmayı sağlamak için çarpıcı bir etkiye sahip olmak, bilinen tema ve hikâyeler üstünde durmak, sıradan insanlara odaklanmak ve kolay anlaşılabilir olması açısından basit olmak. Bu faktörler doğru bir şekilde birleştirildiğinde, reklamın kalitesinin turnusol kâğıdı olan ikna etme kabiliyeti ve güvenilirlik de sağlanmış olacaktır. Güvenilirlik ve ikna, kamuoyuna etki etmesi düşünülen çalışmalarda önemli hususlardır. Çünkü yapılan çalışmanın ya da reklamın seçmeni ikna gücü ve güvenilirliği olmadığı durumda, seçmenin o reklamı görmezden gelmesi gibi handikaplı bir durum oluşabilmektedir.

Özellikle seçim dönemlerinde en çok kullanılan siyasal iletişim prensiplerinden olan siyasal reklam, iletişim ortamlarında ve radyo gibi çeşitli medya içeriklerinde bir siyasal aktör tarafından zaman ve mekân satın alınarak seçmenlerin tutumlarını, davranışlarını ve siyasal inançlarını etkileyen siyasal mesajlar vermek amacıyla planlı bir biçimde uygulanan iletişim şekli olarak, seçmenlerin görüşlerini etkileme gücü, genel medyadaki zaman ve mekân bakımından toplam medya kapsamıyla doğrudan orantılıdır (Alp, 2016: 14). Buradan hareketle siyasal reklamcılık sürecinin, siyasal güçle dolaysız bir ilişki için de olduğu da söylenebilmektedir. Çünkü siyasal güce sahip iktidar aynı zamanda, kendi reklamını yapabilecek en elverişli ve maddi açıdan iyi durumda olan taraftır. Dolayısıyla politik reklamcılık, siyasal partiler tarafından göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir unsur haline gelmiştir. Kullanılmaya başlandığı ilk yıllarda siyasal reklamcılık, siyasal partilerin ideolojilerinin ve programlarının tanıtımına yoğunlaşmış ancak zamanla liderlerin imajına vurgu yapacak gelişmeler ile siyasal aktörleri kişisel olarak ön plana çıkarmıştır. 1980'li yıllarda artan ticari reklamların genellikle tüketicilerin bir meta satın almaya yönelik teşviklerinde olduğu gibi siyasal reklamcılık da, hedef kitlenin reklamın inandırıcılığı ve liderin vurucu imajının etkisinde kalarak onu tercih etmesini sağlamak için tasarlanmıştır (Alp, 2016: 15).

Siyasal reklam kavramına benzer şekilde, siyasal iletişimin medya kanalıyla uyguladığı bir diğer önemli kavram ise siyasal pazarlamadır. Literatürde pek çok araştırmacıya göre siyasal iletişim ile ticaret alanında kullanılan pazarlama yöntemleri arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Ticari işletmeler ürün veya hizmet dağıtma karşılığında para ve müşteri sadakati satın alırken, siyasal liderler de niceliksel olarak oy veya kitlesel destek karşılığında vaat ve politik seçim sunmaktadırlar (Kioumi, 2011: 10). Hedef kitlenin dikkatini çekmek ya da yeni bir dikkat oluşturma amacı taşıyan bu durum, siyasal lider imajı ve o imaj vasıtasıyla verilen mesajı seçmenlerin gözünde çekici bir hale getirme kaygısı ile oluşturulmaktadır.

Özellikle yeni sağ anlayış etkisindeki 1980'li yıllardan itibaren gelişen piyasa odaklı siyasal aktörler, politika geliştirmek amacıyla, ticari dünyadaki pazarlama araçlarının kavram ve felsefesini siyaset alanında kullanarak siyasal pazarlamayı uygulamışlardır (Lilleker, 2006: 151). Çünkü estetik bir görünüm ve duygu kullanımı yoluyla imaj yaratımı, rakiplerden farklı kalmak amacıyla özgün bir duruş ve temel mesajların hedef kitleye iletimi siyasal aktörlerin tanınırlığı ve kalıcılığı için ciddi bir öneme sahiptir.

Buradan hareketle siyasal pazarlama, bir diğer deyişle siyaseti bir piyasa alanı olarak kullanma, 1980'li yıllar lider siyaseti için siyasal iletişimin vurucu gücü olarak gündeme gelmektedir. Bu yönüyle siyasal iletişimin uygulayıcısı sayılan siyasi liderlerin, söz konusu süreçte ne şekilde rol aldıkları ve nasıl yer edindiklerini incelemek, konunun açıklığa kavuşmasında önemlidir.

1980'li yıllarla birlikte medya sektöründe ihtiyaç algısı ve buna bağlı olarak odak noktaları da değişime uğramıştır. Söz konusu değişim kuşkusuz siyasi liderleri de etkilemiştir. Çünkü gündemi belirleme amaç ve misyonu olduğu düşünülen medya, bu özelliği ile siyasi liderleri kendisine daha fazla bağımlı hale getirmektedir. Bununla birlikte farklı sosyal grupların yaratılması bahsedilen farklı kimliklerin temsilleri açısından önemli olsa da, aynı zamanda bu durum mevcut siyasi güç tarafından kasten yapıldığı takdirde, temsil amacı gütmekten çok toplumsal ayrımcılık ve bireyselleşme temelli yapılmaktadır. Siyasal iletişim sürecinin bir unsuru olarak bu bireyselleşme hali toplu temsil işlevi olan siyasi partilere güveni azaltmaktadır. Benzer şekilde bu durum nihayetinde siyasetin de kişiselleşmesine yol açarak, temel muhatap olarak siyasi lideri ön plana çıkartmaktadır (Kioumi, 2011: 7).

İnsanların desteğini almak ve bu desteğin sürekliliğini sağlamak için, sürdürülebilir bir siyasi başarı oluşturmak amacıyla profesyonel bir iletişim şekli gereklidir. Bu durum Lilleker'e (2006: 95) göre özellikle görsel basın malzemelerinin yaygınlık kazanmasıyla birlikte, siyasi faaliyetler ile siyasal iletişim bir ihtiyaç olarak görülmeye başlanmıştır. Çünkü politik bir süreçte siyasal iletişime ilgi ve ihtiyaç duyulması, siyasette kişilere ve kişiliğe odaklanıldığı anlamına gelmektedir. Bu durum siyasetin, bireyi teşvik etme ve bireysel bir siyasal alan yaratma kaygısıyla beraber düşünülmelidir. Bununla birlikte bireysel bir siyasal alan yaratımı esasında bireyi siyasetten uzaklaştırmakta ve siyasal liderin ünü medya tarafından gösterilen kendi kişisel özelliklerine bağlanmaktadır (Lilleker, 2006: 96). Dolayısıyla bireyin siyasal alan örneklemini siyasetin kendisinden çok, söz konusu liderin imaj ve görüntüsünün oluşturması hedeflenmektedir.

Siyasal iletişim sürecinde imaj, en genel tabirle, siyasi bir aktörün dıştan temsil edilmesini ifade etmektedir. Bir başka deyişle imaj, siyasi aktörün seçmen gözündeki görüntüsünü oluşturmaktadır. Siyasal iletişim sürecinin hedef kitle olarak belirlediği topluluğu etkilemek amacıyla, genelde görsele dayalı olarak, kolay akılda kaldığı

düşüncesi, siyasette imaj kavramını önemli hale getirmektedir. Çünkü siyasal iletişim siyasi lideri, liderlik yapacak kişinin imaj pazarlamasını yaparak siyaset vitrinine sunmaktadır. Diğer bir deyişle, liderin vitrindeki-sahnedeki görünürlüğünün aracı konumunu almaktadır. Bu nedenle bir siyasi lider için toplumdaki vatandaş nezdinde tanınma halı kesinlikle olması gereken bir durumdur (Wolton, 1991: 55). Çünkü tanınma yani o siyasi aktörün bilinirliği sayesinde seçmen siyasi davranışını şekillendirmektedir. Dahası özellikle seçim dönemlerinde ön plana çıkan bu davranış sonucu siyasi aktörler meşruiyet de kazanmaktadır.

Siyasal tüketici olarak seçmenlerin istek ve talepleri, politikacıların yaratım sürecinde, bu işi gerçekleştiren siyasal iletişim uygulayıcıları tarafından bilinmesi gerekir (Johansen, 2005: 133). Çünkü bu durum siyasal davranış yönlendirdiği için siyasal aktörün nasıl davranması gerektiğini ifade etmektedir. Buradan hareketle seçmenlerle nasıl iletişim kurulacağı durumu, seçim başarısı hedefleyen siyasal aktörün en öne çıkan özelliği olmalıdır.

Sonuç olarak, yeni sağ anlayışı nitelemek amacıyla öne sürülen tüm içerik ve kavramlar, zamanın ruhunu niteleyen reklam, tüketim ve imaj gibi mefhumlarla iç içe geçmiştir. Bu birlikteliğin kaçınılmaz bir sonucu olarak siyasal iletişim, yeni sağ anlayışın gerektirdiği bir siyaset biçimidir. Öyle ki siyasal iletişimin kendi tarihsel gelişim süreci açısından bakıldığında, yeni sağın yükselişe geçtiği 1980'li yıllar manidardır. Çünkü zıtlıkların birliğinden oluşan yeni sağın, kendi varoluşsal çelişkilerini örtbas etmesi ancak siyasal iletişimle kurduğu ilişkiye bağlıdır. Dolayısıyla bu bağlılık hali, 1980'li yılları gerek siyasal iletişimin gelişimi gerekse de yeni sağın yükselmesinin zamansal denkliği bakımından anlamlı kılmaktadır. Siyasal iletişim stratejileriyle özellikle iletişim araçlarının kitleleşmesiyle halk, siyasi lider ve basın üçgeninde etkin bir ilişkiler ağı yaratılmıştır. Özellikle 1980'lerden sonra kitle iletişim araçlarının yaygınlık kazanmasıyla söz konusu ilişkiler ağı toplumsal alanda daha da hissedilir bir konuma yükselmiştir. Basın aracılığıyla uygulanan siyasal iletişim kurma çabası halkın politik haberdarlığını yükseltme amacı taşısa da, bu durum aynı zamanda vitrin siyasetinin artık bir meta gibi pazarlanmasına yol açmaktadır. Zira 1980'li yıllarla birlikte her şey uygun formüle edildiği takdirde satılabilir ya da paha biçilebilir bir hale gelmiştir. Buradan hareketle siyasal iletişim, siyasal liderin bireysel tanınma ve seçilme arzusundan yola çıkılarak oluşturulmaktadır. Salt bu açıdan bakıldığında dahi, yeni sağ ve 1980'li

yıllarda lider siyaseti ikilisinin anlaşılması, tamamen siyasal iletişimin sunduğu yeni olanaklarla mümkündür.

1.4. YENİ SAĞ LİDERLİĞİNİN “İDEAL TİP”LERİ: THATCHER VE REAGAN

Yeni sağın yükselişe geçtiği 1980’li yılların bir getirisi siyasi liderin değişen konumudur. Yeni sağ düşünce biçimi ve siyasal iletişim kavramlarının harmanlanması, 1980’li yıllar siyasetinde liderleri baş aktör olarak ortaya çıkarmıştır. Bir başka ifadeyle lider siyaseti, 1980’li yıllar için siyasal iletişimin vurucu gücü olarak gündeme gelmektedir. Bu yönüyle siyasal iletişimin uygulayıcısı sayılan siyasi liderlerin, söz konusu süreçte ne şekilde rol aldıkları ve nasıl yer edindiklerini incelemek, konunun açıklığa kavuşmasında önemlidir. Öyle ki bu önem, yeni sağ anlayışı temsil eden ülke liderlerinin, iktidarda oldukları dönemlerin isimlendirmelerine bakıldığında daha açık anlaşılmaktadır. Yeni sağın yükselişe geçtiği 1980’li yıllar siyasetinin bizzat liderlere atıfla İngiltere’de Thatcherizm ve ABD’de Reaganizm olarak ifadesi, yükselişini yaşadığı dönemde yeni sağın siyasi lideri konumlandığı yeri de göstermektedir. Dolayısıyla bu konum İngiltere’de Margaret Thatcher ve ABD’de Ronald Reagan’ın, bizzatlihi ülkelerinde tecrübe edilen 1980’ler siyasetinin kendi isimleriyle anılmasında gözlenmektedir. Gerçekten de Thatcher’ın 1979-1990 ve Reagan’ın 1981-1989 yılları arasındaki siyasi liderlikleri, gerek 1980’lerin siyasal iletişim ve imaj mefhumunu siyasetlerinde kullanmalarıyla gerekse zıtlıkların birliği olarak liberalizm ve muhafazakârlığı bir arada uygulayan siyasetleri açısından yeni sağın “ideal tip” liderine işaret etmektedir.

Yeni sağ anlayışın oluşumunda görüldüğü gibi Thatcherizm’in de asıl bağlamını, 1970’lerde tecrübe edilen sıkıntılar oluşturmaktadır. Bu koşullar altındaki ekonomik durum, refah devletinin yerine getirmesi gereken sorumlulukları sürdürmekte yetersiz kalmıştır. Buradan hareketle süregelen dönem boyunca işleyiş değişerek bir kriz ortamı gündeme gelmiştir. Demokratik toplumlardaki durgunluk ve dünyadaki farklı coğrafyalara artık birer tehdit olarak bakılması gibi nedenlerden sonra, yeni bir ekonomik zorluğun ortaya çıktığı fark edilmiştir. Dolayısıyla Thatcherizm, İngiltere’de bu koşulların bir ürünü olarak kendini göstermiştir. Ülke içi siyasette de yeni sağ anlayış

varlığını, Muhafazakâr Parti lideri Margaret Thatcher'in kendisi ve temsil ettiği siyaset felsefesi olan Thatcherizm ile mevcut siyasi konjonktürde göstermiştir (Hall, 1988: 35).

Tıpkı İngiltere'de olduğu gibi, 1980'li yıllara kadar gelinen dönem düşünüldüğünde, önceki siyaset anlayışlarının aksine ABD'de de muazzam bir değişim yaşanmıştır. Yeni kavramların artık hak olarak tanımlanması ve elbette Soğuk Savaş'ın getirdiği ortam bu dönemde ABD'de yeni bir dönem ve yeni bir kuşak oluşturmaya başlamıştır. Dış politikada Sovyetler Birliği'nin bir rakip süper güç olarak süregelen tehdidi ve Vietnam'da bir savaşın tecrübe edilmesiyle birlikte canlanan sivil hak hareketleri, savaş karşıtı protestolar, yeni toplumsal hareketler ve nihayetinde liberal bir siyasi gündemin giderek daha fazla uygulanması ile kültürel alanda oldukça önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu ortamda yeni bir siyasi lider olarak Ronald Reagan başkanlığında yeni bir siyasi topluluk yeni sağ olarak adlandırılan politikalarla gündeme gelmiş ve kısa zamanda popülerliğini gözler önüne sermiştir. Bu popülerliğe dış politikadaki tehdit unsurları, iç politikadaki yeni hareketlerin etkisi, liberal ekonomi ve siyaset anlayışı ve muhafazakâr bir algı eklenerek, dönem siyasetini doğrudan liderin kendisiyle ifade eden Reaganizm'i oluşturmuştur. Bu şekilde ABD'de yeni sağ anlayış menşeli lider odaklı bir Reagan Amerika'sı 1980'ler boyunca tecrübe edilmiştir.

1970'li yıllardan miras kalan krizler, hem iktisadi konuların tartışılması gerekliliğini ortaya koymuş hem de siyasi bir ortam yaratmıştır. Daha çok siyasi boşluk olarak da adlandırılan bu ortamda yeni sağ ve bu düşünce biçimini uygulamaya dönecek siyasi liderler, yeni sağın ideolojik tutarsızlıklarını hem siyaseten hem de kişisel özellikleri üzerinden somut hale getirmişlerdir. Bu yönüyle Thatcher ve Reagan, yeni sağı oluşturan liberal ve muhafazakâr ideolojilerin bir aradalığı çerçevesinde, gelişmekte olan yeni iktisadi ve siyasi ortama hazırlanmışlardır.

Yeni sağ muhafazakârlığı Thatcherizm ile birlikte yerleşmeye ve ülke siyasetini dönüştürmeye karar veren mekanizmalar geliştirmeye başlamıştır. Bu noktada Muhafazakâr Parti (MP) lideri Thatcher, geleneksel muhafazakârlığın temel unsurlarına çok şey borçludur. Çünkü yeni sağ ideoloji odağında Thatcherizm, geleneksel muhafazakârlığın radikal biçimlerini özgün düşünce şekli ve imajıyla birleştirerek ideolojik bir güç olmuştur. Benzer şekilde ABD'de Reaganizm'de de muhafazakâr anlayış ülke siyasetinde bir savunma mekanizması olarak görülmüştür. Bu nedenle

ABD’de muhafazakâr anlayış, iç politikanın hâlihazırda bir unsuruymuş gibi sunulmuştur. Her iki yeni sağ örneğinde de, desteklenen ekonomik düzeni tehdit eden iç ve dış risklere karşı, onu koruyacak ve sürekliliğini sağlayacak muhafazakâr bir siyaset gerekli görülmüştür. Böylece yeni sağ muhafazakârlığı öncelikle bireysel ve ekonomik özgürlüğü korumak, sürdürmek ve yaygınlaştırmak için iç siyasetteki yerini almış ve 1980’li yıllarda Thatcher ve Reagan liderliğinde gündeme getirilmiştir.

Bununla birlikte dini ve milli duygular, muhafazakâr anlayışın yaygınlaşmasını kolaylaştırmış, dahası yeri geldiğinde pragmatik amaçlar doğrultusunda yeni sağ liderleri tarafından kullanılmıştır. Bu yönüyle Amerikan kültüründe bozulduğu iddia edilen dini ve milli duygulara karşın Reagan halk tarafından, bu duyguları ülkenin temellerine sadık kalmasını sağlayacak güçlü bir lider olarak görülmüştür. Bu vasfi kazanma sürecinde Reagan, muhafazakâr anlayışın gerektirdiği geleneksel aile bağlarına vurgu yapmış ve özellikle okullarda manevi değerleri canlı tutma düşüncesini siyasette vurgulamıştır. Bu sayede hem yeni sağın gerekliliği yerine getirilmiş olmakta hem de Reagan bir siyasi lider olarak otoritesiyle öne çıkabilmektedir. Okullarda zorunlu din dersi uygulamasını başlatmayı öngören tasarı girişimlerinde bulunan Reagan, söylemlerinde de geleneksel bir değer olarak dini, siyaset amacına hizmet etsin diye sıkça kullanmıştır (“Dindarlık maratonu”, 1984: 42-43). Bu yönüyle özellikle seçim zamanlarında Reagan, güçlü bir dini inanca sahip olan ve Amerika için aydınlık bir gelecek vadeden çalışkan bir lider imgesi yaratarak yeni sağ çerçevesindeki konumunu korumuştur.

Muhafazakârlığın yanı sıra yeni sağın bir diğer bileşeni olan liberalizm, Thatcher ve Reagan’ın ekonomik anlayışında açığa çıkmaktadır. İlk olarak Thatcher’ın ekonomik istek ve hedefleri, yeni sağın ekonomik ayağında olduğu gibi, sürekliliği olan sağlam para akışı, tasarruf teşvikleri, devlete ait kurum ve kuruluşların özelleştirilmesi, bireysel tercihlerin piyasa odağında serbest bırakılması, ekonomide bireysel risk alımının artırılması ve toplumsal alanda varlıklı kesimin sayısındaki artış şeklinde sıralanmaktadır (Biddiss, 1987: 2). Bu hedeflerle girişimcilik hem siyasi hem de toplumsal düzeyde yerleştirilecektir. Dahası bu amaçla öne sürülen risk alma teşvikleri ve fırsatları değerlendirme bilinci, girişimciliğin temelinde bulunan ilkeler arasında görülen ve makbul vatandaşın sahip olması gerektiği kavramlar olarak düşünülmüştür. Çünkü Thatcher’ın uygulamaya çalıştığı anlamdaki bireycilik ve girişim mefhumları,

sorumluluk kavramı odağında okunduğunda daha net anlaşılmaktadır. Sorumlu hissetmek her makbul vatandaşın sahip olması gereken bir özelliktir. Bu ifade aynı zamanda Thatcher'ın siyasal ahlakını da dile getirmektedir. Çünkü Thatcher'a göre sorumluluk duygusuna sahip olmayan bireyler, toplumsal işsizlik ve yoksulluğun temel nedenidir (Helvacıoğlu, 2002: 44). Bir başka ifadeyle girişimci olmayan, risk almayan ve devletten ekonomik anlamda fazla beklentisi olan bireyler sorumsuzdur. Öte yandan, düşük fiyat ve kaliteli ürün iddiasıyla planlanan özelleştirme süreci, Thatcher dönemi yeni sağ ekonomi politikalarının başını çekmiştir. Özellikle muhafazakârların ekonomik alandaki gözdesi olan özelleştirme, uygulamadaki ivedilik nedeniyle tepkiye neden olmuştur. Bu nedenle başlangıçtaki sahip olunan istek ve hırs yerini, özelleştirmenin geri tepen bir silah olduğu yönündeki söylemlere bırakmıştır (“Geri tepen”, 1989: 46). Örnek olarak Thatcher'ın özelleştirme planlarında öngörülen sağlık reformu, parasız sağlık hizmet geleneğini ortadan kaldıracığı iddiaları nedeniyle mevcut Ulusal Sağlık Sistemi'nin işlevsiz bir duruma düşeceği endişesi gösterilebilir (“Demir Leydi'nin”, 1989: 42-43). Thatcher Hükümeti'nin oluşturduğu ve uygulamaya koyduğu “White Paper” isimli uygulama iktidarın sağlık reformu olarak anılmasıyla birlikte esasen Thatcher'ın yeni sağ anlayışın lideri olduğunun da önemli göstergelerinden biridir. Çünkü sağlık hizmetlerinin yeniden düzenlenmesini öngören bu uygulamanın amacı ile pratikte gerçekleşen durum arasında çelişki yaratan uyumsuzluklar vardır. Kısacası bu çelişki, White Paper'ın sağlık sektöründe geliştirilmesi gereken niteliklerden ziyade esasen salt bir mali durum olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır (“Thatcher Hükümeti”, 1990: 49). Bir başka ifadeyle, yeni sağ anlayışın olmazsa olmazlarından “sözde kalma” bir kez daha tecrübe edilmiş, biçim ve ekonomik çıkarlar içeriğinin önüne geçmiştir. Kısacası, Thatcherizm anlayışında sergilenen söylem içeriği, pratikte yansıma bulmamıştır. Buna örnek olarak, enflasyon oranı düşürülmüş ve kamu harcamaları kesilmiş, ancak ekonomi canlandırılmamış, işsizlik azaltılmamış ve halkın önceden sahip olduğu sosyal haklar satılabilir bir hale gelmiştir. Fakat bu koşullar altında dahi, Thatcher'ın sloganı⁹ kendisinden başka alternatifin olmadığı yönündedir.

⁹ “There is no alternative”, kısaca, Margaret Thatcher'ın ve hükümetinin kendi politikalarını meşrulaştırma sloganı şeklinde açıklanabilir. Daha fazla bilgi için bkz. (Berlinski, 2008)

Görsel 1. Sağlık reformu açıklaması sonrası Margaret Thatcher'ın temsili (Kennard, 1984).

İngiliz artist Kennard'ın¹⁰ *Thatcher Cuts* adını verdiği eserde açılış töreni edasıyla, yeni planlanan sağlık reformunu düşünerek, kurdele kesmekte olan Thatcher'ın hemen altında hasta bir bebek figürü (Berger, 2018: 442) yer almaktadır. Bu yolla 1980'li yılların ortalarından itibaren eleştirilmeye başlanan hükümetin sağlık reformu, eleştirel bir sanat malzemesine dönüşerek tipik bir yeni sağ çelişkisi olma özelliği taşımaktadır. Bu yönüyle resim Thatcher'ın kişisel olarak hem yeni sağın çelişkileriyle hem de 1980'lerin yüzeyselliğiyle de örtüştüğünü betimlemektedir.

Yeni sağ ekonomi uygulamaları konusunda ABD'de Reagan dönemi ise, Thatcher dönemi tutarsızlıklarına benzer şekilde, önceden zengin olanın artık daha zengin ve yoksul olanın da daha yoksul olmasıyla sonuçlanmıştır ("Bu zamanlar", 1988: 42). Yeni sağ siyasetin sözde bütünleştirici özelliğini uyguladığını iddia eden liderler arasında bulunan Reagan için bu durumun çelişki yarattığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle bu çelişkiler, özellikle ekonomik politikalardan hasar gören ve kesilen sağlık ve gıda gibi hizmetleri unutmayan seçmenin zihninde soru işareti yaratılmasına neden olmuştur ("Başkanlık yarışı", 1983: 32-33). Bu olumsuz durumun telafisi mahiyetinde yeni sağ lideri olarak Reagan ülke basınında, çoğu zaman siyasetten daha çok yer almayı başarmıştır. Öyle ki kimi zaman bu duruma başarı yerine siyaset biçimi demek daha doğru bir ifade olmaktadır. Keza basın yakın ilişkisi olduğu bilinen lider, 1984 yılında ABD'de gerçekleştirilen başkanlık seçimlerinde aday olup olmayacağı bir süre

¹⁰ Peter Kennard hakkında daha fazla bilgi için bkz. <http://www.peterkennard.com/thatcherism>

belirsizliğini koruduktan sonra nihayet açıklamada bulunmuş ve konuya netlik kazandırmıştır. Bu durum basında Reagan'ın iyi bir aktör olduğunu vurgular nitelikte bir ironiyle yer almışsa da aynı başlık altında Reagan'ın halk tarafından ailesine son derece düşkün muhafazakâr koruyucu bir baba olarak görüldüğü ve bu nedenle de sevildiği ifadelerine yer verilmiştir ("Senaryo aynen", 1984: 32-33).

Görsel 2. Reagan ailesi: Ronald Reagan ve eşi Nancy Reagan ("Senaryo aynen", 1984: 33).

Yeni sağ anlayışın çelişen ideolojilerin birliğinden oluşması, Thatcher ve Reagan'ın sahip olduğu devlet anlayışlarını da pragmatist bir çerçevede etkilemiştir. Örneğin Thatcher'a göre pratikte kastedilen devlet, liberal prensipleri savunmaktadır. Çünkü O'na göre siyasette, kişiselliğin çok ötesinde temsil gücü olduğunu düşündüğü bireyler önemlidir. Bu nedenle devlet iktidarının azaltılması ve ekonomik canlılığın artırılması öncelikli hedefler olarak görülmüştür. Dahası siyasi yönetim süreci olarak devlet, yaratılmış bir işletme kültürünün yan öznesi olarak konumlandırılmıştır (Minogue, 1987: xvii). Bu amaçla, devletin vatandaşları için neler yaptığı ya da yapacağı durumu mevzubahis değil, aksine önemli olanın vatandaşların kendileri için yaptıkları olduğu vurgulanmaktadır. Bu vurgu ile hem bireylerin girişimci olmaları yönündeki teşvik hem de ekonomik alanında küçük devlete duyulan istek belirtilmektedir. Fakat bununla birlikte devlet, geleneksel değerlerin ve liberal ekonominin serbestçe sürdürülmesinde muhafazakâr olmalıdır. Bir başka ifadeyle, esasen tüm bunlar yeni sağın içinde barındırdığı çelişkilerin dışarıya devlet prensibi adı altında tersine çevrilerek sunulmasını ifade etmektedir. Bu noktada amaç her iki lider için de gelenekleri, ulus saygınlığını, aileyi ve milleti, kısacası eski değerlere geri dönerek toplumsal hayatı bir

bütün olarak yeniden inşa etmektir. Bu yönden bakıldığında Thatcher ve Reagan'ın devlet kavramına bakışlarındaki kişisel benzerlik, yine yeni sağın çelişkili vasfıyla tam olarak uyuşmaktadır. Öyle ki Thatcher ve Reagan'ın siyaseti işleyiş biçimleri, devlet iktidarı anlayışında tarihsel süreç içinde alışılmadık bir ekonomik ve siyasi içgüdüyü beraberinde getirmektedir. Bu alışılmadık içgüdüyü Biddiss (1987: 8), her iki liderin de serbest piyasa ekonomisini bir ideoloji gibi benimserken aynı zamanda siyaseti geleneksel çıkar etkileşiminin üzerinde tutmak için güçlü bir mekanizma olarak devlet iktidarını kullanması şeklinde ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle, her iki liderin yönetim dönemlerinde, ekonomik alanda anti devletçi bir görüş benimsenmesine karşın, muhafazakâr anlayışın getirdiği olan güçlü ve büyük iktidar anlayışı ile hükümetin gücü pekiştirilmiştir. Kaldı ki bu durum, yeni sağın mevcut çelişkisi olan ideolojik tutarsızlığın, faydacı bakış açısıyla Thatcher ve Reagan'ın liderliğinde nasıl yer ettiğini de göstermektedir.

Buradan hareketle 1980'li yıllarla birlikte Thatcher ve Reagan'ın yeni sağ destekli devlet anlayışlarının, kişisel özellikleri kaynaklı otorite ve popülizmin aynı anda hareket etmesiyle oluştuğu söylenebilir. Öyle ki kavramlar arasında denge kurma çabası, Thatcher ve Reagan'ın sert ve merhametli olmalarını bir arada düşündürmüştür. Bu yönüyle yeni sağ liderleri, seçmenlere “sizin yanınızdayım” ve “sizi anlıyorum” hissi veren merhamet duygusuyla dolu söylemler kullanmalarının yanında, yürüttükleri muhafazakâr politikalarda da otoriter tavırlarından ödün vermemişlerdir. Bu durum aynı zamanda yaratılan yeni sağ etkisinin lider siyasetini öne çıkarmada önemli seviyelere ulaştığı sonucunu vermiştir. Dünya çapında tecrübe edilen bir kriz döneminde, ülkede yeni ile eski arasında bir ilişki kurduğunu iddia eden ifadelerle yeni sağ siyaset, siyasi liderin yarattığı kişisel etkiden başlatılarak uygulamaya konulmuştur.

Bu yönüyle Thatcher ve Reagan'ın ideolojik bir projeden ziyade faydacı bir uygulama yürütmek istediği iddiası, ekonomi ve politikada tecrübe edilen değişiklikler vasıtasıyla desteklenmiştir. Bu nedenle de seçmenlerin gözünde uzun vadede gerçekleşecek bir hayal kırıklığı olarak yer edinmişlerdir. Çünkü liderler kendi ülkelerinin salt sosyal ve ekonomik açıdan elit olan kesimin çıkarlarını sağlamayı amaçlamış ve bu amaçla bünyesindeki devlet müdahalesini uygulamıştır. Dahası uygulanan bu pragmatizmin doğurduğu popülizm neticesinde, seçim stratejilerini hâlihazırda oy alınan seçmenlere ve onların bölgelerine yönelik hazırlamakta, bununla birlikte oy alınamayan kesimi ise

göz ardı ederek uygulanmaktadır. Bu durum, hem yükselen yeni sağın bir getirisi hem de Thatcher ve Reagan'ın bu getiriyi eksiksiz tamamlayan liderler olmasıyla ilgilidir. Aynı zamanda 1980'ler ruhunun da bir sonucu olan bu pragmatist halin bir başka örneği ise Thatcher'ın, sahip olduğu gelir ve fırsatları sosyoekonomik anlamda zaten üst sınıfta yer alan kesimin lehine dağıtarak ("İngiliz büyücü", 1988: 42), orta ve alt sınıfa mensup olanların yararını asgari düzeye indirme çabasında gözlenebilir.

Öte yandan yeni sağ, daha önce de değinildiği üzere siyasal iletişim ve buna bağlı olarak gelişen basın yayın araçlarının siyasette yer almasını gerektirmektedir. Bu yönüyle yeni sağ liderleri, 1980'ler siyasetinde yeni bir figür olmanın yanında, kullanılan modern medya ilişkileri sayesinde siyasal iletişimin pratiğe dökülmesi açısından da dönüm noktası oluşturmuşlardır. Örneğin bu dönemde Thatcher'ın, halk ile nerede ve ne şekilde temasa geçileceğini iyi bilmesi de bunun bir işaretidir. Çünkü Thatcher hükümeti, halkın oyunu ve onayını alarak kendisini halkın tarafında bir güç olarak başarılı bir şekilde sunmayı başarmıştır. Böylece toplum nezdinde liderliğe doğru ilerleyen popülist siyasi bir kuvvete dönüşmüştür. Bir başka ifadeyle bu durum otoriter popülizmin Thatcher yönetimindeki yansımaları da göstermektedir. Bu durumun neden, Thatcherizm'in popüler olma kapasitesi ve temsil ettiğini iddia ettiği toplumsal kitleler ile anlaşılabilir. Kullandığı siyasi dil ideolojik açıdan çarpıcı bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla hedefindeki toplumsal kitleleri etkileyecek ve onları harekete geçirecek coşkulu bir tarz ve tavra hâkim görünmektedir. Bunun için de siyasi anlamda büyük kavramların aksine gündelik hayatta yer eden küçük çaplı etkilerin birleşimi, Thatcher'ın etkinliğinde büyük rol oynamaktadır. Çünkü hedef kitlenin kaygıları arasında, büyük ekonomik kavramların yerini rahatça doldurabilecek aile, milliyetçilik, vatanseverlik vb. duyguları harekete geçirecek olgular yer almaktadır. Fakat öyle ki, kullanılan mevcut siyasal iletişim araçları yoluyla, ekonomik açıdan varlıklı olmayan seçmenin gözündeki siyasi lider olarak Thatcher, her daim olumsuz bir imge olarak görülmemiştir. Dahası destekçilerinin gözünde Thatcher imajı İngiltere'yi gerçekten önemseyen, iyi kalpli ve inançlı bir siyasi liderdir. Bununla birlikte toplumsal alanda uygulanması hedeflenen muhafazakâr görüş yaygınlığı ile de seçimlerde kendisine zafer getiren seçmen sayısına ulaşmıştır. Bu nedenle ekonomide savunduğu serbest ve özelleştirme odaklı prensiplerin yanında toplumsal ölçekteki muhafazakâr hal, Thatcher'ı yükselişe götüren esas durumdur. Çünkü toplum, siyasi liderliğin gözle

görülür somut halini bu şekilde tecrübe etmiştir. Thatcher, küçük kasabada bir bakkal çocuğu sıfatından, bir ülkenin ilk kadın başbakanı olmasının yanı sıra ses getiren bir siyasi lidere dönüşmüştür. Bu gerçekten hareketle halk nezdinde hem kendileri kadar sıradan fakat aynı zamanda sıra dışı bir siyasi lider imajına sahip olması kaçınılmaz bir sonudur. Çünkü bu bilgiye sahip vatandaşlar ile siyasi lider arasında bir hissiyat oluşturulabilir keza insanların, kendi deneyim ve yaşayışlarına yakın gördükleri birini, aslında belki de kendilerinin gelecekteki hallerini, tercih etmeleri doğal bir seçim sürecidir.

Thatcher gibi güçlü bir liderin bile bulunduğu konumu korumak için iletişim araçları ve imaj yaratımından medet umması, siyasal iletişim kullanımının önemini göstermektedir. Bir başka ifadeyle bu durum, yeni sağın neden olduğu çelişkilerin, siyasal iletişim unsurları olmadığı takdirde, nasıl sonuçlar doğurabileceğine işaret etmektedir. Kendin olmak, kalıpları yıkmak ve zor durumlarda kendi mantığından ayrılmamak Thatcher'ın uyguladığı siyasal iletişimin anahtar kelimeleridir (Group, 2019). İnsanlara gündelik hayatlarında dokunmadıkları, görmedikleri, kısacası deneyimlemedikleri temalardan ziyade, onlar için gerçek olan konular üzerine yoğunlaşmak ve elbette bunu göstermek Thatcher'ın kendin olmak tabirinin içeriğini oluşturmaktadır. Buradaki vurgu insanların, liderlerinin gerçek olduğunu fark etmeleri ve liderleriyle ilişki kurabileceklerini inanmalarını sağlamaktır. İkinci olarak kalıpları yıkmak mefhumu ise öncelikle Thatcher'ın İngiltere'nin ve İngiltere'de bir siyasi partinin ilk kadın başkanı olmasıyla ilişkilidir. Çünkü ideolojik ve ekonomik kalıplara geçmeden önce yıktığı düşünülen ilk eski kalıp kadın başkan olmasıdır. Gücünü buradan alarak ses getiren bir lider olma yoluna giren Thatcher, ekonomide serbest piyasayı savunacak bir liberal olarak risk almış ve toplumdaki geleneksel ve milli değerlerin destekçisi olan bir muhafazakâr olarak itibarına önem vermiştir. Thatcher'ın sonuncu anahtar kelimesi ise gerekli durumlarda mevcut popülariteyi riske atarak kişisel karar alma sürecine girmekten korkmamaktır. Ona göre iyi bir siyasi lider akıntıya kapılmadan potansiyel zorluğa karşı göğüs germelidir.

Benzer şekilde Reagan da, uyguladığı yeni sağ siyasette, medya ve siyasal iletişim araçlarıyla kurduğu ilişki vasıtasıyla ses getirmiştir. Kendi kendine yetmek ve esprili konuşma şekline sahip olmak gibi kişisel özellikleriyle "büyük iletişimci" lakabını kazanmıştır (Recchiuti, 2017). Buradan hareketle basın ve siyaset ilişkisinin liderin halk

gözetimindeki mevcut durumunu nasıl etkilediğini Reagan üzerinden görmek mümkündür. Çünkü Reagan'ın başkanlığı, Amerikan rüyası gören her sıradan vatandaş için kendisinin de erişebileceği bir siyasi gücün temsilini oluşturmuştur (Coste, 2018: 659). Bu sayede Reagan'ın siyasi iletişim konusunda yarattığı etkileycilik kendini somut biçimde ortaya koymuştur. Söz konusu etkileycilik, Amerikan siyasi yaşamının en temel gerçeklerinden habersiz bırakılan bir toplum yaratmıştır.

1980'li yıllar, siyasi liderin halka ulaşma ve halkın zihnini etkileme amacıyla televizyonu baskın bir araç haline getirdiği bir zaman dilimidir. Bunu bilen ve iyi uygulayan bir lider olarak Reagan, imaj, görüntü ve seyirci kaygısının gerçek siyasi bilgidenden daha fazla vurgulama konusunda girişimlerde bulunmuştur (Weisman, 1984). Bu bağlamda televizyon, dönemin önde gelen siyasi iletişim aracı olarak planlı bir biçimde kullanılmıştır. Durumun belirli bir plan dâhilinde gerçekleşmesi ise siyasi liderin, kendi oluşturduğu sınırlar kapsamında basını ve dolayısıyla seyirci olarak seçmenini kontrol edebildiğinin göstergesidir. Çünkü Reagan ve ekibinin yönetim şeklinde, modern iletişim teknolojileri üzerinde ciddi bir hâkimiyet gücü vardır. Bu sayede basın organları ve özellikle televizyonun sağlayacağı getirileri rahatlıkla kullanılabiliştir. Azami seyirci sayısına ulaşmak maksadıyla, basının içeriğinde, yayınlanacak haber vb. konularda seçici davranılmış ve bilhassa yayın zamanlamasına önem verilmiştir.

Benzer şekilde Thatcher'ın kişisel tavrı, olaylar karşısında sorumluluk alan ve inisiyatif kullanan görüntüsü, özgüvenli duruşu, geleneksel değerleri ve aileye dayalı söylemleri, kendi siyasi imajını oluşturmaktadır. Kuşkusuz dilinden düşürmediği, halka yönelik "sizden biriyim" temalı konuşma, jest ve mimikler ile de Thatcher, seçmeniyle birlikte hareket ettiğini ve onları yalnız bırakmadığını her fırsatta vurgulamaktan geri durmamıştır. Aynı zamanda Thatcherizm'in ülkede sahip olduğu basını kitlesel etki yaratmak amacıyla kullanmasıyla da ilgilidir. Bu sayede hedefe daha kolay ve hızlı ulaşılabilmesinin yanında, yeni sağ ideolojinin sahip olduğu ideolojik çelişkilerin görmezden gelinmesine de yardımcı olacağı düşünülmüştür. Çünkü vurgulanan yalnızca ideolojilerin birliği değildir; aynı zamanda bir siyasi lider olarak Margaret Thatcher'ın kendi kişiliği de bir sembol ifade edecek şekilde vitrindeki yerini almıştır. Bu durum, siyasetin kendisinden çok liderin konuşulduğu bir dönemin başlangıcı da sayılmaktadır.

Bir diğere deyişle bu süreç siyasetin, liderin kendisine tekabül ettiğı bir zaman dilimi anlamına gelmektedir.

Görüldüğü üzere Margaret Thatcher başbakanlığı süresince çoğunlukla ekonomi politikalarıyla öne çıkmışsa da, topluma lanse etmek amacıyla önemsedığı imajıyla da çokça gündeme gelmiştir. Değıştirdiğı saç rengi ve yeni dişleriyle imaj tazeleyen Thatcher'ın toplum nezdinde çekici bulunduğu öne sürülmüştür ("Maggie, ne kadar", 1989: 49). Amaç, söz konusu fiziksel imaj değışikliğinin etkisinin siyasetin işleyişinde de görülmesidir. Örnek vermek gerekirse, Nisan 1982'de, seçimlerden bir süre önce, Arjantin, İngiltere için sembolik önemi bulunan Falkland Adaları'nı işgal etme girişiminde bulunmuştur. Esasen bu durum Thatcher Hükümeti için deyim yerindeyse fırsata çevrilebilecek bir kriz olarak görülmüştür. Çünkü bu dönemdeki mevcut ekonomik durgunluk ve işsizlik hükümet popülaritesini düşüğe geçirmeye başlamıştır. Falkland bölgesinin konumu, uzaklığı ve sınırlılığı göz ardı edilerek Arjantin'in başlattığı bu savaş(!) hükümet tarafından milli bir hayatta kalma meselesi olarak ele alınmıştır (McNair, 2003: 190). Savaşın, kamuoyunda imajını ve siyasal gücünü etkileyeceğini düşünen Thatcher, evlatlarını koruyan anne imgesini bu dönemde benimsemeye başlamıştır. Falkland anlatımı nedeniyle medya denetimini elinde tutmayı başaran lider, aynı zamanda televizyonda savaşın nasıl görüldüğü üzerine muazzam bir kontrol mekanizması geliştirmiştir.

Thatcher Hükümeti'ne göre 1982 Falkland Adalar müdahalesinin kendilerine göre başarılı sonuçlanması, yakın gelecekteki yeni seçim dönemi için bir avantaj olarak görülmüştür. Tüm müdahale süreci boyunca medya etkin bir şekilde kullanılmış ve böylelikle adaların haritadaki yerini tasavvur dahi edemeyen vatandaşın gözünde, milli duyguları arşa çıkan bir lider görünüşü oluşturulmak istenmiştir. Bu askeri durumun siyasi amaca hizmet ettiği varsayılmış olacak ki muhafazakâr kadrosuyla birlikte Thatcher, Haziran 1983 seçimlerinde rüzgârın kendi lehlerine döneceğini düşünmüşlerdir ("Thatcher herkesi", 1983: 20-21). Nitekim bu düşüncenin söz konusu seçim döneminde doğru olduğu kanıtlanmıştır. 1979 yılında kurduğu hükümet döneminin ardından kimsenin beklemediğı bir başarı yakalayan Thatcher, bunu 9 Haziran 1983 seçimlerinde arttırarak devam ettirmiştir. Öyle ki İngiltere İşçi Partisi son 65 yılın en ağır yenilgisine uğrarken Thatcher'ın Muhafazakar Partisi ise seçim öncesi

geliştirdiği medya ilişkileri ve halkın zihninde oluşturduğu profil sayesinde seçimin kazanan tarafı olmuştur (“Thatcher sildi”, 1983: 22-23).

Öte yandan Reagan döneminde de, vatandaşların hayalini kurduğu iddia edilen yaşam tarzı olarak Amerikan rüyası kavramı, Reagan’ın liderliğine devam etmesiyle eş tutulmaya başlamıştır. Bir başka deyişle Reagan, sıradan vatandaşın hayallerini süsleyen ve ona özlediği ülkesini geri kazandıracak lider vasfıyla seçim sürecini tamamlamıştır. Çünkü Reagan’ın temsil ettiği muhafazakâr imaj, medyanın ses getireceğini düşündüğü temel taşlardan biridir. Çünkü Reagan’ın imajı, yakışıklı, cana yakın ama aynı zamanda geleneksel ve milli duygulara karşıt olanlara da bir o kadar serttir. Bu durum, Reagan'a muhafazakâr bir kahraman gözüyle bakan, görevdeyken asla başarısız olamayacak kadar efsanevi bir şahsiyet olarak görülmesiyle ilişkilidir (Coste, 2018: 658). Örneğin Falkland Savaşı’nın Thatcher’ın siyasi kariyerini etkilemesine benzer bir biçimde, farklı bir olayla Reagan da tecrübe etmiştir. Sonradan hata olarak kabul edilse de, yaşadığı dönemde bir başarı olduğu iddia edilen 1983 Grenada Operasyonu, bir yıl sonra ABD’de gerçekleştirilecek başkanlık seçimlerinde Reagan’ın yükselişini büyük ölçüde artırmıştır (McNair, 2003: 194). Özellikle savaş bölgesinde basının yer almasına izin verilmemesi nedeniyle haberler hükümet elinden ülkeye yayılmıştır. Basının, hükümetin kontrolünde kullanılması durumu siyaset ve medya ilişkilerinin amaç ve kapsamını bir kez daha gözler önüne sermiştir. Bu ilişkinin temelinde Reagan’ın, siyasal zekâsı çok yüksek olan bir başkan olmasından ziyade, aktörlüğünün getirdiği söylem tarzı ve buna bağlı gelişen medya ilişkilerini siyasette iyi kullanan bir lider olması yatmaktadır. McNair’ın (2003: 36) da ifade ettiği gibi Reagan, büyük bir siyasetçiden öte önemli bir siyasal iletişimcidir. Bu yönüyle, seçmen üzerinde oy kullanma davranışını etkileyebilmiş, görünüm ve kişilik özellikleriyle öne çıkarak kararsız kitlelere tesir edebilmiştir. Bu becerisi Reagan’ın başkanlık ikinci dönem koltuğuna ikinci bir dönem için de oturmasını kolaylaştırmıştır. Sonuçların beklendiği mekânı gözlemleyen medya burayı figüran hazırlıklarının bitmek üzere olduğu bir film setinde, podyuma çıkacak başaktörün gelme beklentisini andıran sözlerle ifade etmiştir (“Reagan sildi”, 1984: 28). Fakat gerçekte olan, bir film setinin aksine ABD’nin başkanlık seçim günüdür.

Görsel 3. Seçimler sonrası Ronald Reagan (“Reagan sildi”, 1984: 28).

Tüm bunlardan hareketle Reagan'ın imajı, bir proje siyaseti tavrıyla yeni sağ düşüncenin çıkarlarına hizmet eden bir bireysel kimlik iddiası içermektedir. Dolayısıyla Reagan, özellikle 1984'teki seçim başarısını, kitle iletişim araçlarını kullanma kabiliyeti ve medyatik oluşuna borçludur. Çünkü basın ve medyanın vasıtasıyla halkın gözünde güven veren bir siyasi lider imajı çizilmiştir. Bu yolla yeni sağ liderliğinin getirdiği çelişkiler veya Reagan'ın bir siyasi lider olarak gerek iç gerek dış politikada aldığı bazen yanlış bazen riskli kararlar görmezden gelinmiştir. Kuşkusuz bu süreç kendiliğinden gelişmemiştir. Aksine, Amerikan gazetelerinde tüm seçim günü, Reagan'ın konuşmaları ve ortam adeta bir televizyon programı için düzenlenen bir koreografi gibi anlatılmıştır (“Reagan sildi”, 1984: 29-30). Seyirci olarak vatandaşa aksettirilen bu imaj görüntüsüyle Reagan, bir ev iki araba hayali kuran klasik Amerikan ailesi ve ülke nüfusunda önemli bir kısmı oluşturan Yuppi'ler, 1980 öncesi çocuk olan apolitik bir ortamda liberal değerlerle yetişen bir topluluk, tarafından başkan olarak seçilmiştir. Bauman'a (2009: 661) göre bunun nedenini Reagan'ın, ulusal ölçekli inancın bireysel düzeyde etkisini gösterdiği bir zafer anlatısına denk gelen ve seküler bir peygamber hikâyesinin en mükemmel örneği şeklinde aktarılması oluşturmaktadır.

Aynı zamanda Reagan'ın çarpıcı yaşam serüveninin kırsalda geçen çocukluğundan göz alıcı Hollywood'a ve oradan Beyaz Saray'a kadar uzanması aslında Reagan anlatılarında “sıradan olanın içinden çıkma” duygusunu pekiştirmektedir (Coste, 2018: 656). Öyle ki, bu duygu ile Reagan'ın geçirdiği süreç, “herkesin” yapabileceği bir duruma dönüştürülmekte ve bununla bir güven duygusu topluma işlenmektedir. Benzer şekilde basında basit ve kolay anlaşılabilir bir dil kullanımı ile Reagan ve ekibi, Amerikalıların gündelik hayatlarına girilebileceğini düşünmüştür (Weisman, 1984). Esasen bu, pek de yanlış bir düşünce değildir. Çünkü siyasal iletişim bölümünde de değinildiği üzere,

hedefe uygun dil kullanımı ve verilmek istenen mesajın düzenli bir şekilde kitle iletişim araçlarında tekrarlanması ile siyasi amaca hizmet edilebilmektedir. Nitekim yeni sağın sahip olduğu ideolojik çelişkiler de halk nezdinde bu yolla giderilmeye, daha gerçek bir tabirle üstü kapatılmaya çalışılmıştır. Keza Reagan da siyasi yükselişini bu gerçeğe borçludur. Bununla birlikte Coste'ye (2018: 661-666) göre Reagan, Amerikan hayal gücünün bir olgusudur ve bu anlamda da, muhafazakâr fikir ve değerlerin taşıyıcısı olmaktan çok daha fazla anlam ifade etmektedir.

Sonuç olarak, yeni sağ liderleri olarak Thatcher'ın başbakanlık, Reagan'ın da başkanlık dönemlerinde hem yeni sağın çelişkilerini örtbas etme amacı hem de ideolojik çelişkilerle liderlerin kendiliğinden bir özdeşleşme hali yerine getirilmiştir. 1980'ler ruhunun da kaynaklık ettiği bu hal hasebiyle Thatcherizm ve Reaganizm, dolaysız bir biçimde liderlerin kişisel imajına gönderme yapan iki önemli dönem tarifi olarak betimlenir. Bu yönüyle İngiltere'nin en uzun süre hizmet veren başbakanı olarak görevde bulunduğu sırada Margaret Thatcher'ın uyguladığı yeni sağ siyaseti, lider imajının ayrılmaz bir parçasını oluşturarak, Thatcher'ın siyasi liderliğiyle ilişkilendirilen bir imza stili olarak 1980'li yıllar boyunca Thatcherizm adıyla gelişim göstermiştir. Bu süreçte imaj siyasetiyle öne çıkan Thatcher, hem demirden bir leydi hem de İngiliz ulusunun koruyucu annesi vasıflarıyla dikkat çekmiştir. Genellikle yumuşak tonlarda kullandığı makyajıyla ulus annesi fakat aynı zamanda iddialı renklere sahip döpiyes takımlarıyla aynı ulusun "Demir Leydi'sidir. Thatcher'ın halka gösterdiği karakteriyle kendi özel karakteri, kişisel kökleri ve siyasi performansı arasında tutarsızlıklardan oluşan belirgin bir bütünlük söz konusudur. Bakkal dükkânı sahibi dindar bir aileden gelen Thatcher, kendi içinde sürdürdüğü çelişkili ifadeleriyle birlikte karakteristik bir yeni sağ anlayış örneğinin siyasi lideri olarak tarihteki yerini almıştır. Diğer taraftan ise Hollywood starlığından siyaset sahnesine geçiş yapan Ronald Reagan'ın ABD'de uyguladığı yeni sağ siyaseti de, imaj ve politika ilişkisini belirgin bir biçimde temsil etmektedir. Siyasi kariyeri sahip olduğu star ışığıyla bezenmiş imaj pratiklerine borçlu olan Reagan, yeni sağın gerektirdiği muhafazakarlığı güler yüzlü duruşuyla harmanlamıştır. Buna ek olarak, 1980'li yılların ortalarından itibaren Reagan ile basın arasındaki ilişki daha açık bir şekilde görülmektedir. Bu dönem itibarıyla medyanın bir siyasi lider tarafından kendi yararına kullanılması, Reagan örneğinde açık bir biçimde görülmüştür. Güçlü kişiliğini ve prensiplerini yansıtmaya becerileri Reagan'a göz

kamaştırıcı siyasi bir başarı getirmiştir. Bu durum ise Hutchinson'a (2008: 18) göre Reagan'ın, film yıldızlarının halka sunduğu şekliyle siyaseten hesap verilebilir olmaktan ziyade, gerçekte kaygan bir zemin olan fakat görüntüsüyle zihinlerde güvenilir bir figür ve arzu duyulan bir lider olarak öne çıkması kaynaklıdır.

Bu yönüyle 1980'li yıllar ABD siyasetine bakıldığında Reaganizm, tıpkı Thatcherizm de olduğu gibi, doğrudan Reagan'ın kişisel özelliklerine atf yapan bir lider siyasetine işaret etmektedir. Gerçekten de yeni sağ liderleri için imajın ve siyasal iletişimin politik yaşamdaki öne çıkışı, gerek liderleri meşrulaştırma aracı gerekse de önemli bir politik kaygı olarak gösteren konumundadır. Thatcher ve Reagan'ın seçim zaferleri, siyasal iletişimin yaygın bir biçimde kullanılmasının yanında esasen yeni sağ siyaset anlayışının evrensel bir biçimde kabulünün bir kanıtıdır. Muhafazakâr değerlerle örülü bir iktidarla, serbestleştirilen ekonomi anlayışının paradoksal birlikteliği aynı zamanda 1980'li yıllarda lider-imaj-iletişim üçlemesinin beraberliği ile sonuçlanmıştır. Her iki lider de kendilerini çekici hale getirecek tüm çabalara girmiş ve doğrusu başarıya da ulaşmışlardır. Seyirci olarak seçmenin gözünde yaratılması planlanan imaja o kadar önem verilmiştir ki, ekonomik ve sosyal gerçeklik askıya alınmış ve bir gösteri arzu edilmiştir. İmajları vasıtasıyla Thatcher ve Reagan, hem yükselişe geçtiği dönemde yeni sağın çelişkilerinin hem de yeni sağ liderliğinin getirdiği siyasi statülerin temsilcileri olmuşlardır. Yeni sağ liderleri, kişisel yaşam öyküleriyle siyasi liderlik mefhumunu herkesin başarabileceği bir hayal unsuruna dönüştürerek 1980'li yılların halk nezdinde umut ve vaatler dönemi olarak algılanması istenmiştir. Ayrıca, ülkeler arası ilişkilerde siyasi liderlerin birbirlerine karşı olan tavır ve söylemleri ilişkilerinin boyutuna dair ipuçları vermektedir. Bu bağlamda Reagan'ın "Thatcher, İngiltere'nin gördüğü en büyük başbakanlardan ve dünyanın en önemli kadın politikacılarından biridir. O, prensiplerine bağlılığı, sarsılmaz tutarlılığı ile kendini kamuya adanmış bir leydidir" ("Demir Leydi'nin", 1989: 46) şeklinde kullandığı ifadeler, liderler arasında yalnızca bir diplomatik ilişki olmadığı aynı zamanda yakinen birbirlerinin destekçisi olduklarına da işaret etmektedir. Öte yandan Thatcher ve Reagan'ın kişiliklerinin farklılığı hem çelişki hem de uyum sağlamıştır. Reagan'ın film yıldızı olmasının getirdiği bir tanıdık yüz halinin yanında Thatcher'ın daha geleneksel ve katı görünümünün birlikteliği başlangıçta tezat bir ilişki ağı yaratmıştır. Ancak her iki liderin de yeni sağ pragmatizmi çerçevesinde geleceğe yönelik bakışlarındaki benzerlik, mevcut tezatlıklarına üstün

gelmiştir. Öyle ki bu tezat görünüşler 1980'li yılların en kalıcı imajları olarak günümüze değin önemini korumuştur.

Tüm bu bilgiler ışığında yeni sağ, 1980'li yıllarla birlikte görselini sağlam oluşturacak liderler ile yoluna devam etmiş ve önemli ölçüde vatandaşı destekçisi haline getirmeyi başarmıştır. Liderlerin bu anlayış ekseninde nasıl göz kamaştırıcı bir görüntüye sahip olduklarını tahlil etmek ise bir süreç gerektirmektedir. Bu sürece damgasını vuran eylem, savunulan yeni sağ çelişkilerini örtbas etme amacıyla liderlerin, medya ve siyasal iletişimi kullanma kapasiteleri olmuştur. Çünkü bu yolla yeni sağ, siyaseti kişisel bir hale getirerek sahip olduğu paradoksal durumun üstünü kapatmaktadır. Siyasetin kişisel bir hale gelmesi de şüphesiz siyasi liderin oynadığı aktif rol ile mümkündür. Buradan hareketle yeni sağın rol modelleri olarak öne çıkan siyasi liderlerin incelendiği bu bölüm, çalışmanın bir sonraki bölümünde ele alınan 1980'ler Türkiye'sinde, karşılıklı gereksinim duyan yeni sağ ve siyasal iletişim ilişkisinin yol açtığı lider siyasetine gidilen süreci ve bu süreçte değişen toplumsal dinamikleri açıklamaya ışık yakmaktadır. Çünkü yeni sağ lideri olarak Thatcher'ın sert söylemleri ve Reagan'ın güler yüzlülüğü, 1980'li yıllar Türkiye'sinde Turgut Özal'ın kendine has özellikleriyle buluşmuştur. Bu yönüyle Türkiye'de de 1980'lerin "Özallı yıllar" ya da "Özalizm" şeklinde anılmasına kaynaklık eden bizzat Turgut Özal'ın kendisidir.

2. BÖLÜM

BASIN VE TOPLUMSAL HAYAT BAĞLAMLARINDA TÜRKİYE'DE 1980'Lİ YILLAR

2.1. DARBE TOPLUMUNDAN TÜKETİM TOPLUMUNA

Bir uygulama biçimi olarak refah devleti, Türkiye'de 1961 Anayasası'yla birlikte sosyal devlet ilkesi olarak kategorize edilmiştir. Bu dönemde Türkiye, İngiltere ve ABD gibi evrensel örneklerinden farklı olarak, ithal ikameci sanayileşmeyi hedefleyen bir ülke olmuş ve bu hedef doğrultusunda ithal ürünlere yönelik yüksek gümrük duvarları uygulamıştır. Dolayısıyla ülke ekonomisinde kapitalist tüketimi teşvik edecek türde reklam içerikleriyle karşılaşılması. 1980'li yıllara gelindiğinde ise gerek evrensel ölçekte gerekse de Türkiye'de yeni sağın gelişimi ve bu gelişimle eş zamanlı, hatta karşılıklı çıkar ortaklığı gereği destekleyici biçimde, kapitalist ekonominin de yükselişi tecrübe edilmiştir. Ancak bu noktada değinilmesi gereken bir farklılık söz konusudur. Çünkü İngiltere'de ve ABD'de yeni sağ, refah devletinin kırılması ya da neoliberalizmin yükselişi olarak vurgulanırken, Türkiye'de tüm bu sürece ithal ikameci sanayileşmenin dönüşümü de eklenmiştir. Bir başka ifadeyle bu dönemde Türkiye, ithal ikameci sanayileşmeden serbest piyasa ekonomisine geçerek yeni sağı tecrübe etmeye başlamıştır. Bu nedenle de ithal ikameci ekonomi modelinin yeni sağın deneyimlendiği seksen sonrasında terk edilmesi, dönemsel açıdan Türkiye'nin özgünlüğünü de oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu özgünlük, evrensel örneklerinden farklı olarak Türkiye'nin 1980'li yıllardaki dönüşümünde neden en çok toplumsal alan ve gündelik hayatın etkilendiğinin de göstergesi niteliğindedir.

Türkiye'de 1980'li yıllara dair tüm beklentiler, önceki yılların sosyal, ekonomik ve siyasal açıdan sıkıntılı bir dönem olması kabulüyle belirlenmiştir. Çünkü 1970'li yıllar meseleleri belirsizlikler doğuran bir süreç yaratmıştır. Öyle ki bu süreç 1980'lerin başından itibaren, kontrol altına alınması diğerlerinden daha zor olan toplumsal alana yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır. Esasen bu algının yerleşmesinde 12 Eylül sürecinin etkisi büyüktür. Zira 12 Eylül'ün, 80 öncesi siyasal ve ekonomik sıkıntıları 80 sonrasına taşımamaya yönelik atfı söz konusudur. Bu atfı, kısa bir süre sonra toplumsal

vaade dönüşmüştür. Ekonomik kalkınma bu dönemle birlikte bireysel kazanım olarak görülen bir mefhum haline gelmiştir. Çünkü 1980'ler ruhunda, çok ve hızlı para kazanma vasıtasıyla köşeyi dönmeğe yönelik vaatlerin kültür haline gelmesi söz konusudur. Dolayısıyla vaat kavramı, bu döneme ait diğer kavramlarla ilişkilendirilerek somutlaştırıldığında ortaya piyasa ekonomisine bağı gelişen tüketim toplumu çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle, 1980'li yılların toplum ve toplumsal dönüşümünü mümkün kılan durum, yine bu dönemin ekonomik arka planıyla ilişkilidir. Çünkü 1980'lerde yeni sağ anlayış tarafından sunulan ya da dayatılan kanallarla toplumsal bir dönüşüm inşa edilmiştir. Bu yönüyle Türkiye, 1980'lerde yeni sağ anlayış çerçevesinde neoliberal ekonomik eğilimlerin yükselişini yaşamıştır. Bununla birlikte yeni bir sosyokültürel gerçeklik oluşturulmuş ve buna bağı olarak sosyal ilişkiler yeniden tanımlanmıştır. Söz konusu yeni gerçeklik Türkiye'de tüketim toplumunun başlangıcı olarak tecrübe edilmiştir.

Bu yönüyle hâlihazırda tecrübe edilen darbenin getirdiği bastırılmış toplumun, tüketim toplumuna doğru dönüşümü hedeflenmiştir. Dahası 1980'li yıllarda gerçekleşen tüm değişim ve dönüşüm pratikleri aynı zamanda zamanın ruhunun gereği olarak da ifade edilebilir. Kuşkusuz bu dönüşümü tetikleyen ve aynı zamanda oluşmasını sağlayan ekonomik alandır. Çünkü 12 Eylül öncesi alınan 24 Ocak Ekonomi Kararları ve kararların darbe sonrasında da uygulamada kalması, söz konusu dönüşümün neden ekonomi temelli olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle 1980'li yıllarda tüketim toplumu yaratmak, hükümet tarafından takip edilen önemli bir hedef olmuştur. Zira 24 Ocak'ın başlatıcı fikri Türkiye'yi liberal piyasa ekonomisine açmak üzerine kurulmuş ve sonrasındaki hükümetlerce de bu fikir açıkça sürdürülmüştür. Bu yönüyle toplumun tüketme ve tüketici olma eğilimi siyasi bir boyut kazanmıştır.

Yeni sağın toplumsallaşma süreci, ekonomi ve politika tarafından inşa edilecek neoliberal piyasa temelli tüketim kültürüne ihtiyaç duyar (Harvey, 2015: 50). Bu noktada dönemin en önemli siyasi aktörü Turgut Özal'ın tüketim kültürüne verdiği desteği dile getirmek önemlidir. Aynı zamanda bu önemi arka planda bırakmayacak şekilde sözü edilen destek mefhumu önemlidir. Çünkü 1980'li yıllarda Türkiye'nin tüketim kültürü ile kurduğu ilişki Özal'ın yaratıcısı konumunda olduğu bir durum olarak basında lanse edilmiştir. Fakat esasen dönem konjonktürü düşünüldüğünde, insanları

manipüle etme özelliğine sahip tüketim ürünleri olarak kültür endüstrisi¹¹ kalıplarıyla tanışması ile Özal'ın yıllar arasında rast gelme ya da tarihsel olarak aynı zamana denk gelme ilişkisi söz konusudur. Zira bu durum, toplumun nasıl tüketici bir zihniyete geçişinin de göstergesidir. Bir başka ifadeyle tüketicinin bir eylem olarak alışkanlık haline getirilmesinde Özal ve iktidarının etkisi, zamanın ruhunun bir gereği niteliğinde neoliberal bir ekonomi arka planlı evrensel siyasi anlayışın getirisidir.

24 Ocak ile birlikte geçilen serbest ekonominin ilk ekonomik icraat olarak sunulduğu bu dönemde ilk hedef kuşkusuz, ülkeye getirilen malları satın alacak bir tüketici topluluğu yaratmak olmuştur. Tüketim filini, koşullar ne olursa olsun bir alışkanlığa çevirmek amaçlanmıştır. Bu amaçla pek çok yeni uygulama devreye girmiştir. Temelde kredi kartı ve yeni bankacılık hizmetleri başlığı altında toplanabilen bu yenilikler, nakit avans, gold ve platin kartlar, taksitlendirme, otomatik banka vezneleri gibi seçeneklerle sunularak topluma sınırsız harcama imkânı vermek amacıyla gerçekleştirilmiştir (Bali, 2015: 31). Bu sayede orta direk olarak nitelenen hedefteki orta sınıf vatandaş, tüketim zincirindeki nesne konumundan özneliğe geçiş yapabilecek ve seçkin sınıf ile özdeşleşen tüketim pratiklerini tecrübe edebilecektir. Bu tecrübeyle birlikte esasen iktidarın ilk hedef olan tüketiciler yaratılıp, toplumsal bellekte yaygınlık gösteren bir diğer hedef olarak zengin olmaya sıra gelebilecektir. Çünkü tüketim toplumunun yaratılması orta sınıf ve bu sınıfı güçlü tutacak bir ekonomi ile gerçekleştirilebilir. Bu nedenle Özal genellikle orta sınıfın ihtiyaç ve isteklerine hitap etmeyi hedeflemiştir. Özal'ın politikalarını destekleyen basın araçları vasıtasıyla topluma vaat edilen zenginlik teşvik edilmiştir. Bu yönüyle topluma, ne kadar tüketilirse o kadar zengin olmaya yaklaşacakları, onları tüketime teşvik eden modeller sunulması öngörülmüştür.

Bu modellerin geliştirilmesinde değinilmesi gereken bir nokta olarak umut kavramı, darbe toplumunun tüketim toplumuna dönüşümünde en önemli tetikleyici etmeni olan duygu durumudur. Çünkü darbenin getirdiği gündelik yaşamdaki hem zihinsel hem de fiziksel baskıların azalmaya başladığı noktayı, toplumdaki kişilerin sahip olmaya başladığı umut duygusu oluşturmuştur.

Özellikle köşeyi dönmek, zamanın ruhunu yansıttasının yanında, Özal dönemi yaratılan umut algısının önemli bir göstergesidir. Eşitler arasında bir yarış hali

¹¹ Kültür endüstrisi ifadesinin daha detaylı anlatımı için bkz. (Horkheimer, M. ve Adorno, T. W., 2009: 41-72).

varmışçasına toplumdaki herkesin dönülecek olan köşeye erişiminin eş tutulduğu bir algı söz konusudur. Çünkü siyasi liderin söylemlerine bakıldığında şartlar ne olursa olsun sahip olunan ya da empoze edilen umut sayesinde herkesin köşeyi dönebileceği, dönmesi gerektiği, algısı görülmektedir. Dahası, bunun gerçekleşmeme durumu, kişisel başarısızlık olarak ifade edilmektedir. Hatta bu durum o kadar normalleştirilmiştir ki toplumdaki neredeyse her kesimde kısa yoldan para kazanmak, çağ atlamak isteyen bir görünüş oluşmuştur.

Türkiye’de 1980’li yıllarla birlikte yaygınlık kazanan serbest piyasa ekonomisinin siyasal alanda ideolojik bir boyut kazanmasıyla köşeyi dönme, hür teşebbüs, çağ atlama özellikle Özal ve ANAP iktidarının toplumdaki ne beklediğini açıklar niteliktedir (Boratav, 2015: 158). Serbest piyasa olgusunun siyasi yol aldığı bu günlerde toplumsal alan, söz konusu kavramlar doğrultusunda şekillenmiştir. Hem iktidarın ideolojik temelli hem de zamanın ruhu gereği kendiliğinden diyebileceğimiz bir oluşuma sahip bu alan, nasıl kolaydan zengin olurum anlamına gelecek şekilde kullanılan yırtma kavramını oluşturmuştur. Yırtma halinin kültürel bir unsura dönüştüğü bu zamanlar, 24 Ocak ve 12 Eylül tarihlerinin de etkisiyle, korkuların yerini köşeyi dönme hayallerinin aldığı, sözde bireyciliğin övüldüğü ve yine de eskiye dönme korkusunun aşılandığı bir süreçtir (Kozanoğlu, 1992: 15). Üstelik toplumda, sürecin getirdiği bu yaşam ve düşünce biçimlerine riayet etmeden yaşamına devam eden kesim, yakalanacak çağın gerisinde kalmış olarak addedilmiştir. İş bitiricilik, köşeyi dönme, yırtma kavramlarının birer erdem sayıldığı, Özal’ın kendisinin dahi söylemlerinde zengin olmayı övdüğü böylesi bir dönemde bu hedef, sürecin doğal bir getirisi olarak görülebilir. Keza Özal’ın, bir yurtdışı ziyaretinde “zengin bir Müslüman fakir bir Müslümandan daha iyidir” (Bali, 2015: 33) sözleri bu süreçte ideal bireyi örneklemektedir.

Öte yandan *Nokta* yazarı Haluk Şahin (1985b: 22), genelde 1980’li yılların özelde Özal iktidarının vitrine dayalı bu politikalarını “televizyon seyredin ama gazete, kitap okumayın” şeklinde özetlemiştir. Şahin’in bu söylemi şüphesiz iktidarın uyguladığı ekonomi siyasetiyle doğru orantılıdır. Çünkü seyredilenin denetim ve kontrolünün kolay olmasına ek olarak Şahin’in bu ifadesi, seyretme haline içkin olan düşünmeme eylemini de içermektedir. Dolayısıyla bu durum derinliğin önemsenmediği 1980’li yılların zamanın ruhunu da yansıtmaktadır. Bu ruh dönem boyunca artarak ilerleyerek reklamcılığın, toplumsal kabul kazanan bir sektör olmasıyla sonuçlanmıştır.

1980’li yıllarla birlikte gelişen serbest rekabet ekonomisi beraberinde getirdiği ithal ürünlerle birlikte ayrı bir sektör olarak reklamcılığı da geliştirmiştir. Zira söz konusu ürünlerin ülkeye yabancı olması bunun en temel gerekçesidir. İthal ikameci sanayileşmenin ardından gümrük duvarlarının ortadan kaldırılmaya başlanması ve tüketim mamullerinin ithal edilmeye başlanması reklamcılığı pekiştiren adımları oluşturur. İthal malların serbestliği ve tüketici bir toplum hayalinin birleşmesiyle reklam sektörü özellikle, tüketimin kendi kendini olumladığı bu dönemin ortalarından itibaren harekete geçmiş ve tüm toplumu etkisi altına alan bir ivmeye sahip olmuştur. Kuşkusuz bu dönemde televizyonun orta sınıflaşması ve dolayısıyla insanların ev gibi özel alanlarında da eğlenme alışkanlığı elde etmesiyle birlikte reklam sektörünün yaygınlaştığını söylemek mümkündür. Türkiye’de 1985 yılında yapılan 38 milyar liralık reklam harcamalarının, bir yıl içinde reklam veren firmaların gelişmesi ve onlara her geçen gün bir yenisinin eklenmesiyle sonraki yıl iki katına çıkma beklentisi (Til & Şahingiray, 1986: 52-53) haberlere konu olmuştur. Keza bu durum “tasarruftan tüketime” (Uğur, 1998: 299) söylemini haklı çıkararak, döneme ilişkin tüketim pratiklerini açıklar niteliktedir.

Öyle ki bu dönemde reklam, bir kültür unsuruna dönüşmüştür. Yeni olanın parlatıldığı ve daima tanıtım öznesi olarak seçildiği bu yıllarda reklam, toplumu yöneten, onsuza yaşanmayan, değerlendirilecek fırsatlar sunan, köşeyi döndürecek araç¹² şeklinde tanımlanmıştır. Reklam mefhumunun, 1980’li yıllarda gündelik ve toplumsal yaşamla olan ilişkisini aşağıdaki alıntı destekler niteliktedir:

Bireyin ve özel hayatın nasıl anlaşıldığı en olgun biçimde reklamlarda sunulan imajlarda temsil ediliyordu. Bu imajlar genellikle bireyin kendini daha çok ve daha kaliteli tüketimle tanımlaması temelinde geliştirildi. İnsanlar tükettikleri şeyler aracılığıyla “yaşıyorlar”, “hissediyorlar”, “başarıyorlar”, “kişilik ediniyorlar”, “farklılaşıyorlar”, “çağdaş oluyorlar”, “keyif alıyorlar”, tek kelimeyle kimlik ediniyorlar ve reklamlarda sık kullanılan bir ifadeyle “siz” oluyorlar. Bir *Reebok* reklamının “seyretmeyin, yaşayın!” sloganı herkesin bu yaşama katılmakta eşit olduğunu varsayarak bu oyuna katılmaya çağırıyor (Kozaklı & Özkazanç, 1997: 42).

Öte yandan yeni sağın getirdiği toplumsal yeniliğin ilk ve en etkili olanını birey ve bireycilik kavramları oluşturmuştur. Ciddi devlet müdahalelerini tecrübe eden Türkiye’de, vatandaş algısı da bu müdahaleler çerçevesinde anlam kazanmıştır. 1980’li

¹² <https://bit.ly/3ij4bE1>

yıllarla birlikte bu anlam yerini, daha sonraları müşteri olarak da anlacak, birey kavramına bırakmıştır.

Bununla birlikte bu dönemle birlikte birey kavramı, ihtiyaçlar karşısında yalnız kalmacağı anlamına da gelmiştir. Artık iktidara göre toplum, kendi ihtiyaçlarını kişilerin kendilerinin gidermesi gereken, bir sorunla karşılaştığında çözümü yine kendilerinde bulmaları beklenen bireylerden oluşmaktadır. Elbette çözüm ise tüketim pratikleri ve istendiğinde devlete tam itimattan geçmektedir. Devlet, ya da siyasi aktör, bu sayede hem topluma karşı sorumluluğunu en aza indirmiş hem de istediğinde toplumu kendi safına çekebilecek zemini oluşturmuştur. Bu durumunun yaygınlaşmasının bir sonucu olarak, ülke siyasetinde daha önce tecrübe edilmemiş yönetenler ve yönetilenler arasındaki devlet ve toplum ilişkisi değişime uğramıştır.

Devlet ve toplum ilişkisinin farklı bir boyuta taşındığı bu dönemde seçkin olmak ise, denetimi kolaylaştırıcı ya da denetlenmeyen bir anlama sahiptir. Bunun nedeni, devlet ve sermaye arasındaki ilişkiden, serbest piyasa ekonomisinin bir ideoloji olarak yer bulmasıyla, sermayenin devlete karşı galip gelmesidir. Bu durum kuşkusuz devletin arka planda kaldığı anlamını vermemekle birlikte, sermaye odaklı iktidarın önceliğinin yine aynı odakla iş dünyası olduğunu ifade etmektedir. Taşkın'ın (2007: 278) da ifadesiyle bu dönemde iş dünyası, yeni ve daha özgüvenli bir biçimde sağlamlaştırılmış, küresel sermayeyle bütünleşme maksadıyla kapitalistleştirilmiş ve muhalif olmaktan çok devletle ortak olmayı hedefleyen bir konumu tercih etmiştir. Bu yönüyle iktidarın gözbebeği olan ve sözde ekonomik istikrar için el üstünde tutulması gerektiği düşünülen seçkinler, esasen siyasilerin kaybetmeyi göze alamayıp zamanla dirsek bağı kurduğu bir sınıfı oluşturmuştur. Bu nedenle seçkin olmak, göz ardı edilemez bir öneme ve işleve sahip olmuştur. Dolayısıyla bu durum, ülke ekonomisinin siyasetle nasıl bir ilişkide olduğunu da göstermektedir.

Bununla birlikte baskın anlayış olarak yeni sağ tarafından işlenmiş sosyal figürler sunulmuştur. Şüphesiz Türkiye siyasetinde ve gündeliğinde tarihsel olarak her zaman dilimine denk gelen bir popüler kültür oluşmuştur. Fakat 1980'ler ruhunun gereği, getirisi ve Özal'dan bağımsız olarak popüler kültürün konusu hiçbir zaman bu dönemdeki kadar sayıca yüksek bir nüfus kesimi olmamıştır. Toplumda yaratılan yeni figürlere göre, özellikle popüler kültür materyalleri (dergiler ve reklamlar gibi)

tarafından önerilen yeni yaşam tarzı kalıpları sunulmuştur. Bu yolla mevcut yaşam tarzının, yeni sağın Batılı referanslarına adapte olması amaçlanmıştır. Özellikle dergilerin popüler olmaya başlamasıyla, içeriklerinin değişmesi aynı zamana denk gelmiştir. Söz konusu içerik değişimi batı merkezli yaşam tarzının sergilenmesinin yanı sıra ekonominin görünürlüğünün de arttığı bir düzlemde gerçekleşmiştir. Birey bazında ise bu görünürlük, 1980’li yıllarda Reagan yönetimi ABD’inde ortaya atılan ve genç şehirlî profesyoneller anlamına gelen “yuppies” (young urban professionals) kavramıyla özellikle iş yaşamında yerini almıştır (Bali, 2015: 41; Kozanoğlu, 1993: 10). Bu yönüyle 1980’lerin ortalarında Amerikan basını tarafından popülerleştirilen yuppie kavramı, bu dönemde sektör haline gelen finans alanında kendilerine yer bulan, Batı kültürüne yatkın, yurtdışı eğitilmiş, yabancı dil bilen ve hırslı kişilerden oluşmuştur.

Yeni sağ ideolojiyle gelişen yuppie kavramı, Türkiye’de birey olmaya ya da bireyciliğe yönelik yapısal bir çerçeve de sunmuştur. Türkiye örneğinde yuppieler, Batılı örneklerinin özelliklerini taşımalarının yanında mevcut siyasetin ve siyasi liderin en önemli özelliği olarak pragmatizmi de içeren bir yapıdadır (Kozanoğlu, 1992: 92). Yuppie teriminin Türkiye gündelik hayat ve toplumsal kültürüne aktarılması, kuşkusuz 1980’lerin zamanın ruhuna atfedilen siyasi, ekonomik ve kültürel iklimiyle açıklanabilir. Çünkü 1980’lerde yeni sağ pratikleri tecrübe etmeye başlaması ve dolayısıyla neoliberal ekonomi dalgasıyla tanışmış olması gibi gerekçelerle Türkiye’nin, yuppie modelini özümsemek için uygun bir zemine sahip olduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

Öte yandan 1980’li yıllarla birlikte toplumsal yaşam pratikleri mekânsal anlamda kentlerde tecrübe edilmiştir. Dolayısıyla yaşayan nüfusu da kentli ya da kentli olmaya aday kişilerden oluşmuştur. Fakat bu, kentlerin fiziksel altyapılarının iyileştirilerek planlanmış bir durum olmaktan uzaktır. Bu nedenle daha küçük yerleşim bölgelerinden kentlere göç edip yerleşen yeni kentli kesim bu dönemde, kentin toplumsal dinamiğini oluşturan çoğunluk olmaya başlamıştır. Yeni talep ve arzularla şehirde yaşamaya başlayan bu çoğunluk kuşkusuz, siyasetin tayin ettiği toplumsal değişimin temel yapısını da yeni hale getirmiştir. Kısacası bu yeni hal, yeni zenginler, yeni hayaller, yeni hayal kırıklıklarını içeren yeni bir yaşam tarzının da yaratıcısı olmuştur (Ulagay, 1988: 18-19).

Türkiye’de 1980’li yıllarda toplumsal hayaller ve hayal kırıklıkları beraber fakat farklı gruplarca yaşanmıştır. Çünkü bir taraftan karanlık siyasetin hüküm sürdüğü bu zamanlar, diğer taraftan bu karanlığın çevresinden dolanıp, yokmuş gibi yapanların yaşam alanına dönüşmüştür. Bu durum, Turgut Özal’ın politikaları ve karakteri üzerinden yorumlanarak, Özal’ın verdiği umudun dönüşümü üzerinden okunabilir. Çünkü söz konusu umudun dönüşümü de yine toplumdaki gruplarca farklı şekillerde tecrübe edilmiştir. Örneğin orta gelir düzeyine sahip orta direk, Özal’ın siyaset sahnesi boyunca etki alanında olması başta Özal’ın kendisi tarafından umulan bir kesimdir. Toplumun çoğunluğunu oluşturan bu grubun memnuniyeti ne kadar çok olursa, bu durumun seçimlerde kendisine kazanç olarak dönme ihtimali söz konusudur. Bu nedenle de orta direk kavramı, toplumda mevcut pek çok farklı sektörden insanı aynı başlık altında toplama ve temsil etme amacıyla oluşturulmuştur. Bir başka ifadeyle kavram, dört eğilimin kimlik bulmuş hali olarak da anlaşılmaktadır. Bu yönüyle görünüşte toplumun her kesiminin muhafaza edilmeye çalışıldığı bir söylemle hareket edilmiştir. Fakat bu durum, kelimelerin sanıldığı anlamlarında algılanmaktan öte, siyasi sonuçlarda beklenen başarılar odağında, lider ve partisinin düşünce biçimine göre değişime uğramıştır. Diğer bir deyişle bu dönem, söylenildiği gibi bireyin elle tutulur bir şekilde yükselişe geçtiği bir süreç olmaktan çok, siyasilerin kendi isteklerini yaptırabilecekleri bir strateji yaratımı olarak bireyciliğin hüküm sürdüğü bir zaman dilimidir (Kozanoğlu, 1992: 122). Zira devrin birey devri olduğu her söylemde dile getirilirken, gün sonunda gündelik hayattaki bireyin elinde bu söylemden kalan somut bir yarar söz konusu olmamıştır. Buradan hareketle değerlerin değersizleştiği bu dönemde içi boşaltılmış birey mefhumu öne çıkmıştır.

Darbe sonrası yaratılan toplumsal algı, toplumun gerçek sorun ve sıkıntılara yönelik kaygı gütmeyen, yüzeysel ve yeni sağ referanslı “benci” bir zihniyet üzerine kurulmuştur. Bu durum Özal siyasetinin çıkarlarına hizmet etmiştir. Öyle ki dönemin basını, toplumun kendi gerçek meselelerinin üzerine düşmeden, dönemin popüler televizyon dizisi *Dallas*’ın daha çok ilgi çekmiş olması gerçeğini sorgulamıştır (Bengi, 2019: 93). Böylesi şartlar altındaki tüm bu gelişmeler, 24 Ocak kararları ve yeni sağ politikaların sonuçları olarak 80’li yıllar kronolojisini genişletmiştir. Kozanoğlu (1992: 67) da genişleyen 80’li yıllar kronolojisine katkıda bulunarak bu dönemi, “dışa açılma süreci, soyut Batılılaşma rüyaları, tevazunun ölümü, -miş gibinin yükselişi” ifadeleriyle

betimlemiştir. Buradan hareketle Özal, bu dönemdeki toplum yapısını, ideallerini ve imajını değiştirecek bir figür olarak ana akım medya tarafından politikada ılımlı, ekonomide iş bitirici ve toplum gözünde tonton amca imajı devam etmiş ve siyasal pragmatikliğini sürdürmüştür (Cemal, 1989: 79). Bu sebeple 1980'lerin Türkiye'sini Özal üzerinden değerlendirmek önemli görülmüştür. Zira 1980'li yıllarda yaşanan tüm toplumsal gelişme ve değişimler “Özal kuşağı”, “Özallı yıllar”, “Özalizm” gibi doğrudan Turgut Özal'ın kendisine gönderme yapılarak günümüze değin güncelliğini korumuştur. Kuşkusuz bu güncelliği, Özal'ın 1980'li yıllardaki basın ve siyasal iletişimle birlikte hareket etmesi ve bu kavramların ülkedeki gelişimi ile Özal'ın yükselişinin denk olması saklı tutmuştur.

2.2. TÜRKİYE'DE BASIN DÖNÜŞÜMÜ VE SİYASAL İLETİŞİM

Basın, 1980'li yıllar siyasetine ilişkisel anlamda yeni bir soluk getirerek bu dönemin vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Bu nedenle Türkiye'de toplumsal değişim dinamiklerinin incelenmesi, basın odaklarının ve basının kendi dönüşümünün de incelenmesi anlamını taşımaktadır.

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra, darbe yönetiminin yoğun olarak baskı kurduğu bir döneme girilmiştir. Bu baskı nedeniyle basında içerik değişimine gidilmiştir. Söz konusu değişimin yönü hararetli siyasi haberlerden dergi gazeteciliğine doğru olmuştur. Bu değişim süreci basında, 1980'den sonra siyasete yönelik bir tepki olarak apolitikliğin yaygınlaştığı bir durum oluşturmuştur. Söz konusu apolitiklik, politik olmama durumundan ziyade ağır bir siyasallaşmayı içermiştir. Bir başka ifadeyle politize olmanın farklı bir versiyonu olarak 80 sonrası yeniden kurgulanan ve darbeye birlikte içi boşaltılmış bir siyasallaşmaya işaret etmektedir. Dahası bu tarihe kadar var olan gazete ve dergi sahiplerinin çoğu el değiştirmiş ve farklı sektörlerden, özellikle iş dünyasından kişiler yazılı basının yeni sahipleri olmuştur. Bu durum, farklı sektörlerde çalışan sermayedarların ya da holding sahiplerinin medya alanına girişini sembolize eden önemli bir dönüm noktasını oluşturur. Bu yolla yeni medya sahipleri, 1980'den sonra kitlesel yayıncılığa yönelmişlerdir. Ayrıca yayın yaptıkları dergi ve gazetelerin yanı sıra zamanla radyo istasyonları ve TV kanalları gibi ticari amaçlı girişimler başlatılmıştır. Dolayısıyla önceleri kişilere ait olan basın yayın kuruluşları, bu dönemle

birlikte şirket olma yoluna girmiştir. Bu alışveriş nedeniyle, dönemdeki basın algısı da değişmiş ve daha fazla kar elde etmeyi temel amaç edinen basının bir ticarethane olduğu düşüncesi yerleşmiştir. Kısacası Türkiye’de kitle iletişiminin faaliyeti değişmiştir.

Bununla birlikte basın, yeni sağ ideolojinin yarattığı çelişkileri, bütünüyle olmasa da, gündemden kaldıracak bir güç olarak görülmüştür. Dolayısıyla medya, dönemin Başbakanı Turgut Özal’ın yakinen, ANAP’ın ise düşünsel olarak anlaştığı bir sektör olarak gelişmiştir (Kozanoğlu, 1992: 43). Öyle ki bu dönemde iktidara yakınlığıyla nam salan finans sektörü gelişen ününü, medya ile yakınlaşmasının yanı sıra, finansçıların kendi reklamlarını yapmak amacıyla, medya kuruluşlarını satın almalarıyla gerçekleşen karşılıklı alışveriş sürecinin yardımıyla elde etmiştir.

Dergi ve gazete gibi yazılı basın kanalları aracılığıyla medya sektörüne girmek, sermaye sahipleri için büyük itibar ve güç getirmiş, aynı zamanda diğer iş sektörleriyle etkileşimlerini kolaylaştırmıştır. Yayıncılığın reklam sektörüyle birlikte hareket etmesi, sanayi ve ticaretle uğraşan şirketlerin tanınırlığını arttırmıştır. Dönem başından itibaren yazılı basın, baskı ve reklam teknikleri açısından hızlı değişimler geçirmiştir. Basının bu teknikleri ithal mallara yönelik talep yaratılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu anlamda dergilerde çeşitli ithal malların tanıtımları, yazılı basının artan tirajına bağlı olarak artmıştır. Dahası, genişleyen basın ve reklam işbirliği vasıtasıyla tüm ürünler daha çok tanıtılmış, iktidara yakın kesimden olan yatırımcılar yüksek karlar elde etmiştir. Değişen medya dinamikleri ile zengin ailelerin dergi ve gazete satın almasıyla vuku bulan bu süreç, basına işletmecilik anlayışının girmesiyle sonuçlanmıştır. Örneğin, 1980’li yıllarda basın dışı sermayedar Aydın Doğan’ın Milliyet’i, iş insanı Asil Nadir’in Günaydın’ı ve ilerleyen süreçte Gelişim Yayınlarını da satın almasıyla basındaki etkileri büyük ölçüde artmıştır (Özgen, 2008: 472). Bu noktada Özal’ın medyadaki muhalefeti azaltmak ve geliştirdiği ekonomi politikalarının pratiklik kazanması açılarından, Özal’ın söz konusu basın-sermayedar ilişkisine yönelik teşvikini vurgulamak yerindedir. Zira işletme sahipliği ve medya sektörünün birleşimi, siyaset ile kurulan ilişki bağlamında, kendi tekeli oluşturur nitelikte hareket etmiştir.

12 Eylül 1980 darbesinin yeni siyasi düzenlemelerinin, açıkça tüm siyasi partileri ve toplulukları yapılandığı, kitlelerle temasa geçmenin ve medyanın önemini arttırdığı görülmüştür. Başbakanlığı döneminde basınla kurduğu ilişkiye özen gösteren Özal, söz

konusu yeni siyasi düzenlemelerden, basın ile girdiği ilişki doğrultusunda faydalanmıştır. Bu dönemde basındaki yetkili kişiler olarak sermaye sahipleriyle kişisel ilişkiler kurulmuş, dahası devlet kanalı olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nda (TRT) iktidar tarafından keyfi bir şekilde siyasi propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Medya vasıtasıyla artan bir otoriteye sahip olan iktidar kanalınca, politikaların desteklemesi karşılığında hükümet bütçesinden medyaya teşvik ödemeleri yapılmıştır. Bu dönemde ayrıca, sermaye ve basının karşılıklı alışverişi sonucu basın ve iktidar arasındaki ikili ilişki yeni bir özne daha kazanmış ve sonucunda, zamanın ruhunu hatırlatan nitelikte, basın, sermaye ve işletmecilik bağlantısı ortaya çıkmıştır. Bu durum beraberinde ticarete ilişkin çıkarların önem kazanmasına neden olmuş, basın sermayedarları ve iktidar arasındaki ilişkide belirleyici bir unsur haline gelmiştir.

Özal'ın, siyaset yapma tarzı ve medyayı kullanma biçimleri arasında ilişki bir bağ ve gözle görülür paralellik söz konusudur. Dolayısıyla Özal, basına istediği yönü verebilmesinin yanı sıra yaygın kabul kazanmasını istediği fikirlerini de bu yolla empoze etme fırsatı bulmuştur. Bununla birlikte Özal'ın ülkeyle tanıştırdığı serbest rekabet ve piyasa koşullarının sürekliliği adına ihtiyaç duyulan neoliberal dönüşümlerin tanıtımı da kurulan bu ilişki aracılığıyla yapılmıştır.

Neoliberal ekonomik dönüşümlerin medya sektöründeki bir başka etkisi ise basının kullandığı ve arz ettiği haber içeriklerine yöneliktir. Bilgilendirici ve öğretici haberler yerine, tüketici tabanlı popülist yaklaşımlar içeren reklamcılık, eğlence ve boş zaman etkinlikleri medya sektörüne egemen olmuştur. Eski usul haber yapmaya devam etmek isteyenler ise, yeni dinamiklere sahip bu sektör içinde ya tutunamamışlar ya da maddi açıdan zorlanmışlardır. Bu nedenle hükümet ve politikacılarla yakın ilişkiler geliştirmeye başlayan medya sahipleri, bu dönemde tutunabilen kişiler arasında görülmüştür. Fakat süreç içinde fark edilen bu durum, zamanla basın güvenilirliğine önemli ölçüde zarar vermiştir.

Kuşkusuz bu dönemde zarar gören salt basın güvenilirliği olmamıştır. Zira 1980'lerin ilk yarısından itibaren yazılı basın, giderek artan bir baskı ve sansür sürecine maruz kalmıştır. Üstelik bu durum sadece darbe yönetimi sırasında değil, 1983'ten sonra kurulan hükümetlerce de devam ettirilerek, yazılı basındaki iktidarın uyguladığı neoliberal anlayış, muhalifleri ciddi baskılarla karşı karşıya getirmiştir. Aynı zamanda

binlerce gazeteci yargılanmış ve tutuklanmış, çokça yayım yasağı uygulanmıştır. Benzer şekilde, 1984 yılında kurulan Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu (RTYK) temelde darbe rejimi sırasında TRT yayınlarında sansür organı olarak işlev görmüştür. Bu bağlamda ülkenin neoliberal dönüşümünün muhalifleri, büyük ölçüde ifade ve iletişim haklarından yoksun bırakılmıştır. İlerleyen yıllarda, bağımsız gazeteler, basım ve dağıtım maliyetlerindeki artışlar nedeniyle hayatta kalmakta zorlanmışlardır.

Öte yandan basın ve medyanın söz konusu dönüşümü, siyasette basın yayım organlarının kullanımıyla gerçekleşen siyasal iletişim araçlarına da yansımıştır. Bu sayede 1980’li yıllarla birlikte Türkiye’de siyasal iletişim pratikleri hiç olmadığı kadar yaygın kullanılmaya başlanmıştır.

Türkiye’de siyasal iletişim çalışmaları ilk örneklerini çok partili sisteme geçiş dönemiyle birlikte yaşamıştır. Ancak bu dönemi kapsayan 1940’lı yılların sonu ve 1950’li yılların başlangıcında iletişim araçlarının sınırlılığı ve siyaset odağının farklı olması, siyasal iletişimin bu dönemde zenginleşmesini engellemiştir. Süreç içerisinde 1970’li yıllarla birlikte gazeteler siyasal iletişimde önemli rol oynamıştır. 1980’e gelindiğindeyse, tecrübe edilen askeri darbe süreci, yavaş yavaş gelişmekte olan siyasal iletişimin hızını iyice duraksatmış ve siyasi yasaklarla birlikte kullanılamaz hale getirmiştir. Ancak 1980’den sonra görünürde etkisi azalan asker yönetimi ve sivil yönetime geçiş gibi etkenler sayesinde siyasal iletişim, özellikle seçim dönemlerinde olmak üzere, siyasi aktörlerin sıkça başvurduğu bir yöntem haline gelmiştir. 1980’li yılların Türkiye’de Özal’ı yıllar olarak kabul edilmesinden hareketle bu noktada, siyasal iletişim pratiklerini Turgut Özal ve ANAP üzerinden okumak önemlidir. 6 Kasım 1983 günü yapılan seçimlerle birlikte Turgut Özal, Türkiye’de bu tarih itibarıyla yaşanacak on yılın kendi adıyla anılmasını sağlayan bir lider olma vasfına sahip olmuştur. Çünkü Özal, 1980’li yıllar boyunca ülkenin özlemlerini ve toplumsal beklentileri doğru bir biçimde tayin etmiş ve pragmatist bakış açısıyla bunları siyasetinde uygulamıştır. Bu süreçte, basında meydana gelen dönüşümlerde olduğu gibi, siyasi aktör ve uygulamalarının medya aracılığıyla halka sunulmasında en etkili araç olarak siyasal iletişim yöntemi seçilmiştir.

Bu bilgilerden hareketle siyasi iletişim, siyasal seçim süreçlerinin önemli bir faktördür. Siyasi aktörün, başarılı bir siyasi kariyer oluşturmayı hedeflediği takdirde, özellikle

seçim dönemlerinde medyayı uygun şekilde kullanması ve politik pazarlama stratejisinin başarılı bir şekilde tamamlaması son derece önemlidir. Öyle ki Kioumi (2011: 26), tanınmış pek çok siyasi liderin, imajlarının siyasal iletişim prensipleri tarafından dikkatle yönetilmesinden sonra lider olarak nitelendirildiğini belirtmektedir. Bu yönüyle seçim döneminde medya içeriğini şekillendirme ihtiyacı, profesyonel siyasal iletişim yürütücüleri için öncelikli bir amaçtır. Zira siyasal iletişim, zamanın gereklerine göre reklam, propaganda ve halkla ilişkiler tekniklerini kullanarak yapılan bir iletişim çabasıdır (Alp, 2016: 12).

Bu iletişim çabasından hareketle, siyasal iletişim unsuru olarak siyasi partilerin seçim şarkıları önemli bir olgudur. Öyle ki bu olgu 1980’li yıllarda ANAP’ın siyasal hayata girişinden sonra ivme yapmıştır. Özal liderliğinde Mayıs 1983 tarihinde kurulan ANAP’ın parti logosunda, bal peteği üzerine çizilmiş bir arı figürü bu döneme damgasını vurmuştur. Keza figür, Özal ve ANAP yetkilileri için vazgeçilmez bir anlam ifade etmiştir. Üstelik dönemin önemli siyasal iletişim ve pazarlama unsurlarından sayılan seçim şarkısı mefhumu bile, ANAP için arı-bal-petek üçlemesinden doğmuştur. Bu amaçla *Arım Balım Peteğim* şarkısı ANAP’ın, siyasi hayatı boyunca dillerden düşmeyecek seçim şarkısı olarak uyarlanmıştır. Siyasal iletişimin propaganda süreciyle olan yakın ilişkisi düşünüldüğünde ANAP’ın seçim şarkısı olarak bu şarkıyı seçmesi şaşırtıcı değildir. Zira mevcut halinden değiştirilen “Tek ümidim her şeyim, Özal benim liderim, Arım balım peteğim, Anavatan çiçeğim, Bilsen ki öleceğim, Yine onu seçeceğim” (Bengi, 2019: 28) sözleri seçim süreci göz önüne alındığında manidardır. Çünkü bu dönemdeki tüm siyasal iletişim pratikleri gibi söz konusu şarkının da önceki yılların siyasi şarkılarından farklı bir propaganda anlayışına sahip olmasıyla birlikte, bu duruma ev sahipliği yapan siyasi lideri de Özal olmuştur.

Bununla birlikte, 1980’li yıllarda siyasal iletişim sürecinde partiler, ilk ve en temel hedefleri olan seçim galibiyeti için kendilerini sunarken profesyonel bir iş insanı tutumu sergilemişlerdir. Bunu gerçekleştirirken ait hissettikleri ya da temsil ettiklerini düşündükleri ideolojik temel ile birlikte hareket etmişlerdir. Bu nedenle siyasal iletişim sürecinde siyasi pazarlama pratiklerini analiz ederken, partinin amacını ve parti içi dinamiklerini anlamak önemlidir. Bir siyasi partinin çekirdeğini, bağlı bulunduğu ideoloji oluşturmaktadır. Beklentisi olduğu hedef kitleyi ve mevcut üyeleri bağlayan parti prensipleri, söz konusu ideoloji çevresinde şekillenir. Bu çerçevenin esas

hedefinde ise öncelikle iktidar olma yatarken, sonrasında parti ideolojisini toplumun ortak bakış açısı olduğu yönünde tanımlanması gerekliliği önerilmektedir. Dolayısıyla bireysel düzeyde başlayan ideoloji, siyasi temsil ile birlikte toplumsal anlamda etki alanına kavuşmaktadır. Böylesi bir etki alanına ulaşmak ise politikanın iletişim ile olan kaçınılmaz ilişkisine bağlı olarak şekillenir. Bu durum Lilleker'e (2006: 92) göre, ideoloji temelli siyasal süreç, ideolojinin ikonikleşmesi ve iletişim yoluyla aktarılması şeklindeki olaylar zinciriyle açıklanmaktadır.

İdeolojinin sembolleşerek iletişimsel bir aktarıma dönüşmesi, 1980'li yıllarda ANAP ve Özal ekseninde değerlendirildiğinde tam da yerine denk gelmektedir. Çünkü bu dönemde Özal'ın partisi, toplumun birliğini, ortak bakışını ve desteğini kazanmak amacıyla dört farklı ideolojiden temel alarak oluşturulmuştur. Bu sayede hedeflenen siyasal temsile daha kolay ve daha kalabalık bir biçimde ulaşılabileceği düşünülmüştür. Bu temsilin ardında yatan dört farklı ideolojiyi sembolik hale getiren ilk durum olan parti selamı, yine seçim dönemi yaşanan siyasal iletişim pratikleriyle ilişkilidir. Bu durum, 1983 yılından itibaren tüm seçim miting ve organizasyonlarında hazırlayan olarak yer alan Erkal Zenger ifadelerine göre şu şekildedir;

1983'ün Eylülündeyiz. Elazığ programda yoktu, fakat yola çıkan kalabalık yüzünden kente girdik. Yer yerinden oynuyor; gazeteciler, foto muhabirleri bağırıyor, Turgut Beye. Özal'ın elini kolunu sallamasını, halkı selamlamasını istiyorlar. Ben Özal'ın yanına geldim, "Ellerinizi başınızın üzerinde birleştirip bir selam vermişsiniz ya, onu bir daha yapar mısınız?" dedim Turgut Bey o selamı yapınca gazeteciler sordu, "Anlamı ne?" diye. "Birlik, beraberlik, kardeşlik sembolü" dedim ve artık her gittiğimiz yerde dakika başı Turgut Beye ANAP selamı verdirdik, böylece ANAP selamı moda oldu (Zenger, 1993: 115-116).

Görsel 4. Turgut Özal partisinin selamını verirken (Şahin, 1983b: 16).

Tıpkı Lilleker'in (2006: 148) başarılı bir siyasal reklamın olmazsa olmaz prensiplerine (akılda kalmak, etkililik, bilinirlik, anlaşılabilirlik) yaptığı vurguda olduğu gibi, söz konusu selamın akılda kalıcılığı dönem siyasetinde önemli bir boyuta ulaşmıştır. Akıllarda bu denli yer eden selamı hazırlamasıyla Zenger, basında kendisinden "ANAP'ın Amerikanvari seçim kampanyası sırasında hem Özal'ın hem de kendisinin sesini halka duyuran" ("Söyleşi Özal'ın", 1986: 18) kişi olarak ifade edilmiştir. Bu yönüyle Zenger, 1980'li yıllarda ANAP ve Özal'ın siyasal iletişim stratejileri geliştirmesinde bir numaralı isim olmuştur.

Parti selamı haricinde Özal'ın akılda kalıcılığını kolaylaştıran bir başka durum ise imaj mefhumuyla açıklanmaktadır. Medyanın siyaset ve dolaylı olarak halk üzerinde etkisinin oluşumunda imaj oluşturma büyük önemi vardır. Bu önem politikacılar nezdinde hatırdan kalma, zihinlerde yer etme motivasyonu ile artarak ilerlemektedir. Bu durum ciddi bir hazırlık sürecini de beraberinde getirir. Çünkü siyasi liderler, farklı konular üzerindeki görüşlerinden kıyafet, jest ve kullandıkları ürünlere kadar, belli bir imaj yaratmak ve bunu sürdürmek için çaba sarf ederler. Buradan hareketle serbest ekonominin olmazsa olmazı olarak gördüğü ithal malların ülkeye getirilmesiyle Özal, *Cross* marka altın dolmakalemi, *Cosmos* marka elektronik kol saati, giyim kuşamına dikkat ettiğini gösteren tavırları ve yurtdışı seyahatlerinde tercih ettiği alışveriş markalarıyla seçkin bir kullanıcı imajı çizerek hem zamanın ruhuna hem de hedef kitleye örnek olmuştur (Bali, 2015: 28).

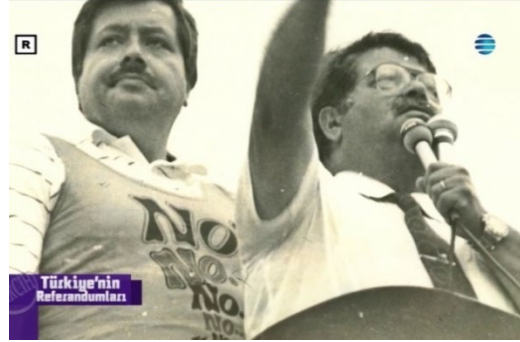
İletişim, ideolojinin politikayı nasıl şekillendirdiğini, siyasi ideallerin nasıl gerçekleşeceğini göstermek amacıyla siyaset ile olan ilişkisini sürdürmektedir. Benzer bir kaygı ile seçmene nasıl temas edileceği durumu da siyasi aktörün savunduğu politikaları uygulayabileceği, hedef kitlesi olarak seçmenini ikna etme potansiyeliyle birlikte düşünülmektedir. Bu yönüyle siyasal iletişim, iyi planlanmış bir ikna stratejisini de içinde barındırır (Wolton, 1991: 55). Bu duruma benzer şekilde Özal'ın, "İnsanlarla iyi geçinirim, kavga etmem, ikna kabiliyetim fazladır, emir veremem, yumuşak götürürüm, zannederim iyi bir politikacının hasletleridir bunlar" (Özal, 1986: 21) şeklindeki sözleri bu dönemdeki siyasal iletişim başarısının da bir örneğini oluşturur. Ek olarak bu durum 1980'li yılların hem siyasal iletişim hem de yeni siyasi aktör konusunda neden ön plana çıktığını da açıklar niteliktedir.

Öte yandan bu dönemde bir haberin yazılı basında yerleştirildiği yer, kullanılan fotoğraf ve ifadeler, haber yazısında kullanılan üslup, olayın ve manşetlerin uzunluğu gibi unsurlar ile esasen gerçekleşmesi istenen düşüncelerin, toplumun zihninde biçim alması hedeflenmiştir. Benzer durum kuşkusuz 1980’li yıllarda siyasal aktör için de geçerlidir. Siyasal iletişim sürecindeki bu durumun temel amacı hedef kitlenin düşüncelerini şekillendirmek, arzulanan sonuçlara ulaşmak için duygular ve bilinçli düşünce süreçlerini yönetmek ve yönlendirmektir (Alp, 2016: 17). Bu duruma, partisini temsilen seçim dönemi boyunca neden yalnızca kendisinin seçim konuşmacısı seçildiği sorulan Özal’ın kullandığı şu ifadeler örnek olarak gösterilebilir:

Bütün konuşmaları düşündük, taşındık... Konuşmaları biz mi yapalım, başka arkadaşlar mı yapsın? Sonunda karar verdik ki bizim yapmamız daha doğru olur, genel menfaatler bakımından. Onun da sebebi var: Diğer taraflar hata yaptılar. Her defasında birer arkadaş çıkardılar. İlk önce seyirci bakıyor, bu kim diyor? Eğer başını kaçırmışsa, bu hangi partiden diyor. Onu çözmeye çalışırken işin yarısı gidiyor. Ondan sonra biraz bana hücum ediyorlar. Oradan da biraz zaman kaybettiler. Hâlbuki birkaç dakika sonra sıra bana geliyor. Bu Turgut Özal, Anavatan Partisi diyor halk. Bu büyük bir avantaj oldu. Aslında onların dezavantaj dediği hadise avantaj oldu (Özal, 1983b: 148).

Özal’ın da avantaj olarak ifade ettiği tek kişilik temsil olarak bu durum, gerçekten de dönem siyasetinin siyasal iletişim pratikleri arasında başarılı bulunmuştur. Çünkü bu sayede, yine Lilleker’in vurguladığı akılda kalma ve tanınma, seçim sürecinin tamamında siyaset vitrininde Özal’ın tek başına parti temsilini gerçekleştirmesiyle sağlanmıştır.

Diğer bir taraftan ise 1987 yılında seçim yasaklarının kaldırılmasına yönelik yapılan referandum süreci de ANAP’ın akılda kalan siyasal iletişim pratikleri arasındadır. Bu süreçte partinin savunduğu “hayır” oyunu gösterme şekli gerek görsel açıdan gerekse iletişim kurma açısından önemlidir. Çünkü partili Güneş Taner, üzerinde No (Hayır) yazan turuncu bir tişört giyerek referandum sürecine hem kelimenin tam manasıyla renk katmış hem de akılda kalmıştır.

Görsel 5. 1987 referandum sürecinde ANAP'ın hayır kampanyası ve Güneş Taner'in giydiği No yazılı tişört.¹³

Bir siyasi lider adayının siyasal iletişim kampanyasının önemli ve karar verici parçasını, kuşkusuz hedefindeki seçmenleriyle kurduğu kişisel temas oluşturmaktadır. Söz konusu temas karşılıklı ilişkiyi güçlendirdiği gibi aynı zamanda lider adayı ve seçmenin görünürlüğünü de arttırmaktadır. Çünkü seçmenler, katılım gösterdikleri tüm siyasi aktivitelerde kendilerini temsil edecek, kişisel fikir ve değerlerine daha yakın hissedecekleri en iyi eşleşmeyi aramaktadır. Bu amaçla en iyi yönetim ekibini arayan seçmenler aynı zamanda kendi toplum vizyonunu en yakından yansıtan kadronun da peşindedir (Johansen, 2005: 134). Bununla birlikte durum siyasal iletişimin, seçmenlerinin tercih ettiği partiyi ve bu tercih esnasında onları neyin motive ettiğini bulmalarına yardımcı olduğunun göstergesidir. Bu noktada Özal'ın sıradanlığı, bir nevi seçmenleriyle kurduğu ilişkinin bir boyutunu oluşturur. Dolayısıyla Özal, geçmiş siyasi geleneğin aksine, toplumun gözünde herhangi bir üstün özelliği olmayan birisinin göstergesidir ki bu durum da, zaman içinde halka umut vadeden bir hale dönüşmüştür. Çünkü gerek basındaki tüketim malzemelerini kullanan imajıyla gerekse Malatyalı imajıyla Özal, toplumdaki herkes gibi olma haliyle öne çıkmıştır. Bu haliyle de halk nezdinde samimi, bizden, içten biri algısı oluşmuştur. Bu durum aynı zamanda Lilleker'in anlaşılabilirliğe yaptığı vurgunun da bir örneğini oluşturur. Öyle ki “memleket meselelerini sohbet havası içerisinde anlatmaya çalışıyorum” (Özal, 1983b: 148) ifadesi de Özal'ın, hedef kitlesine göre davranma halinin ve söz konusu durumun bir göstergesidir.

Sonuç olarak medya ve iletişim teknolojileri ve Türkiye'deki gelişim süreçleri elbette Özal'ı yıllarla başlayarak ülkeye tanıtılan bir durum olmaktan ötedir. 1950'li yıllarda Demokrat Parti'nin bir siyasal iletişim aracı olarak sıkı bir ilişki kurduğu radyo, bu

¹³ <https://bit.ly/2D2jAZT>

duruma somut bir örnek oluşturmaktadır. Bir başka örnekte ise 1970’li yıllarda TRT Genel Müdürü’nün neredeyse her hükümet değişimiyle birlikte farklılaşması durumu da esasen medya ve siyaset ilişkisinin görünürlüğüne işaretler. 1980’li yıllara gelindiğinde ise bu görünürlük, medya dünyasındaki dönüşümlerin de eklenmesiyle birlikte ilerleme kaydetmiştir. 80’ler ruhunun bir getirisi nihayetinde yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal değişimlerden etkilenerek dönüşen medya dinamikleri, hem dünyada hem de Türkiye’de tecrübe edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Özal ve dönemi, şüphesiz siyaset ve medya ilişkisini ya da siyasal iletişim pratiklerini politikaya temelden kazandıran, bu pratikleri icat eden bir konumda değildir. Dolayısıyla siyasal iletişim ülke siyasetinin gündeminde uzun zamandır var olan bir pratiktir. Ancak, Özallı yıllar ya da 80’lere ilişkin bir farklılık söz konusudur; ithal ikameci sanayileşmenin geri plana düşmesiyle geçilen serbest piyasa ekonomisiyle birlikte televizyon, radyo ve renkli matbuatın satış rakamları çok yükselmiştir. Bu nedenle, söz konusu kitle iletişim araçlarına erişim sağlama imkânı olan insan sayısı da çok yoğundur. Gerçek anlamda kitle kültüründen bahsedilebilen bu dönemde kitlenin, kitle iletişim araçlarına ulaşması temel gerekliliktir. İthal ikameci sanayileşmenin geride bırakılarak yüksek gümrük duvarlarının düşürülmesi dolayısıyla kullanımı ve erişilebilirliği artan televizyon, radyo, dergi gibi araçların satış sayısında da benzer bir artış söz konusudur. Bu durum 1980’li yılların ve bu döneme denk gelen Özal yönetiminin, siyasetin medya ile kurduğu ilişki açısından temel farkını oluşturmaktadır. Kuşkusuz önceki dönemlerle kıyaslandığında 1980’ler ilk değildir fakat erişilebilirlik ve ulaşılan kişi sayısı açısından fark yaratmıştır. Buradan hareketle, zamanın ruhu ve bu ruhla tecrübe edilen dönüşümler, dönem içinde vitrin konumunda bulunan Özallı yıllara denk gelmiştir. Aynı zamanda bu durum çalışmanın sonraki bölümünde bir vitrin öznesi olarak Özal’ın incelenmesini anlamlı kılmaktadır. Benzer şekilde aşağıdaki Çölaşan alıntısı da, bu incelemenin motivasyonunu açıklar niteliktedir:

Turgut uzun süredir koşuyor. Şimdi biz de onunla birlikte, onun peşinden koşuyoruz. Hep birlikte koşuyorlar... Semra, Zeynep, Ahmet, Efe, Korkut, Yusuf, dayıoğlu, bacanak, davulcu, zurnacı, papatya, holdingci, hayali ihracatçı ve diğer akraba taallukat hep koşuyorlar. Ama onlar idmanlı. Nefesleri ve güçleri çok iyi... Hepsinin karnı tok, sırtı pek... Oysa Türk milletinin nefesi, artık tıkanı. Biz tıklandık artık. Başbakan Turgut acaba nereden ve nasıl koştu da bu makama ulaştı? Nereden koşup geldi de şimdi bizi koşturuyor? Gerçekten... Turgut nereden koşuyor? (Çölaşan, 1991: 9)

Buradan hareketle çalışmanın sonraki bölümü, Turgut zal'ın nereden ve nasıl koştuğunu anlama gayreti içinde olacaktır.

3. BÖLÜM

VİTRİN UNSURU OLARAK TURGUT ÖZAL

1980’li yıllarda Türkiye siyasetini etkisi altına alan yeni sağ anlayış, ikinci bölümde de değinildiği üzere beraberinde pek çok dönüşümü getirmiştir. Özellikle basın cenahındaki dönüşüm süreciyle kitlesel ölçüde görünürlük kazanan bu süreç, esas somut ifadesini ise alışılmış toplumsal pratiklerin dönüşümüyle edinmiştir. Benzer şekilde siyasal iletişimin de bu dönemdeki yaygın kullanımı, yeni sağ anlayış temelli söz konusu dönüşümlerin siyasi lider ve basın ilişkisini nasıl şekillendirdiğini göstermiştir. Zira 1980’li yıllarda siyasal iletişim, alışılmış siyaseti lider siyasetine çevirerek politika sahnesine yeni bir boyut kazandırmıştır. Buradan hareketle, siyasal iletişimin öne çıkardığı siyasi lider kavramının dönüşümünü, Türkiye’de 1980’li yılların “Özallı yıllar” şeklinde anılmasına sebep olan Turgut Özal üzerinden tartışmak yerindedir. Özal, iktidarı süresince tüm ekonomik, sosyal ve siyasal olaylara önceki siyasetçilerden farklı bakış açısı ve imaj geliştirmiştir. Bu yönüyle Turgut Özal çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de yeni sağ siyaset anlayışının vitrini olması üzerinden değerlendirilmiştir. Özal’ın yeni sağın vitrini olması, çalışmanın amaç ve kapsamına uygun olarak belirlenen siyasal hayat, ekonomik hayat, kültür ve değerler ve yeni çağ kategorileri üzerinden incelenmiştir.

Turgut Özal’ın, Türk usulü yeni sağ vitrini olma tartışmasında vitrin kavramı kuşkusuz tartışmanın odağıdır. Dolayısıyla vitrin odağı, çalışmanın temel aldığı yeni sağ, basın, siyasal iletişim ve siyasi liderle bağlantı kurmaktadır. Bu bağlantının incelenmesi, konunun derinliğini anlamak ve açıklamak açısından kaçınılmazdır. Zira vitrin mefhumunun, sosyal bilimlerde pek çok kavramda karşılaşılan anlam kargaşası durumuna düşmeden ele alınması önemli görülmektedir.

1980’li yıllarda tecrübe edilen ve günümüze değin etkileri devam eden sosyal, siyasal ve ekonomik dönüşümler, zamanın ruhunu oluşturmaktadır. Bu ruh, derinliğin ve detayların önemsinmediği, kişi ve olguların bir şov malzemesi oluşturduğu, hatta şov malzemesi olmanın neredeyse yaşam amacı haline geldiği bir dönemin taşıyıcısıdır. Dolayısıyla zamanın ruhunun bu taşıyıcı vasfı, onun vitrin kavramı ile kesişim noktasını oluşturmaktadır.

1980’li yıllarda Türkiye’de zamanın ruhu, Batılı referanslar ve küresel örneklerin yanı sıra, gerek çeşitli sektörlerin pratikte hayat bulması gerekse de genel olan dönüşüm halinin dönemin siyasi liderinde vücut bulması kaynaklı bir imaj ve görüntü kaygısının yerleşmesiyle tecrübe edilmiştir. Bu kaygı ile birlikte yeni siyasi ve ekonomik dinamikler gelişmiştir. Şüphesiz gelişen ve hareketliliğe yol açan bu yeni hal, en çok toplumsal yaşamı etkilemiştir. Toplumun sürecin odağında olmasının nedeni, söz konusu kapsamlı dönüşümlerin karşılık bulacağı alan olmasıyla ilgilidir. Görsel olanın derinlikten önce geldiği ve daha çok kabul gördüğü bu dönemde imaj ve görüntülerin ön plana çıkması, yeni olanın toplumu etkileme şekliyle aynı düzlemde ilerlemektedir. İlerlenen söz konusu ortak düzlemi oluşturan kavram ise vitrindir.

Resmi kültürün dışında doğmuş olan fakat varoluşsal gelişimini burada gerçekleştiren vitrin kavramı, 1980’li yıllarda sergilenen şey ile seyredilme ilişkisinin toplumsal değer olarak kabul gördüğü bir yaşam alanına dönüşmüştür (Gürbilek, 2016: 29). Bu tez çalışmasının tamamında da bu anlamıyla ele alınan vitrin kavramı, seyirci, görüntü, gösteri, imaj gibi görsellikle mevcudiyet kazanan kavramlarla birlikte dönemin ruhunu oluşturmuş, hatta bu ruhun içinde yeni bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Tıpkı gösteri kavramının imajla ilişki kurduğunda kendi gerçekliğinden ayrılarak toplumsallaşması gibi (Debord, 2018: 34-35), vitrin kavramı da siyasetle kurduğu ilişki ölçütünde olağan duruş halinden ayrılarak sergilenme ve seyredilme ilişkisini oluşturmaktadır.

Öte yandan vitrinde sunulan görselliğin tamamı seyirciye olduğu gibi takdim edilmez. Topluma aşılacak istenen değerler vitrinde geniş bir yer bulmaktadır, ancak vitrin bunu bütünüyle takdim etmek yerine denetim rolünün seyirciden gizlendiği bir mekanizmayı oluşturur. Bu yönüyle vitrin kendini resmi kültürün dışında sunmasına rağmen bundan pek de uzak değildir, dolayısıyla da siyasi güç ilişkilerinin etkisini taşımaktadır. Bu sebeple, halka sunulacak görselliğin arka planı olan vitrinin hangi koşullarda ve ne zaman sergileneceği, içeriğini nelerin oluşturacağı gibi konular, resmi kültür ve siyasi iktidar mekanizmalarının etkisi altında oluşmaktadır. Öte yandan bu ilişkinin ele alındığı zaman dilimi 1980’ler olduğu için de karşılaşılan siyasi gücün ideolojisini yeni sağ anlayış oluşturmuştur.

Tüm bunlardan hareketle 1980’lerde Türkiye’de yeni sağ, vitrin ve siyasi lider ilişkisi incelendiğinde, bu ilişkiyi iktidarı boyunca güncel tutarak temsil eden, kimi kesime göre

“tonton amca”, “ekonomi mimarı”, “çağ atlatan” liderken kimilerine göre ise çelişkiden ibaret olan Turgut Özal’dır. Siyasi duruşu, basma yansıma şekilleri, kişiliği ve tarihsel önemi düşünüldüğünde Turgut Özal, “80 dönemi” ifadesinin kapsama alanına giren kişi, durum, olay vb. şeylerin tümünden etkilenen zamanın ruhuyla tam olarak eşleşmektedir. Öyle ki bu eşleşme vasıtasıyla Özal, yeni sağ ve vitrin kavramlarının birbirleriyle kurduğu ilişkisel yapıda köprü olma özelliğini taşımaktadır.

Vitrin kavramının geniş kapsamı ve ilişkiye girdiği düzlemler göz önüne alındıktan sonra belirtilmesi gereken husus, vitrin olgusunun somut ifade kazandığı pratiklerin tek bir alanda gerçekleşmeyişidir. Dahası değişen koşulların doğru bir zeminde ifade edilebileceği farklı kategorilerin olması, konunun hem farklı boyutlarda ele alınmasını hem de uygun içerikler ışığında tartışılmasını sağlamaktadır. Buradan hareketle çalışmanın bu bölümünde yeni sağ, vitrin ve Turgut Özal üçlemesi siyasal hayat, ekonomik hayat, kültür ve değerler ve yeni çağ başlıkları altında tartışılarak ele alınmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde muhafazakârlık ve liberalizm birlikteliğinin çelişkili durumu, 1980’li yıllarda Türkiye’de Turgut Özal’ın vitrinde yer alma biçimleriyle nasıl örtüldüğü ele alınmak istenmektedir. Bu dönemde değişen pek çok toplumsal ve kültürel değer, değişime ayak uydurmak zorunda bırakıldığı ilk mecra olarak siyasal alan, “siyasal hayat” başlığı altında incelenecektir. Çünkü yeni sağ ilkelerinin siyasal hayatın bir parçası olup uygulamaya konabilmesi darbe sonrasında ve darbe ile yaratılan ortamla mümkün olmuştur. Siyasal ve toplumsal ortama sürecin başlıca politik aktörü olan Turgut Özal’ın kişisel özellikleri eklendiğinde sürecin bir nevi “Türk usulü yeni sağ” vasfı kazandığı söylenebilir. Nihayetinde yeni sağın Türk usulü haliyle bu dönemde karşılaşılmış ve başrolde de kuşkusuz Özal olmuştur. Başta dört eğilimi birleştirme söylemi olmak üzere sürecin hem planlayıcısı, hem yürütücüsü, hem de yarattığı karmaşa ve çelişkileri üslup, kişilik ve medyadaki temsil biçimleriyle örten bir aktör olması nedeniyle Özal, “vitrin” in odağındaki isim olmuştur.

İkinci olarak, liberalizm ve muhafazakârlığın birleşiminden oluşan yeni sağ anlayışın, bu birleşim kaynaklı çelişkili yapısı, 1980’li yıllarda Türkiye’de liberalizmin ülkede tecrübe edilmiş biçimiyle birlikte “ekonomik hayat” başlığı altında incelenecektir. 1980’li yılların yeni sağ temelli değişim koşulları göz önüne alındığında en önemli alanlardan

biri olarak kuşkusuz ekonomi karşımıza çıkmaktadır. Çünkü söz konusu değişim paradigmaları öncelikle kendisine bu alanda yer bulmuştur. Aynı zamanda pratikte de ilk değiştirilmesi gerektiğine inanılan alan yine burasıdır. Bu dönemde ekonomik hayat siyaseti öncelikle, siyasi arenanın temel işlevi ekonomik kararların desteklenmesi ve ona yönelik çalışılması ile belirlenmiştir. Üstelik bu durum ekonominin yalnızca siyaset ile olan ilişkisi sınırlarında kalmamış, dönem basınında da yer almıştır. Bu durumu Bali (2015: 202), 80’li yılların ekonomi basını olmasıyla ifade etmiştir. Dolayısıyla ekonomi, gündelik yaşam içinde de sık sık hatırlanan bir odak haline gelmiştir. Buradan hareketle, çalışmanın ekonomik hayat başlığı altında Özallı yıllar vitrininin esas öznesi olan Turgut Özal’ın ekonomiye bakışı ve basının bu bakışı nasıl yorumladığı sunulmaktadır.

Bir araya getirilmiş dört eğilim arasında çelişkileri en fazla pekiştiren konumundaki muhafazakârlık pratiklerinin anlatılacağı bölümün üçüncü kısmında, Özal’ın başrolünde olduğu 1980’li yılların “kültür ve değerler” başlığı altında vitrin incelemesi yapılması planlanmıştır. Toplumsal değerler bakımından geleneksel olduğu addettirilen aile, devlet, din gibi mefhumların 1980’lerde Özal’ı nasıl etkilediği ve karşılıklı olarak basının bunu ne şekilde yansıttığı gibi sorulara aranan cevaplar bu başlığı oluşturmuştur. Bu dönemde Özal’ın temel vurgusu olan ve çoğunlukla liberal vurgularla somutluk kazanan çağ atlama mefhumunun, kültür ve değerler başlığı altında incelenmesi, hâlihazırda yer alan yeni sağın ideolojik çelişkisini farklı bir taraftan ifade etmeye de olanak sağlamaktadır.

Yeni sağ anlayışın varlığından kaynaklanan çelişkili halin son yansıması ise “yeni çağ” başlığı altında incelenecektir. Çünkü lider ve imaj odaklı siyasetle birlikte vitrin olgusunu ön plana çıkaran yeni çağ vurgusu, 1980’li yıllarda yalnızca ABD ve İngiltere’de değil, Türkiye’de de yeni sağ anlayışın ideolojik çelişkilerinin üstünü örttüğü varsayımını oluşturur. Bu başlık altında Turgut Özal, kişilik ve imaj vurgusundan bazen geleneksel bazen modern oluşuyla dikkat çeken ailesine, İngilizce ve yurtdışı tutkusundan teknoloji merakına, tehdit siyasetiyle ün kazanırken topluma umut vadeden tonton amcaya dönüşümüne kadar pek çok durum üzerine inceleme yapılması planlanmıştır. Kısacası çalışmanın temel öznesi konumunda yer alan Turgut Özal ve 1980’lerin yeni çağ vitrini arasındaki bağlantı bu bölümde incelenecektir.

3.1. SİYASAL HAYAT: DÖRT EĞİLİM BİR ARAYA GELDİ Mİ?

Aile, eğitim, din, ahlak kısmına baktığımız zaman bize muhafazakâr bir parti diyebilirsiniz. Ekonomik felsefemize baktığınız zaman biz serbest rekabet düzenini ele alan, hür teşebbüs gücünü destekleyen bir partiyiz. Prizmanın diğer tarafı sosyal meselelere bakış açımızdır. Sosyal farklılıkları azaltma hedefine sahip olduğumuzdan biz gerçek manada sosyal adaletçi bir parti diyebilirsiniz
(Özal, 1983: 50-51)

Türkiye'nin 1970'li yılları yeni sağ siyasetin ortaya çıkış dinamiklerini şekillendirecek ve küresel örnekleriyle benzerlik oluşturacak ekonomik ve siyasi çalkantılarla dolu bir biçimde yaşanmıştır. Öyle ki söz konusu çalkantılar 12 Eylül 1980'de darbenin de başlıca gerekçelerini oluşturmuştur. Kendini meşrulaştırmada ekonomik ve siyasi arenadaki istikrarsızlıklara vurgu yapan darbe yönetiminin, öncelikli uygulamaları da bu sorunu aşmaya dönük olmuştur. 1980 askeri darbesinden sonraki süreçte ekonomik alanda 24 Ocak Kararları'nın hedefleri takip edilmiş, geride kalan yaklaşık on ayda yapılamayan ve gerçekleştirilmesi güç dönüşümler parlamento ve anayasanın askıya alınması ile hızlı bir şekilde tamamlanmıştır. Siyasal alanda ise 1982 Anayasası hazırlanmış ve bu durum kendinden sonraki siyaseti belirleyecek şekilde devam etmiştir. Silahlı kuvvetlerin iç politikaya el koymasıyla gerçekleşen darbe sürecindeki ekonomik programın uygulanması konusundaki handikaplar, anayasanın yürürlüğe konmasıyla aşılmıştır. Bu süreçte Turgut Özal, ekonomiden resmi olarak sorumlu olmuştur. 1980-1982 yılları arasındaki dönemde ekonomik istikrara ve ihracata yönelik politikalar gerçekleştirilmiştir.

Turgut Özal, 1980'li yıllar boyunca sırasıyla Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı, ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, Başbakan ve Cumhurbaşkanı olarak siyasi görevler ifâ etmiştir. Bu süreci aynı zamanda, yeni sağın ilkelerine çoğunlukla bağlı kalarak tamamlamıştır. Bu durum liderin evrensel muadilleri olan ABD Başkanı Ronald Reagan ve İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher tarafından da temsil edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de 1980'li yılların ilk dönemi askeri rejim altında liberal ekonomi şeklinde nitelendirilebilir (Boratav, 2015: 152).

1983 yılı ise Türkiye'de kırılma noktası oluşturan bir tarihtir. Özellikle 6 Kasım 1983 seçimlerinin ardından Turgut Özal liderliğinde bir sivil hükümet kurulmasıyla, en azından görüntü itibarıyla askeri darbe sonrası ülkede serbestleşme pratikleri ortaya

çıkıştır. Dolayısıyla 24 Ocak kararlarıyla ekonomiden ibaret kalan “serbestleşme” pratiklerinin, 6 Kasım seçimleriyle birlikte siyasal ve toplumsal alanda kendini göstermeye başlayacağı beklenebilir.

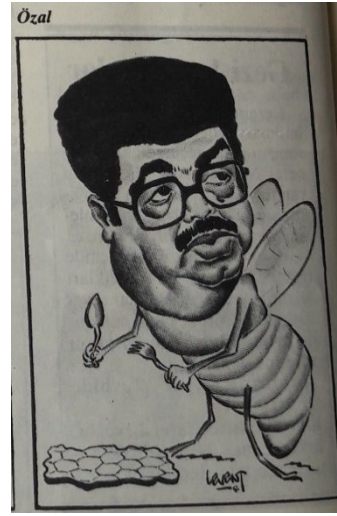
1983 yılında iktidara gelen ANAP’ın kuruluş felsefesinin, “seksen öncesi” mefhumuna karşı bir yanıt olarak betimlenmesi mümkündür. Önceki on yılda parçalanmış bir siyasi parti yelpazesinin karşısında yeni dönemde Özal liderliğindeki ANAP, ülkeyi temsil edeceğini düşündüğü dört eğilimi birleştirme iddiasıyla siyasi sahnedeki yerini almıştır. Buna göre ANAP, dönemin Türkiye siyasetinde yer alan ve dört eğilim birliğinin öznelerini oluşturan partilerin, Adalet Partisi (AP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Milli Selamet Partisi (MSP), oylarına talip olduğunu göstermiştir. Bu iddia, arka planındaki pragmatik düşünce yapısı çerçevesinde zamanın ruhunu da yakalamıştır. Nitekim 1980’li yıllar nasıl ki dünya siyasetinde yeni sağın hakimiyetiyle pragmatik politikalar silsilesini tecrübe etmişse, benzer şekilde Türkiye de Özal önderliğinde bu durumdan geri kalmamıştır.

Yeni parti, bir kitle partisi (“Partilerin doğum”, 1983: 60) olacağının ilk izlenimlerini 1983 baharında vermiştir. Yeni sağın ideolojik birlikteliğinin göstergesi olan bu durum, dönem başında bir Özal resmi üzerinden yorumlanmıştır. Kapatılan partilerden AP’yi temsilen fötr şapka, CHP’yi temsilen açık mavi gömlek, MHP’yi temsilen bozkurt tokalı kemer ve MSP’yi temsilen takunya (Memecan, 1986: 82) ile resmedilen Özal, bu yönüyle dört eğilimi tek seferde yansıtabilmektedir.

Görsel 6. Özal resmi üzerinde dört eğilimin temsili (Memecan, 1986: 82).

Benzer bir bakış, partinin sembolünün belirleniş sürecini de etkilemiştir. Özal bir konuşmasında partisinin sembolünün üzerinde bal arısı bulunan, bal peteği şeklinde bir Türkiye haritası olacağını; arının çalışkanlığı, peteğin de ülkenin her bir köşesine yayılan refahı temsil ettiğini vurgulamıştır (Doğan, 1994: 80). Türkiye haritası vurgusu, partinin her fırsatta dile getirdiği tüm ideolojileri kucaklayan bir siyasete sahip olunacağı şiarıyla uyumaktadır. Çünkü kullanılan harita sembolü yalnızca metaforik bir anlam içermemekte aynı zamanda partinin kapsayıcılığı da göstermektedir. Ülke haritasının ANAP'ın liberalizm, muhafazakârlık, milliyetçilik ve sosyal adalet gibi olgulara atıfla herkesin sesi olma misyonunu yansıtacağı düşünülmüştür.

Görsel 7. Anavatan Partisi'nin (ANAP) amblemi (Erişim: <https://www.anavatan.org.tr/>)
Görsel 8. ANAP lideri Turgut Özal'ın, parti amblemi açıklandıktan sonra basındaki temsili ("Yeni politikacıya", 1983: 6)

1970'li yılların en önemli sorunlarının siyasi kutuplaşma ve toplumsal huzursuzluk olduğu düşünüldüğünde bu stratejinin anlamlı olacağı aşikârdır. Bu yönüyle ANAP, geleneksel muhafazakâr bir çizgiye sahip olsa da, önceki yıllarda kutuplaşmış olan ideolojilerin tüm çelişkili öğelerini bir araya getirerek yeni bir ideolojik sistem geliştirdiğini iddia etmiştir. ANAP'ın bu kapsayıcı özelliği Turgut Özal'ın 1970'lerin siyasi ortamından çıkardığı derslerin bir göstergesidir ve Özal bunları 1980'lerde pragmatik bir biçimde uygulamaya çalışacaktır.

Bir vitrin unsuru olarak Özal'ın demokratiği, üzerine konuşulması gereken bir nokta oluşturmaktadır. Çünkü 1980'li yıllar Türkiye'de antidemokratik pratiklerle başlamış ve fakat Özal'ın iktidara gelmesiyle başlayan Özallı yıllardan, demokrasinin yeniden tecrübe edildiği dönem olarak bahsedilmiştir. Bu yönüyle 6 Kasım 1983 genel seçimleri

bir yandan ülke tarihinde önemli bir dönemin diğer yandan da vitrindeki Özal demokratiğinin başlangıcıdır. 1984 yılında konutunda kendisiyle yapılan söyleşide demokrasi üzerine konuşan Özal, bu yolda önemli uğraşlar vererek temel amacının ülkede demokrasinin kesintisiz bir şekilde uygulanacağı bir ortam yaratmak olduğunu ifade etmiştir (Cemal, 1989: 69). Bu ifadesiyle Özal (1984: 5), “6 Kasım seçimlerinden sonra demokrasiyi bir daha sarsılmayacak şekilde kurarak bunu devam ettirme gayreti” içinde olduklarını ifade etmiştir. Bu söylemine destek olacak şekilde Özal, parti felsefesinin yeni ve bu nedenle demokrat olduğunu “aşağıdan gelerek halka dayanan, halka tutunan yeni bir kuruluşa gitmek lazım, ancak o zaman kök salıp, demokrasi için ciddi bir kuruluş olabilir” (Şahin, 1983a: 9) şeklinde belirtmiştir. Bu yönüyle Özal 1980’li yılların demokratikleşme hareketlerinin öncülüğünü yaptığını düşünmesiyle, partisi ve kendisini demokrasi başlığı altında kurucu bir rolle konumlandırmıştır.

Öte yandan Özal’ın siyasal hayatta süregelen demokrat sunulma çabasına karşılık, durum pek de bu şekilde ilerlememiştir. ANAP’ın kurulduğu dönemde, hem hukuki olarak 12 Eylül devam etmiş (yasal düzenlemeler, anayasa vb.) hem de Özal’ın kendisinin 12 Eylül siyasetiyle bir sorunu olmamış ve hatta onun ortağı olmuştur. Bu durumlar ordunun, siyasetteki devam eden etkinliğinin göstergesidir. Dolayısıyla esasen ANAP, 12 Eylül’ün siyasi sonuçlarından biri olarak okunabilmektedir. Bu okuma Özal’ın, salt ekonomiden sorumlu olarak ifade edilse de, esasen asker yönetimi ile olan ilişkilerine bakışla anlaşılmaktadır. Bu yapı içinde Özal ve partisi, pragmatik bir biçimde, hem askerin hem de askere karşı olanların hoşuna gidecek uygulamalarda bulunmuştur. ANAP, ordu yönetimine dair muhalif bir tutum içindeymiş gibi görünmesine karşın, ekonomik ve siyasi konularda paralel politikalar da uygulamışlardır. Aynı zamanda ordu, seçimlerden önce araları çok iyi olmamasına rağmen ANAP’ın, darbe sonrası var olan sözde huzur ortamından memnun olduğunu ve bu doğrultuda politika uygulayacağını fark etmiştir. Bu duruma ek olarak basında Özal’ın, 12 Eylül ile organik bağının olduğuna yönelik haberler de çıkmıştır:

Bence son derece önemli, ancak gözden kaçırılan bir olgu da, gerek Turgut Özal’ın gerekse parti görünümünde oluşturduğu ANAP topluluğunun 12 Eylül ara rejimiyle oluşturduğu organik bağıdır. Bu bağ, 12 Eylül fiili ve hukuki sonunun gelmesi arzusunu gösteren seçmen iradesinin varlığıyla çelişiyor (Gürkan’dan Başkent Gözlemleri, 1988: 20-21).

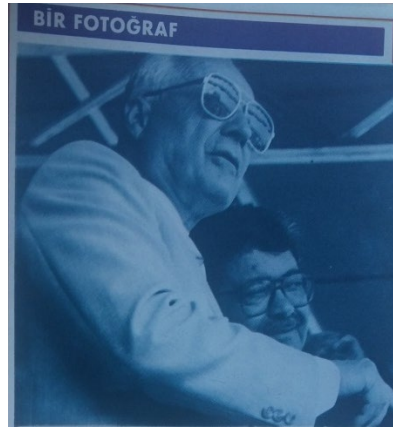
Söz konusu bağı esasen Özal'ın yılların ilk döneminde siyasette en güçlü kurul olan Milli Güvenlik Konseyi (MGK) oluşturmuştur (Tanör, 2002: 39). MGK'nın güçlü konumu, Özal'ın yönetimi döneminde ordu ve siyaset ilişkisinde risk almadan yer aldığını göstermektedir. Bir başka ifadeyle, ordunun güçlü konumunun farkında olan Özal, bu durumu yine kendi siyasetinde pragmatik bir biçimde kullanarak, güçlüyü doğrudan karşısına almamaya çalışarak sürdürmüştür.

Özal'ın siyasi sürece ilişkin kararlı ve kendinden emin tavrı, askeri yönetimin söylemde olmasa da kendisine gösterdiği tolerans ve liderin bir girişimci uzman edasında olması, parti kurmasının (ANAP) ve hemen akabindeki genel seçimlere katılmasının motivasyonu olarak gösterilmektedir. 12 Eylül'ün yarattığı siyasi ortamda yerini hızlı bir şekilde bulabilen ANAP, bu ortamın bir getirisi olarak darbeden üç yıl sonra seçimleri kazanarak iktidar partisi olurken Turgut Özal da başbakan olmuştur. Seçim öncesi süreci değerlendiren Cemal (1989: 49), Özal'ın Evren'e karşı uslu çocuk rolünü özenle oynayarak seksen öncesi siyaset anlayışının bir devamı olmadığını, bu tavrıyla gerçekten yeni bir siyasetçi çizgisinde olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Özal'ın yeni bir parti kurma sürecinde “eski” yle ilişkilendirilebilecek hiçbir kuruluşla birlikte anılmak istememiştir. Bu nedenle 6 Kasım 1983 seçimlerine gidilen süreçte Özal'ın düşündüğü ve uyguladığı temel politika kendi ifadesiyle maraza çıkarmamak, işleri yokuşa sürmemek olmuştur (Cemal, 1989: 66). Gösterilen bu çabaya karşın seçimler yaklaştığında Turgut Özal ve ANAP'ın iktidar olabileceğinin imkânlar dâhilinde olduğu pek düşünülmemiştir. Dönem içinde yeni partilerin kurulmasına dair çabalar karşısında her defasında kurucular, kurulu üyelerinin veto edilmesi ile boşa çıkarılıp istisnai olarak ANAP'ın seçimlere katılmasına müsaade edilmişse de, genel seçimlerde Kenan Evren'in işaret ettiği ve dolayısıyla kazanacağı düşünülen parti MDP'dir. Üstelik seçimlerden yalnızca iki gün önce Evren Özal'a dönük oldukça eleştirel bir konuşma¹⁴

¹⁴ Kenan Evren'in 4 Kasım 1983 tarihli konuşmasının tamamı şu şekildedir: “Geleceğin iktidara talip olan yeni partilerimiz birçok tatlı vaatlerde bulundular. 1980-1981 yılları arasında ekonomik durumun düzelmesini kendilerine mal edenleri, ekonominin tabii kanunlarını bu memlekette kendisinin bildiğini söyleyenleri, bilgi, beceri ve iş birlik vasıflarının Allah tarafından yalnız kendilerine verildiğini büyük bir gururla her gün çekinmeden ifade edenleri, ihracatın sihirli değneğinin yalnız kendilerinde bulunduğunu, bugüne kadar gelmiş geçmiş bütün yönetimlerin hatalı hareket ettiklerini, ancak kendilerinin hatalı olmadığını, yapılmış faydalı yatırımlarda kendi paylarının bulunduğunu, enflasyonu ancak ve ancak kendilerinin aşağı çekebileceğini, anarşi ve terörün başlıca sebebinin ekonomik kriz olduğunu, herkesi ev sahibi yapacaklarını, orta direği yalnız kendilerinin ayakta tutabileceğini ve daha birçok tatlı vaatler dinlediniz. Elbette böyle söyleyeceklerdir. Hiçbir satıcı benim malım çürük der mi?”

da yapmıştır. Fakat 6 Kasım 1983 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerin kazananı ANAP ve yeni dönemin başbakanı Turgut Özal olmuştur.

Seçim sonuçları ve bunun betimlemesinde sıkça başvurulan “sürpriz” değerlendirmesi, temel olarak yeni sağın Türkiye’de vitrine çıkış sürecinin Özal’ın imajı üzerinden şekillenmesinin de miladı sayılabilir. Keza 12 Eylül 1980’den 6 Kasım 1983’e kadar geçen sürede Özal’ın askeri yönetimle olan ilişkisinin karmaşık ve muğlaklıklar içeren bir biçimde seyretmesi, seçim sonuçlarının değerlendirilmesinde de gerçekten ziyade imaja göndermede bulunulmasına olanak yaratacaktır. Öyle ki, seçimlerdeki bu “beklenmeyen” başarısı bir kesim tarafından Özal’ın, halktan yabancı olmaması nedeniyle birlikte, basına yaptığı açıklamalarının ne istediğini bilen içten tavır ve imaj (“Özal için”, 1983: 5) sergilemesine dayandırılmıştır. Diğer yandan Evren’in konuşmasının Özal’ın lehine olduğu da düşünülebilir. Keza her ne kadar 4 Kasım 1983’te Özal’a dair eleştirel bir tavır takınılmışsa da, Evren’in kritik zamanlarda Özal’a dair bir karşıtlığından pek de bahsedilemez. Dahası, Evren’in konuşması Özal’ın ifadesiyle “bize rey vermeye kararlı olanları iyice bilemiştir” (aktaran Donat, 1987: 460).

Görsel 9. Turgut Özal ve Kenan Evren (“Bir Fotoğraf”, 1986: 27).

inşallah gerçekleştirirler. Ancak, üzüntü veren taraf, 12 Eylül/ den sonra yönetimde görev alıp, görevde kaldıkları sürece bütün iyi kararları kendilerinin aldığını, Ekonomik Kurul’u, Bakanlar Kurulu’nu ve Milli Güvenlik Konseyini adeta ortada yok kabul etmeleridir. 12 Eylül’ den sonra alınmış bütün kararların Milli Güvenlik Konseyi’nin tasvibinden geçtiğini, tasvip edilmeyenlerin yürürlüğe konmadığını bildikleri halde, daha iktidara gelmeden, şimdiden bu şekilde hilaf-ı hakikat beyanda bulunanların, bundan sonra ne yapabileceğini takdirinize sunmak isterim” (aktaran Doğan, 1994: 86-87).

Bu durum esasen Özal'ın geleceğe yatırımı şeklinde de okunabilmektedir. Çünkü o dönemde Evren'e karşı gelmek ya da ters düşmek, Özal'ın çıkarlarına uyan bir durum değildir. Evren ve dolayısıyla 12 Eylül siyaseti ve asker ile iyi geçinmek Özal'ın kısa vadede önüne çıkabilecek engelleri aşacak nitelikte görülmüştür. Bu doğrultuda parti lideri Özal, ANAP'ın seçim süreci ve sonrasında hedeflediği parti siyasetini toplumu bölerek neticesiz bir çekişme ortamı yaratmaktan ziyade, yalnızca mutlak bir hizmet arzı amacıyla ("Meydan Sunalı", 1983: 15) hareket ettiğini belirtmiştir.

12 Eylül darbesinden sonra pek çok siyasi parti engellenmiş ve birçok siyasetçi aktif politikadan uzaklaştırılmış olmasına rağmen, 24 Ocak Kararları'nın mimarı olarak basında sunulan Turgut Özal, söz konusu pragmatikliğini ilk önce hükümetin ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı olarak atanmasıyla, daha sonra ise rekabet mefhumu olmaksızın yeni siyasi aktör oluşuyla göstermiştir. Buradan hareketle gerek görevi itibarıyla gerekse de bu göreve getirilme şekliyle Özal, şikâyet ettiği 12 Eylül'ün esasen bir parçasını oluşturmuştur.

Özal'ın 12 Eylül yönetimi ile ilişkisinin en net göstergelerinden biri ise iktidarın "seksen öncesi"ni içinde bulunan zaman diliminde bir tehdit olarak gündemde tutuşudur. Örneğin Kozanoğlu (1992: 14), Özal dönemi dinamiklerini ayakta tutan İngilizce, bilgisayar, korku ve umut olarak sıralanan dört anahtar kavramdan bahsederken, korkunun içeriğini bütünüyle 12 Eylül öncesine dair atıflar doldurur. Bu durum bir yönüyle 12 Eylül'e yönelik bir güzelleme olarak değerlendirilebileceği gibi, Özal'ın uyguladığı tehdit siyasetinin de örneğini oluşturmaktadır.

Bu tehdidin yaygınlığının bir göstergesi tiyatrodaki skeçlerde dahi kendine bulduğu yerdir. Örneğin *Yasaklar* isimli Devekuşu Kabare¹⁵ oyununda yolu kapatan bir sivil polisin evine gitmeye çalışan vatandaşa yönelttiği "bu davranışlarınla 12 Eylül öncesine geri dönelim mi istiyorsun sen ha?"¹⁶ ifadesi, esas itibarıyla Özal'ın vatandaşlara dönük söyleminin parodisidir. Ayrıca bu tehditkâr tutum, 1987 yılında yayımlanmış karikatürlerde de gözlenir. Keza karikatürde yer alan iki çocuğu, üzerinde 12 Eylül öncesi yazan bir hayalet kıyafetiyle korkutma çabasında olan Özal'a, çocuklar "bıktık artık bu numaralardan Turgut Amca" (Memecan, 1987a: 82) yanıtını vermektedir. Bu durum Özal'ın ilk zamanlarından itibaren kullandığı tehditkâr söylemlerin, halk

¹⁵ Devekuşu Kabare ve Özallı yıllar ilişkisine dair daha detaylı bilgi için bkz: (Dede, 2010).

¹⁶ <https://bit.ly/2ZFUVVx>

nezdinde bir doyma noktası olduğunun göstergesidir. Aynı zamanda söz konusu tehditlerin etkisizliğine de işaret edilmektedir.

Görsel 10. Özal'ın tehdit siyasetinin basındaki temsili (Memecan, 1987a: 82).

Özal birçok konuşmasında demokrasinin önemini vurgulamış ve ideal yönetim tarzı olarak betimlemiştir. Ancak uygulamada karşılaşılan çelişkilerin fazlalığı demokrasiyi boşa çıkaran bir vasıf da taşımaktadır. Bunların başında ise 1987 yılında yapılan siyasi yasakların kaldırılmasına yönelik referandum çelişkiye örnek oluşturmaktadır. Bu tarihte ANAP, darbe sonrası getirilen siyasi yasakları kaldırmaya yönelik bir referandum yapmış ve yaklaşık yüzde 51'e yüzde 49 gibi bir sonuçla yasaklar kaldırılmıştır (Saraçoğlu, 2016: 801). Bu sayede eski politikacılar yeniden siyasi rekabete eklenebilmişlerdir. Tüm bu süreç ilk bakışta demokrasinin geç kalınmış bir gereği olarak görülmektedir. Ancak Özal ve partisi ANAP'ın referandum kampanyasında hayır oyu amaçlı çalışması, Özal'ın demokratik olmadığı yönündeki görüşü desteklemektedir. Kaldı ki referandum sonrası eski siyasetçilerin seçmenleri karşısına çıkabilme durumu karşısında ANAP'ın erken seçim talebi, Özal'ın demokrasi konusundaki sahip olduğu çelişkiyi açığa çıkarmıştır. Çünkü yapılacak erken seçimde, yeniden siyasi sahneye katılacak olan partiler hâlihazırda güçlü konumda bulunan ANAP ile aynı zaman aralığında yarışamayacaktır ki durum tam da bu şekilde

gelişmiştir. Bu gelişmeler neticesinde oy oranı geçmişe kıyasla düşmüş olsa da ANAP, yeniden iktidar olmuştur.

Buna ek olarak, iktidarı süresince seçim sisteminin sıkça değiştirilmesi de Özal'ın demokrasi ve pragmatizm anlayışlarının nasıl birlikte hareket ettiğinin de işaretidir. Öyle ki bu birliktelik basın cenahında yapılan ve kamuoyunu büyük yamın kuruluşlarının oluşturduğu bir ankette, Türkiye'nin dünyaya sunduğu evrensel düzeydeki isimler arasına yazılan Turgut Özal'ın, listedeki yerini pragmatizmiyle ("Dünya çapında", 1986: 40) ünlenerek kazandığı açıklanmıştır. Bu yönden bakıldığında söz konusu ilişkinin esasen bir nevi normallik ya da meşruluk kazandığı söylenebilir. Seçim sisteminin sıkça değiştirilmesinin yanı sıra Özal'ın, kafasından geçen seçim yasası ifadesi de demokrasinin bu süreçte belli belirsiz bir halde olduğunu göstermektedir. Çünkü Başbakan Özal'ın, parti yönetimlerinde her ilin milletvekili sayısının iki katı kadar milletvekili adayı çıkarabilmesi olarak ifade ettiği yeni taslak hakkındaki görüşleri, dönem başında en fazla oyu alan partinin diktatörlük kurabileceği ("Fısıltılar", 1985: 36) şeklinde yorumlanmıştır. Benzer şekilde bu durum dönemin siyasal hayatında deneyimlenen demokratikleşme pratiklerinin basına yansımaya şeklini de göstermektedir.

Bununla birlikte Özal, kendi ülkesinde olduğunu iddia etmenin yanı sıra Batılı referanslarının gözünde de bir demokrasi timsali olmak istemiştir. 1980'li yıllar Türkiye'sindeki pek çok dönüşümü bu istek doğrultusunda gerçekleştiren Özal ve iktidarı tarafınca kimi zaman, ülkenin sahip olduğu antidemokratik pratikler görmezden gelinmiştir. Aslında yeni sağ anlayışın çelişkilerini örtbas etmek için vitrin siyasetini öne sürmesi düşünüldüğünde bu durum, Turgut Özal'ın bu anlayışın Türkiye temsilcisi olduğu gerçeğini bir kez daha doğrulamaktadır. Söz konusu demokratik olmayan söylemlerden biri, Özal'ın yabancı basına verdiği demeçlerde saklıdır. Henüz bir yıl öncesi seçim zamanında ülkedeki siyasi suçlular ve onlara yönelik af konusunu gündeme taşıyan Özal ("Af yasası", 1984: 5), 1985 yılı Nisan ayında "Türkiye'de siyasi suçlu olmadığını" ("Yok olan", 1985: 18) söylemiştir. Öte yandan bu durum karşısında verilen tepkiler de birbirinden farklı olmuştur. İktidara yakınlığıyla bilinenlerce, liderin söylemlerini siyasi kargaşaya bağlı bir kafa karışıklığı şeklinde izah ederken, *Nokta Dergisi* Özal'ın burnunu her bir kelimesinde daha da uzatarak, yalan söylediğinde burnu uzayan Pinokyo karakterine benzer şekilde resmetmiştir. Özellikle sözün vitrin

siyasetine dönüştüğü 1980'ler ruhunda Özal'ın Pinokyo olarak betimlenmesi, politikada alternatif gerçeklik yaratma isteğini, bir başka ifadeyle doğru olmayan söylemlerde bulunduğu tasviridir. Aynı zamanda yeni sağın çelişik yapısı düşünüldüğünde bu durum, Özal'ın dönemin lider siyasetine ayak uydurduğunun da karikatürize edilmiş bir örneğidir.

Görsel 11. Özal'ın “siyasi tutuklu yoktur” söylemi üzerine basındaki temsili (Memecan, 1985a: 66).

Son olarak Özal'ın başbakanlıktan cumhurbaşkanlığına geçiş sürecinin de bu noktada ele alınması gerekmektedir. Zira bu süreç, Özal'ın demokrat sunuluşunu bir başka çelişkiyle bir araya getirmektedir. Buradan hareketle cumhurbaşkanlığına gidilen sürece değinmek yerinde görülmüştür.

1989 yerel seçimleri ANAP'ın seçim sandıklarındaki düşüş eğilimini daha da güçlendirmiştir. Dört eğilim söyleminin boşa çıkması ile eğilimlerin “asıl” ve/veya “kadim” temsilcilerinin siyasal yasakların kaldırılması sonrası sahneye dönmesiyle ANAP'a dönük destek azalırken, bu durum partide bir kimlik krizine de neden olmuştur. İktidarda kalmayı önemseyen Özal, siyasi deneyimini muhalif sahada sürdürmeyi göze almamış ve 1989 yılında cumhurbaşkanlığı adaylığını ilan etmiştir. Bu duruma farklı bir gözden bakan Kalaycıoğlu (2002: 49), partisinin ve dolayısıyla liderlik vasfının düşüşe geçtiği dönemde Özal'ın cumhurbaşkanlığı adaylığını, karizmatik

liderlerin siyasi güçlerini kullanmaya devam etmeleri amacıyla liderliklerini yedekleme sürecine girmeleri ile açıklamaktadır. Gerçekten de bu durum, yazarın ifade ettiği şekilde açık bir hale gelmektedir. Öyle ki, cumhurbaşkanlığına geçiş ve oluş sürecinde Özal'ın köşkten siyasete müdahalesi, bahsi geçen ifadeyi de destekler niteliktedir. Bu duruma örnek olarak, 1987-89 yılları arasında TBMM Başkanlığı yapan Yıldırım Akbulut'un, Özal sonrası ANAP başkanlığına ve başbakanlığa seçiliş mantığı gösterilebilir. Zira Akbulut, emanetçi bir siyasi lider olarak göreve getirilmiştir. Bu bilinçli yapılan seçim sayesinde Özal, köşkte olmasına rağmen halen partisini ve hükümeti yöneten kimse gibi rol oynayabilmiştir.

Gerek parti sembolü gerekse felsefesi düşünüldüğünde tüm ülkeyi kucaklayan bir siyaset anlayışı hedeflenmiş olsa da, farklı ideolojilerin hepsine parti bünyesinde iddia edildiği kadar kucaklayıcı davranılmamıştır. Öyle ki ANAP'ın birleştirici olduğunu düşündüğü iddiasına rağmen, sol kanat olarak nitelenen Halkçı Parti'nin sosyal demokrat izleri, parti içinde neredeyse hiç görülmemiştir. Bununla birlikte ANAP ezici bir çoğunlukla liberal ve muhafazakâr değerleri sürdüren bir yönetimi esas almıştır. Bu durum ideolojik çelişkinin bir tarafını oluşturmasının yanında, Özal esasen bir araya getirdiğini iddia ettiği bu siyasi grupların sahip olduğu yeni sağcı siyaset anlayışına uygun şekilde kullanmıştır.

Benzer şekilde bu durum dönemin tiyatro oyunlarında da işlenmiştir. Özellikle kabarenin *Aşk Olsun* isimli oyununda yanlışlık sonucu bir düğün salonunun iki farklı aileye kiralanması kargaşasına Metin Akpınar'ın “dört tabanlı partinin kongresi gibi her kafadan bir ses çıkıyor”¹⁷ söylemi, Özal ve ANAP'ın siyaset tarzına yapılan bir eleştiridir. Özalde bu eleştiri yerinde olmakla birlikte, mevcut siyasi anlayışın genel boyutunu oluşturan yeni sağ düşüncenin de hicvedildiği açıktır. Zira Kozanoğlu'na (1992: 21) göre Özal, sivil ya da demokrat bir lider olmaktan çok, değer ve ilkelerin sözümlerine ona önemsendiği dönemin tipik bir yeni sağ politikacısıdır.

Öte yandan ANAP Genel Sekreteri Mustafa Taşar, partisinin iktidar dönemini liberal ya da muhafazakâr bir dönem olarak nitelendirmekten ziyade, “illa bir isim konulması gerekiyorsa Özalizm kullanılsın” şeklinde bir çıkışta bulunmuştur (Ulagay, 1988: 56). Nitekim O'na göre 1980'li yılların Türkiye'ye has bir formülasyonu, Özal dönemi

¹⁷ <https://bit.ly/2VC3JHM>

siyaset pratiklerini daha açık hale getirmektedir. Türk milletine has olma söyleminden anlaşılacağı gibi Taşar'ın bu ifadesi yeni sağın Özal ile birlikte anıldığında neden Türk usulü bir hal aldığına da bir örneğini oluşturmaktadır. Çünkü bir ideolojinin tek başına anılmasındansa, yerine ve işlevine göre uygun görülen birden fazla ideolojinin bir arada kullanılması, sürecin tamamına eşlik eden pragmatizmin bir getirisini oluşturmaktadır.

Söz konusu pragmatist algıya uyacak şekilde liberal, muhafazakâr, milliyetçi veya sosyal demokrat fikir ve çıkarları temsil ettiği iddia edilen ideolojiler ve bu fikirlerin partideki temsilcileri arasında bir denge kurulduğu öne sürülmüştür. Bir başka ifadeyle partide sadece lider değil, aynı zamanda önemli olan ve sözü geçen başkaları da varmış gibi görünmektedir. Bu görüntünün aksine hiç kimse, Özal karşısında herhangi bir dengeleyici gücü elinde tutmamakla birlikte, liderin gücüne meydan okumak ya da itiraz etmek için yeterli özerk kaynağa sahip olmamıştır (Kalaycıoğlu, 2002: 47). Bu durumun en net örneği, 1985 yılında gerçekleşen ANAP kongrelerinden birinde yaşanan bir gelişmedir. Söz konusu kongre dönemin başına parti içi dört eğilim anlayışının yayılmadığı vurgularıyla yansımıştır. ANAP İzmir İl Başkanlığı için kendi istediği isim olan liberal kanattaki Atilla Yurtçu'nun adaylık seçimini kaybetmesi sonucu Başbakan Özal, partisinin İzmir Kongresi'ni iptal ettirmiş ve akabinde Yurtçu'yu İzmir İl Başkanı olarak görevlendirmiştir ("Özal şaheser", 1985: 28). ANAP Ankara Kongresi öncesinde bu hareketiyle fevri davrandığı düşünülen Özal, demokrasi anlayışı konusunda gelişen şüphelere hız kazandırırken aynı zamanda dört eğilimin bir söylemden ibaret olduğunu göstermiştir. Bir başka ifadeyle eğilimlerin birleşmesinin temeli sayılan farklı ideolojilerin birlikteliği durumu, bazı görüşlerin temsiline olanak verilmemesiyle geçerliliğini yitirmiştir. Bu, aynı zamanda söylemden ibaret olan dört eğilimin, otoriter tarafını da göstermektedir. Zira sözde bir araya getirilerek farklı ideolojik kesimleri temsil ettiği iddia edilen dört eğilim, bir çıkar koalisyonu olarak başka bir siyasi oluşuma gerek olmadığı konusunda yaptırımcı bir işleve de sahip olmuştur. İddia edilen kucaklayıcı siyaset yapma biçiminin aksine dört eğilim, kendisine içkin otoriterliği de, tıpkı farklı kesimleri temsil etmeyerek oluşturduğu siyaset gibi, çelişkili bir düzlemde sergilemiştir.

Sonuç olarak, Özallı yıllarda olduğu iddia edilen liberalizmin siyasal ve ekonomik boyutlarından siyasal olanı, Özal'ın söylem ve eylemleri bakımından örtüşmemektedir. Her ne kadar darbe sonrasında sivil iktidarı, cuntaya rağmen tek başına iktidarmış gibi

bir görünümle işe başlamış ve serbestlik özgürlük vurgusu yapmışsa da, ordunun belirleyiciliğine çok da karşı çıkmamıştır. Nihayetinde Özal'ın var olan yasakları sürdüren bir vafâ sahip olması, seksenlerin ortasında siyasal hakların iadesine karşı çıkması, seçim sistemi ve tarihleri ile çıkar sağlamak için oynaması, sisteme müdahale etmesi ve parti içi demokrasi konusundaki çelişkileri ile önemli soru işaretlerini yaratmaktadır. Özal'ın başrolünde bulunduğu vitrin olgusu, dört eğilimi birleştirme söyleminin önemli bir parçası olmuştur ancak, bahsedilen eğilimlerin siyasal hayat vitrininde eşit ağırlıkta sunumu ve somut temsili çok da mümkün olmamıştır. Bu yönüyle sonraki başlıkta, liberalizmin siyasal halinden, vitrine neyin konduğu, pratikte nelerin yaşandığını gösterecek Özallı yılların ekonomik hayatı vitrin bağlamında incelenecektir.

3.2. EKONOMİK HAYAT: HERKES Mİ LIBERALLEŞİYOR?

Ben pahalı adamım, pahalılık getiren değil
(Özal, 1986: 45).

Yeni sağ olgusunun içeriğini oluşturan fikir ve uygulamaların, tıpkı İngiltere ve ABD'de olduğu gibi, Türkiye'de de ilk olarak ekonomik alanda kendisini gösterdiği söylenebilir. Zira ekonomi Turgut Özal'ın, hem yeni sağa hem de yeni sağın siyasetinin önde gelen figürleri Thatcher ve Reagan'a en yaklaştığı şahıdır. Ayrıca Özal'ın 80 öncesinden sonrasına uzanan kişisel yaşam öyküsünde, 24 Ocak Kararları'ndan darbe sonrasında üstlendiği bakanlık görevine kadar odakta her defasında ekonomi yer alması tesadüf değildir.

1970'li yılların sebep olduğu sıkıntılardan kurtuluşu iktisadi politikaların geliştirilmesinde arayan 1980'li yıllarda, çözüme ekonomi alanında gidilmiş ve liberal ekonomiler öne çıkmıştır. Özal için liberalizm, ülke kalkınması ve eski tarzdan kurtuluşun yolu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu dönemde piyasa temelli uygulamalara büyük anlamlar yüklenmiştir. Küresel dünyada tecrübe edilmeye başlanan piyasa temelli ekonomi, girişimcilik, özel sektör, özelleştirme vb. pratikler, anlam yüklemesinin bir sonucu olarak ülke ekonomisinde ve gündelik hayatta yerini almıştır.

Siyasal söylemlerin odağında yer alan "çağ atlama" vurgusunun ekonomik alanda da bir yansımalarının olmayacağı düşünülemez. Bu bakımdan ekonomide bir dönüşümün ne

ölçüde gerekli olduğu sürekli olarak vurgulanmıştır. Dar bir zaman aralığında gerçekleştirilenler ise ekonomide ihtilal şeklinde ifade edilmiş ve böylelikle planlanan yeni sistemin ilk sinyalleri verilmiştir. Bu “ihtilal”i oluşturan köşe taşlarını ticari hayatta serbest piyasa ve rekabet, döviz bulundurmaya dair yasağın kaldırılması ile artık alım satımının serbest bırakılması, ihracat ve ithalata olumlu bakış gibi uygulamalar faaliyete geçirilmiş ve bunlar ekonominin sağladığı Batılılaşma hareketleri olarak yorumlanmıştır (“Yeni Ekonomik”, 1984: 5). Üstelik sıradan vatandaşın da söz konusu değişen ekonomik uygulamalardan uzun vadede yarar göreceği konusunda yaratılan algıyla hedef kitleye dâhil edilmesi olmuştur. Ekonomik dönüşümü gerçekleştirecek pratikleri ise 24 Ocak 1980 günü alınan kararlar oluşturmaktadır.

1970’li yıllarda ekonomik kriz içinde bulunan Türkiye ekonomisi, neoliberal kapitalizmin gerektirdiği reformlarla yeniden tasarlanmıştır (Saraçoğlu, 2016: 757). 24 Ocak ekonomik kararları bahsi geçen tasarı doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Bu kararların ülke ekonomisinde rahatça uygulanabilmesi, demokratikleşme bölümünde de bahsedildiği üzere, siyasi ortamın sükûnetine bağlanmıştır. 1980’li yıllar boyunca önce ekonomide sonrasında siyaseti etkileyen her konuda etkisi görülen bu kararları oluşturan ve uygulayıcılığını üstlenen Turgut Özal’dır. Dolayısıyla Özal yönetimi boyunca, 1983-1993, neoliberal ekonomi başlangıcını 24 Ocak programından alan bir çerçevede yürütülmüştür.

Genel hatlarıyla 24 Ocak Kararları ülke ekonomi politığının değişmesine neden olmuştur ve güçlü bir istikrar ekonomisine yönelik düşük enflasyon, hızlı ihracat gibi tedbir ve amaçlar içermiştir. Bununla birlikte ülke ekonomisinin yakın bir zamanda tecrübe edeceği serbest piyasa, özelleştirme ve girişimcilik başlıklarına dair hedefler de bu kararlar arasında yer almıştır Özal (1983ç: 140). 24 Ocak Ekonomi Kararları’nı, “Türkiye’ye has bir model üzerinde çalışmak mecburiyetindeyiz, bizim ekonomik anlayışımız temelde insanların refahını öngörüyor” şeklinde ifade etmiştir. Bu kararların da bir getirisi olarak Türkiye, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlardan destek almıştır. Aynı zamanda IMF’nin Türkiye’den istediği şeyleri de içeren bu kararlar, devalüasyon (değer düşürme), kamu mal ve hizmetlerinde fiyat artışı, fiyatların denetim sürecinin kaldırılması gibi uygulamalar içermiş ve şok tedavisinin bir parçası olarak yalnızca bir istikrar programı olarak değil, aynı zamanda hedeflenen yapı olarak serbest piyasa pratiklerine uyum perspektifiyle hazırlanmıştır (Boratav, 2015: 149-150).

24 Ocak kararlarının mimarı olan kişi genel kabule göre, piyasa ekonomisini ve yabancı yatırımları destek ve çare olarak gören Turgut Özal'dır. Cemal'in (1989: 28) aktardığına göre geçmişte "takunyali" olarak anılması nedeniyle Evren yönetimince güvenilir bulunmayan Özal, yine de ekonomiden anlayan adam kimliğiyle bir çözüm olarak görülmüştür. Diğer bir deyişle enflasyonu üç yıl gibi bir sürede düşürmesi gibi olumlu gelişmeler Özal hakkında, ekonomi alanında bir sihirbaz olduğu söylemini geliştirirken (Kalaycıoğlu, 2002: 41), takunya meselesini de geride bırakmıştır. Ayrıca Özal'ın "ekonomiden anlayan adam" imajı yalnız yurtiçine hitap etmemiş, aynı zamanda yatırım yapması beklenen yurtdışı ortaklıklara da bir güvence olarak ön planda tutulmuştur. Bu aynı zamanda Özal'ın, bir şirket patronu imajıyla siyasette yer aldığı da göstergesidir. Öyle ki *Özallı Yıllar* isimli bir belgeselde Özal'ın danışmanı Güneş Taner'in Özal'dan bahsederken kullandığı *patron*¹⁸ ifadesi de Özal'ın Türkiye siyasal hayatındaki politikacıların bilinen klasik siyasetçi çizgisinde olmadığını, aksine özel sektör amiri tarzında bir yöneticilik yaptığı iddiasını söze dökmektedir. Çünkü Özal, birkaç yıl içinde yöneteceği ülkeye bir şirket gözüyle bakarak, kendi imzasının olduğu ekonomi kararlarını da o şirketin hedef ve ilkeleriymişçesine kullanmıştır. Bu nedenle 24 Ocak kararlarının mimarı olduğu ifade edilen Özal, bu yakıştırmayı kendisi ortaya atmasa da başkaları söylediğinde reddetmediğini ("Paylaşılmayan Matah", 1983: 12-13) belirtmiştir.

24 Ocak Kararları'nın tamamıyla yeni ve Türkiye'ye has bir özellik taşıdığını ifade eden Özal, kararların alınmaması durumunda ülkenin gireceğini düşündüğü hali şu şekilde ifade etmiştir:

Bu kararlar alınmasaydı Türkiye tam anlamıyla bir Güney Amerika ülkesi olurdu. Her hafta fiyatlar iki misli yükselir, fakirlik iyice artar, orta sınıf ortadan kaybolur ve ülkenin her tarafı sosyal yönden çürürdü. Nitekim yüksek enflasyona uğramış Arjantin, Şili gibi ülkelere bakarsanız, zamlar bu ülkelerdeki gelir dağılımını tamamen bozmuş, fakiri daha fakir zengini daha zengin yapmıştır (Özal, 1983: 5).

Bu yönüyle Özal'ın 24 Ocak kararları hakkındaki görüşleri, Thatcher ile ünlenen alternatif yok sloganının kullanılmasına da vesile olmuştur. Özal'ın ülkedeki yeni sağ pratiklere giriş yaptığı dönemde, bu kararlar olmadan ekonomik krize çözüm gelmeyecek söylemi başka bir deyişle "alternatif yok" anlamına gelmektedir. Özal'ın, Thatcher'dan esinlenerek kullandığı "başka alternatif yok" söylemi, 24 Ocak

¹⁸ <https://bit.ly/2A1g63B>

kararlarının uygulanması gerekliliğini açıklamak ve bu ekonomi politikaları olmadan ekonomik krize çözüm bulunamayacağına inandırmak için kullanılmıştır (Cemal, 1989: 30). Alternatifin olmamasına dair vurgu siyasal alanda bir nevi tehdit, ekonomik hayatta ise 24 Ocak'ın kaçınılmazlığı adına kullanılmıştır.

24 Ocak ekonomik kararlarından sonra ekonomi politikalarının önemli bir özelliği, kararların piyasa temelli alınacak olmasıdır. Belirleyici unsur olarak piyasa, kendi koşulları kapsamında ücretlendirme ve fiyat bilgisini serbestçe oluşturabilecektir. Bu yönüyle 24 Ocak kararlarının amacını, ulusal ekonominin birikim ve kaynak tahsis mekanizmalarının piyasa tarafından belirlenmesinin yanında ihracatın, devletin mal ve hizmetleri tarafından destekleneceği oluşturmuştur. Çünkü devlet merkezli ekonomi anlayışından, serbest piyasa ekonomisine geçiş düşüncesi temelde 24 Ocak 1980 programı ile başlatılmıştır.

Devlet merkezli ekonomi anlayışından, serbest piyasa ekonomisine geçiş düşüncesi, liberal ekonomilerde olduğu gibi müdahaleci olmayan bir devlet tasarısı üzerinedir. Bu planın zihinsel olarak sunmuş olduğu liberal düşünceleri Özal iktidarı, neredeyse 1980'ler siyasetinin kendisi olarak ortaya atmıştır. Ekonomi alanını önceleyen liberal görüşler, devleti bu alanda küçültmeye yönelik düşüncelerin nedenini oluşturmaktadır. Bu düşünceye göre daha küçük bir devlet daha sıkı çalışabilecektir ki bu durum da devletin güçsüz bir konumda olması olarak anlaşılmalıdır. Dahası devletin güçlü olması, daha fazla yetkiye ve yetkiliye sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Devletin bir yaratıcı figür üstlenmediğini savunan Özal bu konudaki düşüncelerini "Türk halkını bizim istediğimiz yönde, serbest rekabet düzeni içinde ekonomiyi götürürsek, halkın gücünü meydana çıkarırız. Devleti baba gören zihniyet yanlıştır. Devleti hizmet veren bir kuruluş olarak görmek lazımdır. İşte serbest rekabeti getirmemin sebebi de bu" (Özal, 1986: 21) şeklinde ifade etmiştir. Dolayısıyla serbest piyasa isteği ve küçük devlet modeli, dönemin ekonomik ve siyasi gündemini belirlemiştir.

Özal'a göre Türkiye, çağa ayak uydurma hayalinden vazgeçmediği sürece zamanın ekonomisinin temel gerekliliği olan dışa açılmayı ve serbest ekonomiyle birlik olmayı da devam ettirmek zorundadır (Ulagay, 1988: 48). Zaten ekonominin açık hale geldiği 1980'li yıllar, ithalat korumalarının kaldırıldığı ve Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisine uyum sağladığı yıllar olarak kabul görmektedir. Bu konuda Dünya

Bankası Eski Başkanı Clausen'in Türkiye ziyaretinde Özal ile görüşmesinin ardından ülke ekonomisi ile ilgili söyledikleri dikkat çekicidir. Öyle ki söz konusu dönemde Türkiye'de uygulanan yeni ekonomi programına ilişkin Clausen'in "(...) açık ekonomiye geçiş programıdır ve Dünya Bankası'ndan tam destek" ("Dünya Bankası'ndan", 1984: 6) ifadesi Özal döneminde yeni sağ siyasetin gerekliliği olan ekonomide serbestlik ilkesini yerine getirdiğinin göstergesidir.

Benzer şekilde Özal ekonomiyi en iyi koruyan sistemin serbest rekabet olduğuna inandığını belirterek ucuz ve kaliteli mal vermenin ancak serbest ticaret ve rekabet ortamında mümkün olduğunu ve bu yolla milli geliri artırıp gelir dağılımını adil bir seviyeye taşıyacağını ("Turgut Özal", 1984: 5) ifade etmiştir. Esasen Özal bu ifadeleriyle, partisini kurduğu temel yapı olan dört eğilim içindeki liberalizm ve sosyal adalet birlikteliğine ışık yakmaktadır. Çünkü serbest ticaret ve rekabetin ülke içinde tesis edilmesiyle planlanan liberal pratikler somutluk kazanacakken, benzer şekilde bu yolla hedeflenen gelir dağılımındaki eşitlik durumu da sosyal adaletin varlığını göstermesi amaçlıdır. Zira Özal'ın liberalizm ve muhafazakârlığın baskın olduğu ilk dönem söylemlerinde sosyal adaletin ("En Hızlı", 1984: 5) tesisine dair vurguları da dikkat çekicidir.

Özal'ın başbakan olarak yürüttüğü ekonomi politikasının yoğunlaştığı ve ülkenin gündelik hayatına doğrudan temas eden alan yeni ithalat rejimidir. 1984 yılında basında çıkan "Geliyorlar" başlıklı yazıya konu olacak tüm ithal ürünlerin (nescafe, la vache qui rit, panço cips, early grey tea vb.) ülke ekonomisinde özne olması, Turgut Özal'ın, 6 Kasım seçimlerinden kısa bir süre sonra Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanunu değiştirerek döviz alışverişini serbest bırakılmasına ve bankalarda döviz yatırım çekmeyi kolaylaştıracak finansal değişikliklere izin vermesiyle hayata geçirilmiştir (Bali, 2015: 27). Bu durumun bir getirisi, ülke ekonomisine hâkim olması planlanan liberal fikrin amaçları, yerel yatırımcıların ve iş insanlarının serbest ithalattan olumlu sonuç alacakları düşüncesi ve onları teşvik edeceği planlar yapılmasıdır. Bu planlara göre ithal mallarla birlikte yerel iş insanları daha kaliteli ve dayanıklı tüketim malları üretebilecekler ve bu durum, hem ihracatın güçlendirilmesini sağlayacak, hem de dolaşımın Türk Lirası'nın değerini kazanmasını sağlayacaktır. Bu yönüyle resmi gazeteden geçen yeni ekonomik tedbirler ile ülke ekonomisi, serbest bir ekonomi anlayışını temel almıştır. Özellikle döviz taşıma ve yurtdışı giriş çıkışlarında gidilen

serbestlik ile artık aşırı merkezci anlayıştan uzak ve serbest ihracat yanlısı bir sisteme giriş yapılmıştır (“Yeni Ekonomik”, 1984: 5). Öyle ki bu değişikliklerin kaynağını oluşturan ve yeni sağ ideolojiyle birlikte üstün tutulmaya başlanan finans sektörü, elbette ANAP için de yeri kolay doldurulamayan rant ekonomisinin temsilcisi niteliğindedir (Kozanoğlu, 1995: 42).

Bu yönüyle serbest ticaret ve rekabet düşüncesinin fiilyata dökülmesiyle birlikte mağaza vitrinleri değişmiş, daha önce yerli piyasada bulunmayan ürünler görünmeye başlamış, küçük esnaf dahi adını telaffuz edemediği malları satmakla övünmeye başlamıştır. Benzer şekilde hükümet üyelerinin ifadelerinde de serbest piyasanın getireceği rekabet ortamının ekonomik kalkınma sağlayacağına ve dolayısıyla bunun doğru bir karar (“Kaya Erdem”, 1984: 5) olduğuna dikkat çekilmiştir. Siyasi liderin söylemleri doğrultusunda halk nezdinde modernlik ve çağ atlamayı sağlayacak bu ürünlerin kullanımı bireysel özgürlük olarak algılanmış keza bu algı basını, ülke ekonomisinin liberal olduğuna inandırdığı yönünde haberler yaptırmıştır (Gazioğlu, 1984b: 4). İthalat sürecini, 80’li yıllarda Türkiye’nin tecrübe ettiği kabuktan çıkma hali olarak niteleyen Özal, bunun yanında çağın dinamiklerini doğru okuyarak ekonomiyi güçlü kılacak reform süreçlerini başlattıklarını ve bunu yaparken Batılı örneklerinin bireyi önceleyen anlayışlardan feyz aldıklarını ifade etmiştir (Özal, 1992: 8). Bu yönüyle tüketim olgusu, bireysel özgürlük mefhumuyla bağdaşır. Çünkü 1980’li yıllarla tüketmenin özgür hissettirdiği ya da tüketenlerin hür ve modern vatandaş sayıldığı bir algıya geçiş söz konusudur. Dolayısıyla yeni ekonomi pratikleri tüketim algısını ısıltılı bir hale getirerek, ithal ürün alımı ve kullanımını birey olma vasfıyla beraber düşündürmüştür.

Öte yandan iktidar yalnız yeni bir birey tanımlamakla kalmaz, bu birey tipinin devlet ile olan ilişkisine ve bireylerin devletten beklentilerine dair de telkinlerde, öngörülerde bulunur. Bu açıdan, 24 Ocak ile birey ve piyasa ekonomisi, eski tarz siyaset anlayışının önüne geçmeye başlamıştır. Makbul vatandaş algısı, bireyselleşme duygusunu içselleştirmiş kişi olarak nitelenmiştir. Liberalizmin klasik anlatısında da görüleceği üzere bu dönem itibarıyla hangi toplumsal sınıftan olursa olsun bireyin, devletten çok daha önemli ve ayrıcalıklı olduğu fikri ile gündeme gelmiştir. Öyle ki piyasa destekli bu düşünce, ekonomide girişimcilik algısıyla pratikteki yerini bulmuştur. Zira bu dönemde ekonomi sadece ithalat, ihracat, para politikaları üzerinden ilerlememiş, aynı zamanda

yeni bir tarz insan tipi de içermiştir. Hedeflenen yeni tarz insan tipinin hükümetçe teşvik edildiğinin bir örneği olarak, Özal'ın İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşma sunulabilir. Mezun olduğu zaman devlette iş bulamayacağından kaygılanan bir öğrenciyeye Özal (1983ç: 137), “Türkiye’de kendi gayretiyle ekmeğini taştan çıkararak pek çok insan gibi, devlete gelmeden gidin kendi işinizi kurun ya da özel bir yerde memurluk yapın, hiçbiri olmuyorsa da evlenin” cevabını vermiştir. Bu cevapla Özal, zihnindeki piyasa temelli girişimciliğin örneğini vermesinin yanında yeni profilin de nasıl pratiklik kazanacağını göstermektedir. Zira çözüm olarak sunulan evlilik, Özal'ın tüm liberal imajına karşılık geleneksel vasfını sürdürmektedir. Benzer şekilde modern olarak nitelenen liberal ekonominin sihirbazı olsa da son tahlilde Özal'ın bu söylemi, liberalliğinin de sözde oluşunun göstergesidir.

Benzer şekilde yeni tarz insan tipi konusuyla kamu bürokrasisinde ve devletin ekonomik işlerinin yönetiminde deneyimlediği 80 sonrası süreç siyasi lider olarak Özal'a, yetenekli bir teknokrat imgesi kazandırmıştır. Teknokrat imgesi ve işletmeci ruhlu bir zekâyâ sahip olma vasfı, darbe sonrası iktidarda kalan askeri yönetimde liderin yerini korumasını sağlamıştır. Çünkü Özal, siyasetçi kimliğinden çok bir iş sahibi, işveren ya da patron kimliği ile anılmıştır. Bu durum öncelikli olarak iş dünyası ve siyasetin içinde bulunduğu ilişki şekliyle ilgilidir. Çünkü dönemin önde gelen iş insanlarına bakıldığında anlaşılacağı üzere, 80lerde Özal ve ailesi ile olan yakın ilişkiler pek çok iş insanı için piyasa koşullarından önce gelen bir başarı ölçüğü oluşturmuştur.

Görsel 12. Nokta Dergisi'nin 3-9 Ekim 1983 tarihli kapağı

Bu yönüyle Özallı yıllarda değişen çehreler arasında iş insanı algısının dönüşümü de söz konusudur. Bundan böyle iş insanından, iktidarın değişen ve yaygınlaşan ideolojisi

temelinde değişen koşullar karşısında kar odaklı kalabilen, ne istediğini bilen ve bunun için etik kural tanımayan bir insan tipine (“İşadamı İkiyüzlü”, 1985: 41) bürünmesi beklenilmiştir. Aksi takdirde serbest rekabet içinde kaybolacağı düşüncesi hâkindir. Özal döneminde makbul vatandaşın yanı sıra makbul iş insanının sahip olması beklenen zihniyet profili de tanımlanmıştır. Buna göre iş dünyasında çalışan kişilerden iş bitirici, ne istediğini bilen ve onu kazanmak için etik tanımayan, aynı zamanda görünüşüne önem veren ve kuşkusuz teknolojiyi kullanmayı bilen bir yapıda olmaları beklenmektedir. Öyle ki bu durum Özal’ı tanımlamak için kullanılan teknokrat imgesiyle de uyumaktadır. Güçlü bir devletin yetenekli seçkin yetkililer olarak teknokrat profillere ihtiyacı vardır anlayışıyla, Özal’ın ekstra idari güce sahip bir grup üst düzey bürokrat şeklinde tanımlanan prenslerine meşruluk kazandırılmıştır.

Özal’ın başbakanlığı sırasında, ABD üniversitelerinden mezun olan ve Türkiye’ye döndükten sonra kendilerine prens adı verilen bazı mühendisler, geleneksel bürokratik yükselme aşamalarından geçmeden (Buğra, 2018: 228), ekonomide önemli noktalara atanmışlardır. Bunun gerçekleştirilmesinde ekonomik çıkarlar öne çıksa da, arka planda siyasi bir amaç söz konusudur. Çünkü bürokrasinin kontrol işlevini etkisiz ya da daha az etkili kılmak adına prensler siyasi kadrolarda da öne çıkarılarak hükümette yer almaya başlamıştır. Özal’ın bu politikalarıyla ilgili iş insanı Sakıp Sabancı, “dünyada birikimi olan insanları Turgut Bey ülkeye kazandırıyor”¹⁹ şeklinde ifade etmiştir. Bu nedenle, neoliberal ve serbestleşme politikalarının iş insanlarının ekonomik temellerini büyütmeleri ve güçlendirmeleri için uygun bir ortam hazırlamıştır. Bir başka ifadeyle, 24 Ocak Kararları ile birlikte gerçekleşen sermaye yapısındaki değişiklikler, Türkiye’de medya kuruluşlarından halka kadar tüm toplum yapısını doğrudan etkilemiştir.

Turgut Özal’ın karşılıklı ilişkilerine bakıldığında iş insanlarını, ekonominin önemli bir unsuru olarak değerlendirmiş ve bu yönüyle de özel sektöre karşı gelişen yakın tutumu artık açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. 1983 genel seçimlerinden sonra başbakan olan Özal, ilişkilerini koruyarak iş insanlarıyla olan ilişkilerine dikkat etmiştir. Dahası iş insanlarıyla kurulan böylesi ilişkiler Özallı yıllar boyunca, yurtdışı iş seyahatlerine devlet erkânıyla birlikte gidilmesiyle devam etmiş ve bu durum bu dönem itibarıyla iş

¹⁹ <https://bit.ly/2ZxJU51>

insanı ekibiyle düzenlenen yurtdışı gezi geleneğine²⁰ dönüşmüştür (Munyar, 2007). Çünkü Özal iş insanlarını sadece ülke ekonomisini iyileştirmede bir fırsat olarak değil, aynı zamanda siyasi seçimlerde partisi için bir finansal destek mekanizması olarak görmüştür.

24 Ocak Ekonomi Kararları ile gündeme gelen ve Özal iktidarı boyunca önemini koruyan bir diğer tartışma da özelleştirme. Dünya genelinde ekonomik durgunluk nedeniyle 1980'lerin başlarında güncel bir konu haline gelen özelleştirme, Türkiye'de de bu yıllarda yerleşen yeni sağ anlayışla birlikte başlamıştır. 24 Ocak'ın getirilmesiyle bir politik hedef olarak özelleştirmeyi işaret eden ilk isim Süleyman Demirel olsa da, 6 Kasım seçimleri öncesi en hararetli tartışma da esasında özelleştirmeye dairdir keza "Özal'ın satırım, Çalp'ın sattırman" ifadeleriyle zihinlere kazınan liderler paneli bunun örneğidir (Yayman, 2018:157). Kaldı ki Özal'ın "satırım" ifadesinden de anlaşıldığı gibi parti programlarında özelleştirme politikalarına kararlılıkla önem veren yine Özal hükümetleri olmuştur. ANAP'ın parti programı, tüm iktisadi teşebbüslerinin (Devlet İktisadi Teşebbüslerinin veya Kamu İktisadi Teşekkülleri vb.) piyasa ekonomisi kurallarına göre yönetilmesini vurgular. Böylelikle Özal ve partisi, özelleştirme olgusunu yasal bir zemine taşıyarak düzenlemeler getirmişlerdir. Örneğin, "tasarruf teşviki ve kamu yatırımlarının hızlandırılması maksadıyla gerçekleştirilmesi planlanan kanun tasarısı" ("Özal'ın dediği", 1984: 4) ile özelleştirme mefhumunun yasa eliyle yapılabileceği tecrübe edilmiştir. Buradan hareketle Özal siyasetinin ilk yıllarından itibaren, yeni sağ ekonomi anlayışının getirisi olan özelleştirme kavramı, kamu kuruluşlarının satılmasıyla pratikteki yerini almaya başlamıştır. Bu durum dönemde kamu tesislerinin kar payı ile satışının kabul edilmesiyle kendisini göstermiş ve basına şu şekilde yansımıştır:

Kanunun TBMM'den geçen son şekline göre köprü, baraj, elektrik santrali, karayolu, demiryolu, telekomünikasyon sistemleri, deniz ve havalimanları gibi kamu kurum ve kuruluşlarına ait altyapı tesislerinin yalnızca gelirleri gerçek ve tüzel kişilere satılabilecek, gerçek ve tüzel kişiler, hamiline yazılı olarak çıkartılacak "Gelir Ortaklığı Senedini" satın almak suretiyle söz konusu altyapı tesislerinin gelirlerine ortak olabilecekler ("Özal'ın dediği", 1984: 4).

Bu durum Özal'ın, seçim öncesi vaatlerini yerine getirdiği kabulüyle yorumlanmış ve basında olumlu bir imaj çizmesini sağlamıştır.

²⁰ Özal'ın devlet yetkilileri ve iş insanlarıyla yaptığı yurtdışı gezileri hakkında detaylı bilgi için bkz. (Çölaşan, 1985: 511-526)

Öte yandan Özal'ın liberalliğine dair tartışmanın bir diğer göstergesini de Avrupa Ekonomi Topluluğu'na (AET) başvuru süreci oluşturmaktadır. Aynı zamanda açık ekonomi hedefinin bir başka işareti de olan AET, ülke siyaseti için taşıdığı yabancı kredi, sermaye ve yatırım anlamları sebebiyle 1980'li yılların ikinci yarısında itibaren Özal için önemli görülmüştür. Bu durumu ciddi bir amaca dönüştüren Özal'ın iktidarda olduğu dönem boyunca topluluk, basında öne çıkan konulardan olmuştur.

Görsel 13. Avrupa Ekonomi Topluluğu'na tam üyelik için yapılan başvurunun basın temsilleri ("Gerçek Avrupalılığa", 1987: 10).

Keza Özal'a göre AET tam üyeliği, Türkiye'yi dünya konjonktüründe önemli bir güç haline getirerek uluslararası alanda saygınlık kazandıracaktır (Aral, 2003: 231-232). Bu yönüyle Türkiye'nin açık bir ekonomiye sahip olarak dünya ekonomi piyasalarında büyük bir yer sahibi olması gibi bazı konuların da altı çizilmiştir. Nihayetinde Nisan 1987 tarihinde tam üyelik amacıyla topluluğa başvuru kararı alınmıştır. Bu durum basında "Avrupa Ekonomi Topluluğu ya da Ortak Pazar olarak bilinen aileye tam üye olabilmek için başvurumuzu yaptık. Öne sürülen olumsuz koşullar yüzünden, üyeliğimizin kabulü zor görünüyor, ama umutlu olmamız için yeterli nedenler de var" (Çakır, 1987: 10) ifadeleriyle olumlu bir havada yansıtılmıştır.

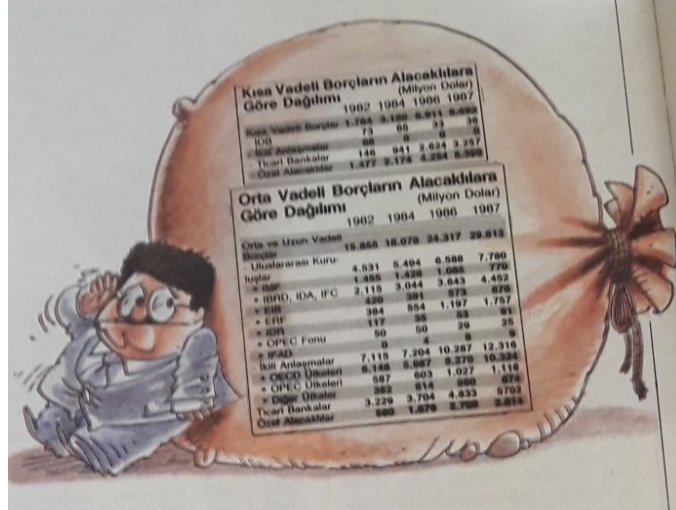
Öte yandan Özal'ın liberalizm, özelleştirme, devletin küçültülmesi, AET üyesi serbest bir ekonomi vb. imajlarına dair genel vurguların her birinin tutarsızlıklar içerdiği de unutulmamalıdır.

Liberalleşme ve küçülen devlete dair yoğun vurguya rağmen bunun ne ölçüde gerçekleştiği de önemli bir başka tartışma konusudur. *Ekonomik Panorama Dergisi*'nden bir habere göre Özal ekonomisinde, kendisinin ve partisinin liberal olduğuna yönelik hamasi söylemlerde bulunmasına karşın, devletin ekonomideki yerinin pek de küçülmediğinin altı çizilmiştir ("Özal da", 1988: 10) üstelik bu vurgu, piyasa kelimesinin ilk iki harfi atılarak, aslında yalnızca yasa sözcüğünden ibaret olduğu vurgusuyla desteklenmiştir. Benzer şekilde durum ilerleyen süreçte hayal edildiği gibi olmamış, yeni sağın bünyesindeki muhafazakârlık iktidar odağında ağır basmaya başlayınca devlet, ne bahsi geçtiği kadar küçülmüştür ne de gece bekçisi planlamasına uymuştur. Bir başka ifadeyle, çelişki oluşturan ideolojilerin birlikteliği olarak muhafazakârlığın yanına liberalizm, istenen devlet modelini Türk usulü yeni sağa uygun olacak şekilde yerleştirilmiştir. Ekonomiden devletin elinin çekileceği söylenmesine rağmen tam tersi şekilde, devletin karar mekanizmalarının ağırlığının artışı gözlenmiştir. Serbest piyasaya dair atıflar giriş ve çıkışın sözlük anlamı ile de serbest olduğu, görünmez el tarafından şekillenen bir nitelik taşımamıştır. Bilakis küçüleceğine vurgu yapılan devlet, gerekli hallerde elini sürece sokarak belli kesimlerin lehine düzenlemeler ile rekabet ve serbestlik arasındaki bağı zedelemiştir. Nitekim Ulagay'ın (1988: 126) da belirttiği üzere, piyasa ekonomisinden söz edilirken gizli odalarda verilen kararlarda iktidara ve dolayısıyla Özal'a en yakın olanlar karlı çıkmıştır. Özellikle 70'li yılların getirdiği ekonomik dar boğaz koşullarının ülke ekonomisini sıkıntıya düşürdüğünü ifade eden Özal (1983d: 51), bu doğrultuda ekonominin düzeleceğine olan inancını, orta gelir grubunu büyütürken sosyal adaleti sağlama ve enflasyonu düşürme planlarıyla temellendirmektedir.

Bununla birlikte normal şartlar altında serbest piyasalarda yaratılan rekabet ortamının ekonomik kalkınmayı sağlayacağı öngörülürken Türkiye'de ise durum bu yönde olmamıştır. Çünkü serbest piyasa anlayışı ülke ekonomisine öyle hâkim olmuştur ki, bu dönemde mahalle aralarında bulunan küçük esnafın dahi yeni ekonomik hareketlenmeden olumsuz etkilendiği görülmüştür.

Öte yandan iktidar, tüm bunları yaparken ülke ekonomisinin bütçe politikasını işlemez bir duruma getirmiş ve dolayısıyla, devletin mali idaresi daha önce hiç görülmemiş bir şekilde bozulmuştur. İthalat ikamesi politikaları, katı döviz ve kredi politikası kuralları kaldırılmış, ancak diğer yandan devletin ekonomiye karşı sorumsuz ve keyfi

müdahaleleri artmış ve buna bağlı olarak disiplinsiz devlet harcamaları ve mali sorumsuzluk yaşanmaya başlanmıştır. Bu sorunlardan kaynaklanan dış borç sıkıntısı konusunda Özal'ın imajı ise, kendi bedeninden de büyük bir borç çuvalının arkasına saklanmaya çalışırken resmedilmiştir:

Görsel 14. Borçlar ve Özal temsili (Ödesek mi, ödemesek mi?, 1988: 28).

Öyle ki bu durum 80'li yıllarda çağ atlama ve gelişmiş ekonominin özneleri arasında sayılan prenslerin dahi dikkatini çekecek seviyeye ulaşmıştır. Turgut Özal'ın prenslerinden biri olarak anılan Merkez Bankası'nın genç başkanı Rüşdü Saraçoğlu, iktidar partisinin harcamalarının çokluğunu anlayamadığını, bu harcamaların ekonomiyi olumsuz etkileyeceğini ("Prens Özal'a", 1988: 19) söyleyerek Özal'ı eleştirmiştir.

Diğer taraftan ise ithalatta öncelik verilen ürünlerin ne derece acil ihtiyaç, ne derece yaşamsal olduğu tartışması, Özal döneminde hiç gündemden düşmemiştir. Bunlar arasındaki iki örneği de muz ve kahve oluşturur. 1984 yılında ithal malların ülkedeki ilk örneklerine rastlanmasıyla birlikte Özal iktidarı hakkında basında "muz hükümeti" başlıkları atılmıştır. Zira hükümetin 20 bin dolar karşılığında ithal ettiği ürünün muz olması, söz konusu başlıkların gerekçesidir. *Hayat Dergisi*'nden Gazioğlu'nun (1984: 4) haberine göre muz fiyatlarının yarıya düşerek, toplumda zenginlik belirtisi olan bu meyveyi pek çok kesimin aynı anda tüketme imkânı bulmasıyla sonuçlanan bu durum, 6 Kasım seçimlerinde Özal'ın kazanmasının olumlu bir sonucu olarak görülmüştür.

Görsel 15. İthal ürün kullanımı konusunda Özal'ın basındaki temsili (Foto-Şaka, 1988: 5).

İthal edilen mamullerin ivediliği ya da gerekliliği konusundaki tartışmalar eleştirel politik metinlerin değil, mizahi anekdot ve skeçlerin de konusu olmaktadır. Bu konuda verilebilecek örneklerden biri, *Tempo Dergisi*'nde yer alan Foto-Şaka köşesidir. Burada karşılıklı oturan Erdal İnönü ve Turgut Özal'ın görselleri bir ziyaret ortamını betimleyecek biçimde sunulmaktadır. Görsellere eklenen konuşma balonlarında İnönü Özal'a, "Türk kahvesi mi emredersiniz Amerikan kahvesi mi" diye sormakta Özal ise "Bu da sorulur mu, Erdal Bey" yanıtını vermektedir. Bunun üzerine İnönü görevliye "Anlaşıldı, çek oğlum Başbakan'a bir neskafe" şeklinde seslenir. Basına böylesi bir gerçek ve şaka arası haberle yansıyan bu durum, dönemin mizah dergisi olmayan bir dergide siyaset ve mizahın bir nebze ilişkisini göstermekle beraber Özal'ın ithal ürün kullanımının da örneğini oluşturmaktadır. Zira neskafe örneği, ithal ürünlerin yalnızca ülkeye getirilerek değil aynı zamanda kullanımının temsiline de aracı olmaktadır.

Kısacası bu dönemde pazarlanabilir her ürünün imaj kaygısına bağlı olarak görüntüsüne önem verilmiştir. 80'lerin ruhuna sinen yüzeysellik imaj konusunda da kendini göstermekte ve içerik ya da kaliteye bakılmaksızın, iş dünyasında, ekonomide ve hatta gündelik hayatta bile bir malın sunuluşu, geri kalan tüm özelliklerinden önce gelmektedir. Buradan hareketle 80'li yıllarda ülkeye giren ve artan bir ilerleme tablosu çizen ithal tüketim mallarının kullanım yaygınlığı, ürünlere karşı geliştirilen toplumsal algıyı da göstermektedir. Toplum için yeni olan bu ürünler, muadillerine kıyasla, daha sağlıklı olmalarına karşın yeni ve cazibeli oldukları gerekçesiyle toplumda tüketim

isteği uyandırmıştır. Diğer bir deyişle bu dönemde nasıl ki ANAP'ı seçenlerin siyasette modernliği tercih ettiği iddia ediliyorsa, benzer şekilde bu ürünlerin de, onları tüketenleri ya da tüketmek isteyenleri de gündelik yaşamlarında yeni çağa uydurduğu düşünülmüştür.

Öte yandan Özal'ın yıllarla birlikte liberalizm vurgusu olarak bireyin ön plana çıkarıldığı ifadesi, toplumun tamamında karşılık bulmamıştır. Özellikle orta sınıfa mensup işçi ve kamu çalışanlarını kategorize etmek için basın ve siyaset dilinde kullanılan orta direk kavramı, Özal'ın ilk bakışta kalkındıracağını hedeflediği kesim gibi görünse de uygulamada durum böyle gelişmemiştir. 1980'li yılların hedefindeki vatandaş algısının odağında orta direk yer almasına rağmen, dönemin ekonomi politikaları sermaye sahiplerine yönelik olmuştur. Dolayısıyla ekonomi alanındaki işleyiş, başlangıçta hitap edilen, oy potansiyeli olarak görülen orta direğe değil, sermaye sahiplerine yöneliktir. Fakat olumsuz durumdan etkilenen kesimi de gün sonunda daima orta direk oluşturmuştur.

Çelişkilere benzer bir başka durumu, Özal'ın 24 Ocak ekonomi kararlarının "mimar" olduğu söylemi ve bu söyleme basınla sıkça yer verilmesi oluşturur. Zira 24 Ocak, dünya ekonomisiyle yapısal uyum amacının Türkiye basamağı olarak algılanması gereken bir süreçtir. Fakat dönem basınında 24 Ocak ve Özal arasında kurulan ilişki çerçevesinden bakıldığında çokça zikredilen "mimar" söylemi göze çarpmaktadır. 80'lerin basınında yükselen ekonomi ifadelerine bolca yer verilmesi düşünüldüğünde bu durum pek şaşırtıcı olmamakla birlikte, aynı zamanda doğruluğu kesin de değildir. Zamanın ruhu ve dönem konjonktürü düşünüldüğünde Özal ve 24 Ocak ilişkisi dönem basınında anıldığı gibi mimarlık ile değil, daha ziyade Özal'ın taşeron konumuyla açıklanabilmektedir. Çünkü dünya genelinde gelişen ekonomik yapısal uyum pratiklerinin Türkiye kertesi olarak anılan 24 Ocak kararları, basının söylemlerinin tersine Özal'ın icat ettiği bir pratik değil, Özal'ın yıllara denk gelen 80'ler ruhunun neoliberal bir getirisiidir.

1980'li yılları sermayenin karşı saldırısı olarak adlandıran Boratav (2015: 149), bu on yılın başlangıcına damga vuran bu kararlarının, gelişen sermaye sahibi yeni iş insanlarının talepleriyle tam bir uyum içinde olduğunu ifade etmiştir. Bu yönüyle bireycilik, Özal'ın sıklıkla vurguladığı ve kalkınacağını vadettiği orta direk için pek de

olumlu bir anlam içermemiş aksine, emek karşıtı mal girdilerinin desteklendiği bu sistemde zarar görmelerine yol açmıştır. İş dünyasının daha önemli sayıldığı bu durum bir başka ifadeyle, dönemin emekçi, işçi ve memuru ilgilendiren tüm sosyal hareketler ve bu hareketlerin dayanışma örgütlerinin gücünü azaltılmıştır. Çünkü bu güçler ülkede, modernizasyon pratikleri olarak da kabul gören neoliberalizasyon süreci için tehdit olarak görülmüşlerdir.

Özallı yıllar boyunca memur ve küçük esnaftan oluşan orta direk vatandaşlar giderek daha da etkisiz ve muhtaç hale getirilmiştir. Öyle ki 1985 yılındaki *Aşk Olsun* oyununda geçen bir diyalog bu duruma iyi bir örnektir. Bir ülke prensini canlandıran Metin Akpınar, Özal'ı kastederek ülkesindeki kralın “orta sütun orta sütun diyerek tahta geçtiğini ve kısa sürede bütün sütunları hak ile yeksan ettiğini”²¹ ifade etmiştir.

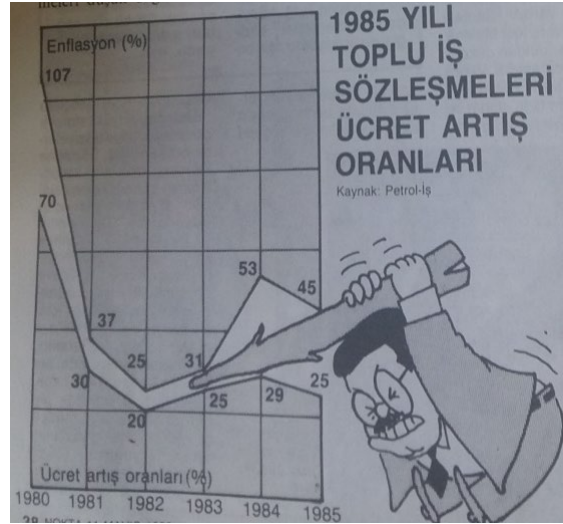
ANAP bu amaçla, kendisini destekleyen kitlelerin, partinin kendi lehine olacak şekilde bilinçli hale getirilmesini, kendisinin ve sermayenin çıkarlarına uymasını hedeflemiştir. Bu doğrultuda parti, orta direk diye tabir edilen toplumun önemli bir bölümüne destek olacağını pahalılık sorununu ortadan kaldıracağını vadederek siyasi kazanımlar elde etmiştir (Ulagay, 1989: 121). Bir başka ifadeyle seçim ve oy kaygısını temel alan bu amaç dolayısıyla iktidar, bahsi geçen kesimin maddi problemlerini somut çözümlere kavuşturacağı inancını topluma yaymayı hedeflemiştir. Fakat bununla birlikte, basının umutla yaşadığını iddia ettiği halk kesimi için Özal “hiç kimseye hayal vadetmiyoruz, vadettiğimiz herkesin hakkı olana kavuşmasını sağlayabilmektir” (“Enflasyon Büyürken”, 1983: 5) ifadelerini kullanmıştır. Ancak 1986 yılında Özal ile bir işçi arasında geçen bir diyalog, söz konusu inancı çelişkiye geri döndürmüştür. Çünkü diyalogda, işçinin liderin yanına gelerek aç olduğunu ifade üzerine Özal, “senin reyine ihtiyacım yok, kime oy verdiysen ona git” (“Haftanın Diyalogu”, 1986: 25) cevabını vermiş ve karşılık olarak işçiden size verdim yanıtını almıştır.

Konunun nesnesi farklı olsa da, nasıl ki Reagan ailesi hem uyuşturucuyla savaş konusunda gündeme gelip hem de tacirleri korudukları iddialarıyla suçlanmışsa (“Sağlıkta politik”, 1988: 47), benzer bir çelişki bu dönemde Özal ailesi için de söz konusudur. İktidarının başlarında orta sınıfın ekonomik olarak iyileşmesini sağlayacağını ve ilk icraatının bu yönde ilerleyeceğini ifade eden Özal, bu süreçte

²¹ <https://bit.ly/2AnPbnK>

uygulamadaki ilk ekonomik çalışma olarak serbest rekabet ortamını geliştirmek amacıyla ülke ticaretine ithal ürünlerin girmesine izin vermek olmuştur. Kaldı ki bu durumdan da hedeflenen kesim yerine iş dünyası faydalanmıştır. Böylece orta direk söylemleriyle başlayan siyaset, yine bu sınıfın zararına olacak bir pratikle devam ederek hükümetin çelişkisini pekiştirmiştir.

Ekonomi politikasının özellikle alt sınıflarda yarattığı tahribata rağmen tablonun çok daha farklı bir şekilde sunumu ve bir yönüyle vitrine ekonomik bir mucizenin yaratıldığı iddiasının yerleştirilmesinde basın büyük rolü olmuştur. Zira bu dönemde gazete ve dergi sahiplerinin hükümete yakınlıklarıyla bilinmesi ve bu sayede varlıklı konumda olmaları, hükümet ile basının iyi ilişkilere sahip olduğunun bir göstergesidir. Bir başka ifadeyle basın, hükümetin istediği tutum ve davranışlarda bulunarak, özellikle ekonomik alanda ve çoğunluğun temsilcisi olan orta direk mefhumuyla ilgili haberlerde, hükümet lehine bir yayın anlayışı yansıtmıştır. Benzer şekilde 1985 yılına girerken Özal'ın ekonomik prensiplerinden basında, Türkiye'de ekonomik bir mucize yaratılıyor ("Türkiye'de Ekonomik", 1985: 1 ve 6) şeklinde bahsedilmektedir. Buradaki mucize ifadesi esasen ekonomik alanda köklü değişiklikleri vurgulamasının yanında bu değişimlerin toplumsal alana da sirayet ettiği anlamına gelmektedir. Bu yolla bürokratik engellerin ekonominin gerisinde kaldığı ve bu sayede vatandaşlar arasında kalkınmanın hızla ilerlediği düşüncesi kabul görmüştür. Ancak Özal'ın ve hükümetin basındaki görüşlerinin ve vaatlerinin aksine orta sınıfın durumu pek de iyi değildir. Öyle ki bu gruba mensup çoğunluk Özallı yılların getirisi olan yüksek zam, vergi ve düşük ücretler nedeniyle ciddi sonuçlar doğuran bir yaşam mücadelesiyle tanışmışlardır. Bu duruma 1986 yılında kamu kesiminde çalışan sendikaların ve yüz binlerce işçinin beklediği zammın muallakta kalması örnek olarak gösterilebilmektedir. Benzer şekilde bu haberin verildiği sıralarda Başbakan Turgut Özal, toplu iş sözleşmeleri ücret artış oranlarının gösterildiği bir çizelgede, yükselen ücretlerle mücadele eden, ücretlerin yükselmesini engelleyen davranışta ("Zam yüzde", 1986: 38) bulunan şekilde resmedilmiştir. Ücretlerin yükselmesine doğrudan müdahale eden tavrı ile Özal, 1980'li yıllar siyasetinde görülen lider mefhumunun her yerdeliğine, söz konusu müdahaleciliğiyle bir model oluşturmuştur.

Görsel 16. Ücret artış oranları ve Turgut Özal (“Zam yüzde”, 1986: 38).

Benzer bir çelişki durumu, dövizin Türk lirası karşısında kazandığı değer, pahalılık ve enflasyon konularında da söz konusudur. Reagan ve Thatcher örneklerinde yerli ekonominin durumunun görece olarak iyileşmesinden bahsedilebilecekken yeni sağın Türkiye versiyonu, bunu yüksek enflasyon ile tecrübe etmiştir. Halkın günlük zorunlu ihtiyaçlarının dahi enflasyona maruz kaldığı bu dönemde siyasal ve ekonomik alan da birbirleriyle uyumlu değildir.

Görsel 17. Halka, enflasyonun nedenine dair yapılan anket sonuçları (Halkın gözüyle enflasyon, 1988: 11).

Toplumun hemen her kesiminde sorun olarak konuşulmaya başlanan enflasyonun, halka yapılan bir ankette de toplumun çoğunluğu tarafından “pahalılık” şeklinde tanımlanmış ve fakat pahalılığın nedeni olarak “Turgut Özal ve hükümeti” (“Halkın gözüyle”, 1988: 11) gösterilmiştir. Bu durum basında çıkan ekonomik gidişat konusundaki kaygılı tavrı anlamlandırmaktadır. Bir yandan da enflasyon sorunu karşısında *pembe gözlük* (“Kimin söylediği”, 1985: 36) taktığı iddia edilen Özal’ın, ülkede yaşanan bu soruna ilişkin ne denli haberdar olduğu çıkarımı da yapılabilmektedir (Memecan, 1985d: 66).

Görsel 18. Enflasyonun nedenini arayan Turgut Özal (Memecan, 1985d: 66).

Enflasyon sorunu çerçevesinde Özal, dönem basınında sıkça ele alınan bir figür olmuştur. 1985 yılında *Nokta Dergisi*'nde çizilen bir karikatürde Özal'ın enflasyon ayarlaması için cami hocasına giderek hocadan, pahalılığı okuyup üfleyerek (Memecan, 1985b: 66) düzeltmesini istediği görülmektedir. Özal'ın çareyi cami hocasında araması, ülke ekonomisinin durumu ve gidişatı hakkında pek de olumlu bir izlenim bırakmamaktadır. Dahası bu durum Özallı yıllarda karşılaşılan sorunlara, sistem içerisinde kalıcı çözüm üretilmediğinin de göstergesidir.

Görsel 19. Turgut Özal ve yükselen enflasyona çözüm arayışının basın temsili (Memecan, 1985b: 66).

Öyle ki hükümetin hesaplamalarına göre artık yükselmemesi gereken enflasyon seviyesi 1985 yılına gelindiğinde Özal'a "enflasyon için artık hiç de iyi şeyler düşünmüyorum" dediyecek seviyeye ulaşmış ve basında enflasyonun Özal'ın kalbini kırdığı başlığını ("Enflasyon Özal'ın", 1985: 34) attırmıştır.

Konu üzerine bir başka Özal temsili ise, enflasyonun olması gereken seviyede olduğunu vurgulamakta olan bir karikatürde esasen durum Özal'ın enflasyon göstergesini kaydırarak (Memecan, 1985c: 66) ortalama bir yere getirmesiyle çözüme ulaşabilmiştir.

Görsel 20. Turgut Özal ve yükselen enflasyon grafiğinin basındaki temsili (Memecan, 1985c: 66).

Bu dönemde ekonomik sorun yokmuş gibi yaratılan gündelik hayat içinde siyasi liderin kendi el yordamıyla çözüm bulma arzusu, yeni sağın kendi iç çelişkilerine sunduğu çözüm yönteminin de bir örneğini oluşturmaktadır.

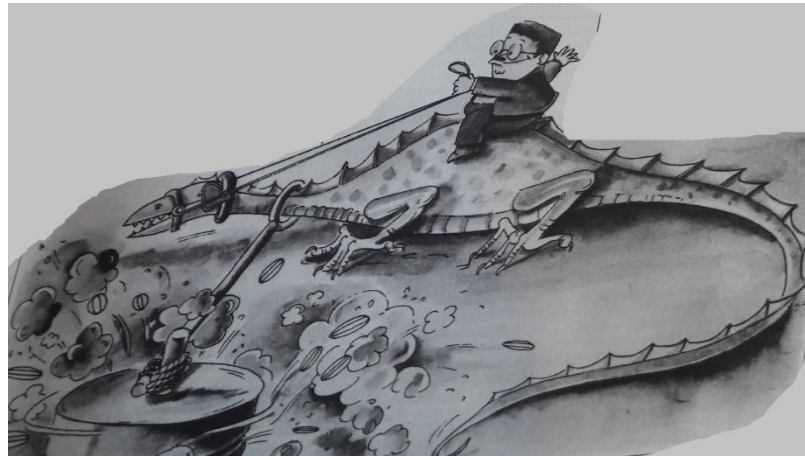
Diğer bir yandan enflasyonu önleme amacıyla kullanılması planlanan ve ekonomi alanında umut kaynağı olarak anılan fonlar, Turgut Özal'ın öncelikli iyileşme pratikleri arasındadır. Fakat bu durumu eleştiren Edirne Bağımsız Milletvekili Türkan Arıkan'a göre, fonların büyük çoğunluğunun iktidar partisi kaynaklarınca kullanılması gerçeği, savurganlığı ve haksız rekabeti körükleyici nitelikte ve bu bağlamda demokrasinin geleceği açısından da tehlike ("Fonun varsa", 1985: 40) yaratmaktadır. Ek olarak yukarıda bahsedilen Özal'a yakın olanların karlı çıkması durumu da milletvekilinin sözleri ile somutluk kazanmaktadır. Nitekim aynı sayfada bulunan ve demokratik bir

ülkenin aksine kral tacı takan ve pelerini salınan Özal karikatürü, kucağında tuttuğu tüm fonlara sahip görünümüyle Arıkan'ın bu görüşünü desteklemektedir.

Görsel 21. Turgut Özal ve alınan fonların temsili (“Fonun varsa”, 1985: 40).

Benzer şekilde 1988 yılı devamında da ekonomik sorunlar durulmamış, mevcut pahalılığa ekonomik durgunluğun da eklenmesiyle yatırımlarda ve gelişim sürecinde yavaşlama görülmüştür. Hükümet, tırmanan enflasyonu frenlemek, dış borçlara ve döviz sorununa çözüm getirmek umuduyla bu defa 4 Şubat 1988 kararlarını (“Herkes defansa”, 1988: 11) ilan etmiştir. Basında bu kararların değerlendirme biçimi ise dönemde farklı açılardan incelenmiştir. İş dünyasından bazı çevreler konuya ılımlı bakıp müdahalenin yerindeliğini vurgularken, diğer bir grup hükümeti mevcut durumun ortaya çıkışındaki sorumluluğu nedeniyle eleştirmektedir.

Görsel 22. Ejderha olarak çizilen enflasyon ve yönlendirici olarak Turgut Özal temsili (Berksoy, 1988: 15).

Bu görselden yaklaşık dört yıl önce, orta direğin sıkıntı ve yükünü azaltmak için etrafa ateş saçan enflasyonu dizginleyeceğini (“Turgut Özal”, 1984c: 5) ifade eden Özal’ın, 1988 yılında bu konuda bir gelişme kaydetmediğini göstermektedir.

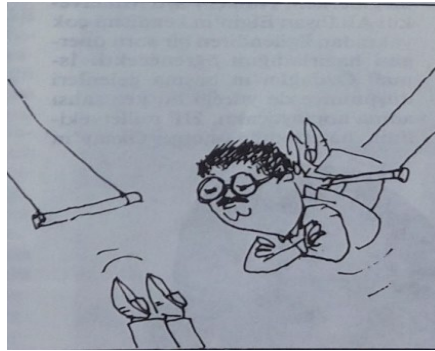
Öte yandan özelleştirme pratikleri bu dönemde, klasik müdahaleci devlet anlayışının aksine, bireyin bu kurum ya da kuruluşları satın alması dolayısıyla toplumun söz sahibi olacağı şeklinde takdim edilmiştir (Kozanoğlu, 1995: 48). İlk bakışta mantıklı görünen bu sava yaklaştığında ise toplumcu bir vasfının olmadığı anlaşılmaktadır. Zira özelleştirmeler, yeni sağın Batılı referanslarında da olduğu gibi, sıradan vatandaşa maddi açıdan olumlu bir etkisi olmadan, Türkiye’de mevcut zenginleri daha zengin yapacak yolları açmıştır. Küçük işletmeler özelinde de rekabetin olumlu etki yaratarak kalkınmayı geliştireceği düşüncesine ise herhangi bir katkısının olmamasıyla birlikte yalnızca, iktidar yanlısı patronlar büyük patron olmaya evrilmişlerdir. Kısacası hâlihazırda sermayedar olan kitle haricinde kalanlar, iktidarın başlangıçtaki söylemlerinin aksine, özelleştirmeden faydalanan kesim olamamıştır. Ancak dönem basının da özelleştirmeyi Özal gibi olumlu ve yararlı bir muhteva ile tartıştığı gözlenmektedir. Zira dönemin basınında da özelleştirmelerle ilgili sık rastlanan haberler görülmektedir. Örneğin 1985 yılında *Nokta* Dergisi, Özal’ın iktidar olmadan önce bile özelleştirme uygulamasının ülke ekonomisine sunacağı katkıları vurgulamıştır. Hal böyleyken 1985 yılına gelindiğinde Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) satılması (“Neye niyet”, 1985: 42) olayı sıkça konuşulan bir duruma gelmiştir. Satış olayının gerçekleştirilmesi aynı zamanda özelleştirme olgusunun ilk kez Özal döneminde yapılmasıyla birlikte, bu durum bir başarı olarak da sayılmıştır.

Kısacası dünya genelinde genel geçer prensiplere sahip olan özelleştirme süreci, dönemin Türkiye’inde devlet ile olan ilişki çerçevesinde, yeni sağın ülke siyasetine uyarlanmasına paralel şekilde, uygulanması planlanmıştır. Bu yönüyle kamuya finansal destek amacıyla gerçekleştirildiği iddia edilen özelleştirmeler, “alaturka” (“Alaturka özelleştirme”, 1989: 5) bir hal almıştır. Yeni sağ ekonomisinin pratikleri arasında yer alan özelleştirme mefhumu bu dönemde küçük değişikliklere uğrayarak yine kendine has bir hale bürünmüştür. Dolayısıyla devletin bu dönemki muhafazakârlığı, hem sermayenin hangi yöne aktığıyla hem de ekonominin muhafazasıyla ölçülmüştür.

Diğer sorunların yanında yolsuzluk da dönemin ekonomik hayatına olumsuz etkileyen bir vasıf taşıyarak Özal hükümetini yıpratıcı unsurlardan olmuştur. 1980’li yılların ortalarında dönemin deniz nakliyeciliğinde önde gelen isimleri Mengencioğulları ve Cerrahoğulları’nın petrol taşımacılığına ilişkin aralarında çıkan husumete kar sağlamak amacıyla dâhil olan Maliye ve Gümrük eski Bakanı İsmail Özdağlar’ın rüşvet hadisesi, yolsuzluk iddialarının önemli bir örneğini oluşturmuştur. Bu duruma Başbakan Özal’ın verdiği tepki ise şöyledir:

İsmail Özdağlar hadisesi, yandaki odada olmuştur. Teyp bandı bana gelmiştir. Dinledim, üzerine bir hafta düşündüm. Sonra çağırdım kendisini. Sıkıya aldım. “Dinletirim bandı” dedim. İtiraf etti. Dört kişi biliyordu hadiseyi. Uğur Mengencioğlu yani parayı veren, İsmail Özdağlar, Adnan Kahveci ve ben. Ben bu hadiseyi bir gece düşündüm, ortaya çıkarayım mı, çıkarmayayım mı diye. Sonunda hukuk ve namus mantığı daha fazla galip geldi. “Bana ve partime ne geleceğe gelsin, ben bunu ortaya çıkaracağım” dedim (aktaran Donat, 1987: 176).

Özal’ın böylesi cesur açıklamalarına rağmen yolsuzluk iddiasının istifa haberiyle birlikte verilmemesi, basında Özal’ın başta bu durumu açıklamaya niyetinin olmadığı haberlerine konu olmuştur (“Özdağlar olayı”, 1985: 13). Benzer şekilde Özdağlar’ın bu olay gerekçesiyle Yüce Divan’a gönderiliş süreci de tartışmaya açıktır. Zira Evren’e meseleyi sunana kadar sakinliğini ve ılımlı tavrını koruyan Özal, Evren’in haberi olduktan sonraki süreçte olayı sanki yeni öğrenmiş paniği ve hızıyla hareket etmiştir. Evren’in olaydan haberdar olmasıyla beraber durumun TRT’de gece haberlerine ANAP’ta ciddi yolsuzluk şeklinde çıkmasıyla Özal, mecliste Özdağlar için verilen soruşturma önergesini oy birliğiyle kabul eder ve böylece Özdağlar’ın Yüce Divan’a sevk edilmesi kararlaştırılmış olur (Doğan, 1994: 126). Bu durum basına siyasi alanda yozlaşmanın örneği olarak yansımışsa da Özal, süreç sonunda olayı büyütürken dedikodu haline getirenin basın olduğunu öne sürmüştür (“Özdağlar olayı”, 1985: 13).

Görsel 23. İsmail Özdağlar rüşvet olayının süreç ve sonucuna ilişkin Turgut Özal’ın tutumunu ifade eden çizim (Şahin, 1985a: 23).

Söz konusu hadisenin oluş ve sonucu düşünüldüğünde ipten düşenin Özdağlar, ipten kalanın ise Özal olduğu yukarıdaki çizim, siyasetin bir cambazlık olduğunu da hatırlatmaktadır.

Toparlamak gerekirse, dönem süresince özellikle alım gücü yüksek semtlerde yer alan küçük işletmecilerin ve ikamet eden vatandaşların bu durumdan karşılıklı olarak memnun oldukları vurgulanmışsa da, gelir düzeyinin düştüğü semtlerde küçük esnafın dükkân kapattığına ('Liberal esnaf', 1985: 46-47) yönelik yakınmalar dile getirilmiştir. Esasen bu durum Özal'ın girişimci vatandaş yaratma hayalinin hem nedeni hem de sonucu olarak gösterilebilir. Çünkü Özal bu düşüncesiyle, her evde bir girişimci vatandaş olacağını öngörmüş ve fakat bu kişilerin yaratılan mevcut serbest rekabet ortamıyla baş etmekte yetersiz kalacağı düşünülmemiştir. Dolayısıyla bu durum, hâlihazırda iyi ekonomik duruma sahip olan kesimi daha da iyi bir konuma getirirken, neredeyse sıfırdan başlaması gereken orta ve alt sınıf için ekonomik hayal kırıklıklarına sebebiyet vermiştir.

Bu durumun nedeni, dönemde gerçekleşen serbest piyasa hareketleri ve buna bağlı olarak ülkeye gelen ürünler kuşkusuz belli bir seçkin kesimin tüketim ürünlerinin oluşmasıdır. Çünkü ithal olan bu ürünlere, Özal'ın orta direk şeklinde nitelediği sıradan vatandaşın erişimi yok denecek kadar azdır. Maddi imkânı yeten kesimin tüketimine sunulan ithal ürünler bir fırsat ve özgürlük olarak değerlendirilmiştir. Fakat aynı zamanda bu ürünlere ulaşmaya dahi ekonomik gücü olmayan çoğunluk da, görünüşe bakılırsa seçkin kesim ile aynı düzlemde yer aldığına inanmak amaçlı ya da en azından vitrinden izlemenin de parayla olmadığı düşünerek, söz konusu ithalat bolluğundan mutlu olmuştur (Bali, 2015: 27-28).

Sonuç olarak, Özallı yıllarda olduğu iddia edilen liberalizm, Özal'ın söylem ve eylemleri bakımından uyumluluğa sahip değildir. Her ne kadar bu dönemde devletin küçültülmesi, serbest piyasa, serbest rekabet, birey önceliği gibi liberal değerlere atf yapılmışsa da, 12 Eylül ile bağın kopmamış olması, ithalat rejiminin tam anlamıyla altyapısı kurulmayarak açıklara sahip olması, var olan birey algısının tek bir sınıfa seslenmesi, özelleştirmelerin amacından çıkışı gibi çelişkiler önemli soru işaretlerini oluşturmaktadır. Özal'ın başrolünde bulunduğu vitrin olgusu, ekonomide liberalleşme

söylemin önemli bir parçası olmuştur ancak, bahsedilen durumun ekonomik hayat vitrininde gözle görülür temsili pek de gerçekleşmemiştir.

3.3. KÜLTÜR VE DEĞERLER: KİM MUHAFAZAKÂR KİM DEĞİL?

Şöyle söyleyeyim, ben muhafazakâr bir insanım. Namaz kılıyorum, oruç tutuyorum. Tabii, bazen kaza yapıyoruz (Özal, 1986: 21).

Türkiye’de 1980’li yıllar iktidarının modern ve gelişime açık bir duruş ile anılmasının yanı sıra, sağ görüşe yakın, kültürel ve geleneksel değerlerin önemsendiği bir anlayış sergilenen tutum ve davranışlar da siyasete ve toplumsal dinamiklere yansımıştır. Nasıl ki dört eğilim anlayışıyla birlikte liberalizm ve muhafazakârlık gibi karşılıklı çelişen ideolojiler ANAP çatısı altında birleştirilmişse, benzer bir amaçla modernlik ve din mefhumları da yerine göre birlikte hareket etmesi planlanan kavramlar olarak kullanılmıştır.

Muhafazakâr ideoloji kuşkusuz ANAP’ın dört farklı ideolojisinden biri olup, pratikliğini bilhassa siyasette kazanmıştır. 1983 yılında iktidara geldikten sonra Diyanet İşleri Başkanlığı’na yöneltilen “Türkiye’de fabrika bacası yapılmıyor, cami minaresi yapılıyor” (“Fabrika bacası”, 1989: 10-11) eleştirisi hem başkanlığın ülkenin en büyük teşkilatı durumuna getirilerek bütçe payının hatırı sayılır büyüklükte olduğunun hem de devletin bu ideolojiyi gerçekleştirme konusunda uyguladığı politikayı ve potansiyelini göstermektedir.

Aydın ve Taşkın’a (2017: 342) göre askeri yönetim, yalnızca politika ve ekonomiyi ilgilendiren çevrelerde değil, aynı zamanda kültür ve değerler alanında da etki sahibi olan ve muhafazakâr örgütlenmesiyle bilinen Aydınlar Ocağı²² ve topluluğun geliştirdiği Türk-İslam Sentezinden yararlanmıştı. Bu yönüyle 12 Eylül askeri darbesinin üst düzey yetkilileri, toplumda dine yönelik bir dönüşüm siyaseti amaçlamışlardır. Özal liderliğindeki ANAP’ta da durum farklı olmamış, İslamlaşma partinin yönetim anlayışında da büyük kabul görmüştür. Fakat yine de ANAP, söz konusu siyaset ve din ilişkisi olduğunda İslamcı MSP ve milliyetçi MHP ile aynı

²² Aydınlar Ocağı hakkında daha detaylı bilgi için bkz. (Çağlar & Uluçakar, 2017; Taşkın, 2007).

çizgide yer almamıştır. Özal'ın 1979 tarihli Aydınlar Ocağı'nda yaptığı konuşmasına bakıldığında da benzer bir durum söz konusudur zira Özal, muhafazakâr değerleri koruyan bir söylemle beraber piyasa ekonomisi vurgusunu da ön plana çıkarmıştır (Doğan, 1994: 36). Çünkü Özal'ın siyasetinde din, yegâne aktör konumunda değildir. Onun yanı sıra serbest piyasa anlayışı bu dönemde siyasetin kendisini oluşturmaktadır. Bu nedenle Özal başta olmak üzere parti içi yetkilileri kendilerini modern muhafazakârlar şeklinde tanımlamışlardır. Parti programının yanı sıra Özal'ın 30 Ekim 1983 tarihli seçim konuşmasında belirttiği üzere “ANAP milliyetçi ve muhafazakâr bir partidir ki bu yönüyle 12 Eylül ortamının getirdiği huzur ortamını sürdürmeyi amaçlamaktadır” (1983: 28). Fakat parti muhafazakârlığının bir getirisi olan milliyetçiliği, bilhassa modern olarak görmedikleri Milliyetçi Demokrasi Partisi'ninki gibi olmadığını, aksine tüm ülkenin yurttaşı olmaya ve ülkenin çıkarlarını her şeyden üstün görmeye dayandığı vurgulanmıştır. Bu tanımlamadaki modern vurgusu ise parti içinde teknik bilgi geçmişine sahip kişilerin yer almasına bağlanmıştır. Birbiriyle girift ilişki içinde bulunan bu yapıda liberalizmin toplum, siyaset ve ekonomiye hâkim olması, toplumsal alanda siyasi otoritelerin güçlendirilmesi, ekonomide serbest politikalarla piyasa anlayışının yerleşmesi, kamu kurum ve kuruluşlarının özelleştirilmesi ve toplumda dini değerlere saygı duyulması gerekliliği gibi bir araya getirilmiş farklı öğeler söz konusudur.

Farklı öğelerin birleşimine benzer şekilde İslamcılığı, devletin resmi kanallarının oluşturduğu kimlik ve değerlere alternatif bir sosyal ve politik gündem yaratmak şeklinde ele alan Göle (1997: 53-54), İslamcı mühendislerin Anavatan Partisi saflarında iktidara geldiği 1983 seçimleri sonrasında Türkiye'de, Türk-İslam kimliği ile laik Batı modernitesi arasındaki çelişkili bağın politik ifadesini oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu durum beraberinde, sermaye ve para politikalarıyla yakından ilgilenen fakat aynı zamanda kamusal görünürlük ve meşruiyet kazanan yeni aktörleri de getirmiştir. Teknik açıdan seçkinliği temsil eden söz konusu aktörler, sosyoekonomik kalkınmanın araçları olan kentli, eğitilmiş İslamcılar olarak Türkiye siyasetinde önemli bir rol oynamışlardır. Para ve din kelimelerinin birlikteliği teoride ne kadar çelişki yaratıyorsa, uygulamada tam aksi olacak şekilde, çoğunlukla birlikte iş yapan kavramlar olarak siyasetteki yerlerini almışlardır. Öyle ki para ve din mefhumunun bir araya gelmesiyle oluşan yeni

bir yaşam ve düşünce tarzının (“İslam Sosyete”, 1988: 53) yanı sıra, yeni bir kuşak oluştuğu da söylenmektedir.

Bu açıdan bakıldığında 1980’li yıllarla Özal, liberal pratiklerini de (serbest piyasa vb.) yanına almasıyla birlikte, milliyetçi muhafazakâr aydınları küstürmemeye (Taşkın, 2007: 320-321) de özen göstermiştir. Bu bağlamda söz konusu aydınlar, Özal’ın kendisiyle aynı yeni sağ çizgisinde olduğunu ilan etmiş keza milliyetçi muhafazakâr değerlerin yanında neoliberal sermayeyi amaçlayan liberalleşme hareketlerinden de geri kalmamışlardır. Dolayısıyla TÜSİAD eski Başkanı Ömer Dinçök’ün “piyasa ekonomisi temel teşkil etmek üzere, kişisel teşebbüse ağırlık veren ve içinde muhafazakâr unsurların da bulunduğu liberal sistemi benimsiyorum” (“Zenginler kulübünde, 1987: 50) ifadesi, bu noktada hem olağan hem de yeni sağın bir gereği olarak karşılanması gerekmektedir.

Öte yandan liberalizm ve muhafazakârlık birlikteliği nedeniyle partinin muhafazakârlığına getirilen farklı yorumlar da söz konusudur. ANAP içindeki dört eğilimden biri olan muhafazakârlığı tek başına temsil ettiklerini düşünen Muhafazakâr Parti Genel Başkan Yardımcısı Sabahattin Çankaya (1985: 19), ANAP muhafazakârlığını kendileriyle kıyaslayarak ANAP’ı “dörtte bir oranında muhafazakâr” şeklinde ifade etmiştir. Öyle ki bu ifadelerin yer aldığı dergi yazısı “ANAP çeyrek muhafazakâr” başlığı ile aktarılmıştır.

Anavatan Partisi’nin programına bakıldığında milliyetçi muhafazakâr bir dil kullanıldığı görülmektedir. Kendisini modern muhafazakâr olarak tanımlayan Anavatan Partisi, ulusal ve ahlaki değerleri kendi politikalarının temelini oluşturan bir yol olarak izlemişlerdir (Kulaç, Çalhan ve Tuğral, 2014: 552). Dolayısıyla gerek Özal gerekse de partisi, tüm serbest rekabet ve piyasa temelli fikirlerine ve sunulan modern imaja karşılık, özü itibarıyla Türk-İslam Sentezini devam ettiren bir güdüye sahiptir.

Parti muhafazakârlığının en önemli özelliklerinden biri de dinin etkisidir. Ancak Özal’ın klasik bir Türk-İslam Sentezi düşüncesinin ötesine geçiren, bu konuda diğer yeni sağ liderlerle arz ettiği benzerlikleridir. Buradan hareketle ortak ideolojileri olan yeni sağ siyasetin bir sonucu olarak, özellikle ABD’de de Reagan dönemi din ve siyaset ilişkisiyle Özal dönemi benzerliği göze çarpmaktadır. Çünkü Reagan döneminde din olgusu, aydınlık ve huzurlu bir gelecek vadettiği gerekçesiyle siyasi söylemlerde

kullanılmasının yanı sıra, Reagan'ın kendisinin çizdiği dindar imaj, okullarda zorunlu din dersi gibi pratiğe dökülen uygulamaları da içermiştir (Mcnaair, 2003: 95). Benzer şekilde Özal da, uyguladığı siyaset tarzında dine yer vermiştir. Çünkü bu durum Özal için, 12 Eylül öncesi dönemin, yani eskinin huzursuzluğuna bir çözüm niteliği taşımaktadır. Bu nedenle din, toplumda bir bütün oluşturmak adına bir değer ve siyasetin bir parçası olarak düşünülmüştür. Bu amaçla 1982 Anayasası'nın 24. maddesi devreye girerek ilk ve ortaöğretim okul müfredatlarında din eğitimi seçmeli ders statüsünden zorunlu hale getirilerek, din ve ahlak eğitiminin devlet gözetimi ve denetimi altında yürütülmesi öngörülmüştür (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, Md. 24). Bu durum, dinin her zaman önemli rolü olan Türkiye siyasetinde, bir yandan bu öneme vurgu yaparken bir yandan da yeni sağın ABD gibi örnekleriyle de bir benzerlik yaratmıştır.

Din ve otorite Özal'ın kurmaya çalıştığı sistemin sürdürülebilirliğini korumak açısından yararlandığı önemli faktörlerdir. Bu, esasen iki önemli durumun da göstergesidir. Özal hem kurmaya çalıştığı çağ atlama sürecinin bir forma sokulamadığının ya da bu sürecin kolay olmadığını farkındadır. Bu farkındalık sonunda din ve otoritenin birlikte hareket etmesini getirmiştir. Bununla birlikte yeni sağın ideolojik bir çelişki birliğinden oluştuğundan ve Özal'ın bu birliğin Türk usulü temsilcisi oluşundan hareketle, bir taraftan çağ atlama amacıyla olan özgür bir ülke ve diğer taraftan aynı ülkede dinin siyaset yapmayı kolaylaştıracak bir unsur olması tecrübe edilmektedir. Kendi dinamikleri dolayısıyla bile çelişki yaratan bu durum Özal'ın, toplumu istediği şekilde yönlendirmesine zemin hazırlamaktadır. Zira Özal, tıpkı dört eğilim projesinde düşünüldüğü gibi, din olgusunu kolektif fikir olarak kabul ediyordu. Halkı bir arada tutan kuvvetin din olduğunu açıkça ifade ediyordu. Bireyselliğin tıkandığı noktada din unsurunu öne sürerek toplumun tepkilerini kontrol altına alabiliyordu.

Özal'ın 80'li yıllar boyunca hayalini kurduğu ve modern olarak nitelediği toplumsal yapıda, hedef kitlesi olan genç kesimine bakıldığında dindar olmak pek de aranan, olması beklenen bir özellik olarak karşımıza çıkmamaktadır. Bununla birlikte iktidarının ilk yıllarında sınırları kişisel inanç olarak kalabilen din mefhumu, 80'li yılların ortalarından itibaren topluma yayılmaya başlamıştır. Bu durum, Casanova'nın (1994: 39) laikliğin bir boyutu olarak din mefhumunun özel alanda karşılık bulması anlamına gelen dinin özelleştirilmesi (privatization of religion) tezini hatırlatır niteliktedir.

Dolayısıyla Özal dönemi laiklik karşıtlığı ya da gericilikle nam salmasa da, bu dönem için bir çeşit karşıt özelleştirme olarak de-privatization sürecinden bahsedilebilir. Zira 1980’li yıllarda dinin toplumsal alanda yaygınlık göstermesi bu durumun bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Basında da ele alınan bu konu, yapılan bir araştırmaya göre son yıllarda Türkiye’de dinin gereklerini yerine getirenlerin sayısında artış olduğunu göstermiş ve bu eğilimin toplumun yalnız sağ kanadından değil, her kesiminden (“Müslümanlaşıyoruz”, 1986: 26) insanda görüldüğü de öne sürülmüştür.

Görsel 24-25. Sırasıyla 19 Ekim 1986 ve 18 Mayıs 1986 tarihli Nokta Dergisi kapakları.

Bu durumun yaygınlaşmasında din olgusunun, siyasal anlamda henüz bir güç ve temsilleri olmamasıyla birlikte toplumsal alana yayılma kabiliyeti bulmuş olması önemlidir. Özellikle 1986 yılında basında atılmaya başlanan “dinci gençlik ya da din ve öğrenciler” (“Dinci Gençlik”, 1986: Kapak) gibi başlıklar, bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Toplum ve din kaynaşması genel itibariyle olumlu olarak karşılanırken diğer bir taraftan ise bu durumun beklenmedik sonuçlar doğurduğu da görülmüştür. Kültür ve değerlere gelebilecek olası tehditleri azaltmak adına çıkarıldığı iddiasıyla 1986 yılında kabul edilen Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Tasarısı (1986: 867), ilk bakışta toplumdaki çocukların manevi değerlerini korumak ve bu amaçla yayın faaliyetlerine sınırlamalar getirmeyi öngörmüştür. Bununla birlikte bu durum basında kendilerinin tehdit altında olduklarına yönelik ifadelerle vurgulanmıştır. Ayrıca ANAP Hükümeti’nin halkın isteği üzerine böyle bir tasarı hazırladık şeklindeki savunmasına karşılık basın, “kamuoyunun görüşlerine karşı bu kadar duyarlılarsa neden orta direktan gelen taleplere kulaklarını tıkıyorlar” (“Basın tehdit”, 1986: 29) ifadeleriyle hükümeti

eleştirmiştir. Bununla birlikte aynı yıl Özal'ın söylemlerinde kullanmaya başladığı yeni üslubu hakkında yapılan bir ankette, liderin ifadeleri kendi parti seçmenince argo söylem olarak değerlendirilmiştir. Öyle ki bu durumu fırsat bilen ve muzır yasası diye anılan kanun konusunda endişeleri olan basın, seçmenin argo söylemini, Özal seçmeni liderini muzır buldu (“Özal’ın yeni”, 1986: 19) şeklinde haber yaparak hem birkaç ay öncesine ima yapmışlar hem de söz konusu yasaya kendilerince cevap vermişlerdir.

Öte yandan bu dönemde gericilik faaliyetlerinin de hız kazandığına yönelik haberler basına yansımıştır. İktidar partili Manisa Belediye Başkanı'nın *Nokta Dergisi*'ne verdiği bir röportajda şu ifadeleri kullanmıştır:

Sayın Özal Manisa'ya gelmişti. Kapalı bir toplantıda şöyle dedim: “Bakın Sayın Başbakanım, bunlar parti içinde, Belediye Meclisi içinde yeminli grup kurmuşlar. Yine 55 yıl önceki gibi, Karaköy Mahallesi'ndeki kahvelerde toplanıyorlar. Menemen'e Kubilay'ı şehit etmeye giderken de orada toplanmışlardı. Bu bir uyarıdır. Çok yakın gelecekte, 55 yıl önce olduğu gibi yeni Kubilay olayları tezgâhlansa hiç şaşmam!” Özal hiçbir şey demedi. Ne hak verdi, ne vermedi. Bekle gör tutumu içindeydi (“İrtica yeniden”, 1985: 13).

Özal'ın böylesi bir tavır içinde olması dünya basınına Özal hükümetinin dindar olduğu kanaatine vardırarak yankı uyandırmıştır. Kaldı ki gerek bunun gibi haberler gerekse de Özal'ın laiklik konusunda keskin bir dile sahip olmaması gibi etkenler, 1980'li yıllarda Türkiye siyasetinde dine doğru bir kayışım olduğunu göstermektedir.

Bu durumu uluslararası konjonktüre taşıma hevesinde olan Özal, din olgusunun yaratacağı kolektivitinin, İslam dinine mensup ülkeler arasında da yaygınlaştırılabileceğine inanmıştır. 1986 baharında İslam Konferansı Teşkilatı Ekonomik İşbirliği Komitesi'nce düzenlenen bir toplantıya katılan Özal, yaptığı konuşmasında “İslam ülkeleri ile gerçekleştirilen anlaşmaların bir dayanışma ve güç birliği oluşturduğunu ve bu durumun ekonomi ve dış politika gibi pek çok alanda önem yarattığını” (“İslam ülkeleri”, 1986: 3) vurgulamıştır.

Türkiye'de 1980'li yıllarda tecrübe edilen Özal'lı yıllar, bir yandan dünya gündeminin ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerinden geri kalmak istemeyip, bu uğurda imaj değişikliğine giden somut pratikler üretmek modern olmaya çalışılırken diğer taraftan ise değinildiği üzere milliyetçi ve muhafazakâr çizgide ilerlemenin örneklerini de sergilemiştir. Bu çizgi zamanla ve şüphesiz elinde tuttuğu mevcut bir taban yardımıyla, ülke içi örgütlenmesine yeni boyutlar kazanmıştır. Kendisini İslam bilgini olarak

tanımlayan Diyanet İşleri eski başkanı ve devlet bakanlarından Dr. Lütfü Doğan, 1980’li yıllardaki siyasi lider ve tarikat lideri ilişkisini üzerine olan ifadelerinde, Türkiye’de bilinen tarikatların çoğunun siyasetle ilişkisi olduğunu (“Politika ve”, 1985: 36) dile getirmiş keza bu durumun, karşılıklı işbirliğine dayanarak ilerlediğini söylemiştir.

Bürokrasiye yerleştirilen muhafazakâr kadrolar, 1980’lerde basında sıkça karşılaşılan konulardan biri olmuştur. Ayrıca, hükümetin bu kadrolara karşı hoşgörülü olduğu hakkında pek çok haber söz konusudur. Benzer şekilde, Turgut Özal’ın Nakşibendi tarikatı ve bazı dini topluluklar ile olan bağlantıları da medyada tekrarlanan popüler bir temalardır. Bu durum hükümetin Türk-İslam Sentezi ile uyumlu politikaları uygulamaya çalıştığı yönündeki düşünceleri de beraberinde getirmiştir. Korkut Özal’ın temellerini atıp zamanla, Malatyalılar şeklinde de hatırlanan, kendi kadrolarını yerleştirdiği İçişleri Bakanlığı’ndaki teşkilatlanmalar (Sezgin, 1988b: 13-14) Turgut Özal iktidarıyla birlikte ANAP için anlam kazanmıştır. Bir diğer deyişle bu kadrolar, Özal’ın siyasi bakımdan yakın göreceği aynı açıdan işini yaptrabileceği bir ekipten oluşmuştur. Ayrıca, öneminin bu yönüyle de anlaşılabilirliği söz konusu ekip, siyasi liderin kültür ve değer algısıyla birlikte oluşturulmuştur. Bu algının bir benzeri niteliğinde Özal ve ANAP’ın ileri gelenlerinin adı bir dönem, Devlet Planlama Teşkilatı’nda görev yaptıkları dönemlerde ayaklarında tokyo terliğiyle abdest alırken görüldükleri gerekçesiyle adları “takunyali”²³ tabiriyle birlikte anılmıştır. Öte yandan takunya konusunda “Namaz kıyıyorum diye (...) bana takunyali dendi, ben hiç takunya giymedim” (1983ç: 137) ifadesinde bulunan Özal, kendisiyle ilgili böyle bir söylemde bulunmasına karşın tabirin yaygınlık kazandığını da kabul etmiştir. Zira takunyali tabiri, kendilerinin kentli cumhuriyetçi olduğunu iddia eden kesimin, taşralı muhafazakârlara yönelik kullanılan ve aslında modernleşmeye karşı kaygıları da ima eden bir endişe ifadesidir (Taşkın, 2007: 293). Bu yönüyle konuya tarihsel açıdan bakıldığında Özal’ın muhafazakâr imajının kronolojik olarak iş insanı imajından önce geldiği söylenebilir.

Din ve devlet ilişkisi 1980’li yılların sonlarına doğru tarikat, siyaset ve ticaret olmak üzere bir ilişkiler ağına dönüşmüştür. Önemli tarikat mensupları, siyasette, fiilen olmasa da, adlarından söz ettirecek ölçüde yer almıştır. Özellikle seçim dönemlerinde gerçekleşen bu duruma en önemli örnek olarak ANAP ve Nakşibendi Tarikat ilişkisi

²³ <https://bit.ly/3imKQCc>

verilebilmektedir. Bilhassa Turgut Özal'ın kardeşi Korkut Özal ile bağları bulunduğu öne sürülen Nakşibendi Tarikatı, siyasi aktör seçimlerinden kimlerin kimlerle ortak hareket etmesi gerekliliğine kadar pek çok konuda söz söyleme hakkı olan ve devlet kademelerinde önemli yerlerde mensupları bulunan bir örgütlenme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki 1988 yılında Nakşibendilerin ağır bastığı bir parlamentoya sahip olan meclis kompozisyonu, aynı zamanda dini çevrelere sorulan “en büyük Nakşi kim” sorusuna verilen “Turgut Özal” (Sezgin, 1988a: 16) cevabıyla pekişmektedir. Dahası böylesi bir ilişki biçimi içindeyken Özal'ın “ülkede irtica yoktur” gibi bir söylemle gündeme gelmesi de kuşkusuz şaşırılacak bir durum olmaktan çok, seçmen kaygısıyla mensubu olduğu bir topluluğu yok saymadığını hatta olumladığının bir göstergesidir. Kaldı ki demokratik yönetim şeklinin ne olduğunun sorulduğu bir söyleşide, bu yönetim şeklini seçmen oyunun her şeyin üzerinde tutulması olarak algıladığını ifade eden Özal'ın (1983ç: 138) seçmen kaygısı gütmesi olağan bir tutum olarak değerlendirilebilir. Öte yandan benzer bir durum olarak, Fetullahçılar şeklinde ifade edilen bir başka grubun, bilfiil siyasette yer almasalar da, genel olarak sağ partilere destek verdikleri için bu dönemde, giderek artan güçlerini ANAP lehine kullanarak dışarıdan destek verdikleri basında (“Tarikatlar, liderler”, 1987: 24) yer almıştır.

Aile, muhafazakâr düşüncenin ideolojik yaptırımlarını rahatlıkla uygulayabileceği ve erişimi kolay olan bir alandır. Kuşkusuz İngiltere’de Thatcher’ın ısrarla aileye ve aile değerlerine yönelik vurguları da temelini bu söylemden almaktadır. Benzer şekilde Özal da, geleneksel aile değerlerinin korunmasını ülkenin geleceği ile bağdaştıran bir tutum sergilemiştir. Çünkü aile, ahlaki ve ulusal değerlere yönelik saygının sürdürülebilirliğine bir garanti olarak ifade edilmektedir. Öte taraftan ise yeni sağın çelişkilerinden sıyrılmamış halinin bir temsili olarak Özal döneminde gerçekleştirilen *Reklamlar* isimli kabare oyununda aile olgusuna da değinilmiştir. Oyunda taşralı muhafazakâr çapkın bir sermaye sahibini oynayan Metin Akpınar, ürününün çok satması amacıyla, nefis bir aile tablosunu andıran namuslu ve iffetli Türk ve Müslüman evini imgeleyen bir reklam çekimi istediğini belirtmektedir²⁴. Bu durum esasen aileyi, zamanın ruhunun riyakârlığının gözler önüne serildiği bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira her türlü ahlak kurallarının, ekonominin sözde iyiliği ve gelişmesi

²⁴ <https://bit.ly/2YN4gIM>

amacıyla yerle yeksan edilebildiği ve bunun toplumda yaygınlaştığı bu dönemde söz sırası aile mefhumuna geldiğinde, muhafazakâr ideolojinin kavrama atfettiği kutsallık, namus ve dindar olma gibi özelliklerin beklenilmesi söz konusu riyakârlığın en büyük göstergesi olmaktadır.

Diğer yandan 1980’li yıllar, kültür ve değerlerin en küçük yapıtaşı olduğu iddia edilen aile mefhumunun en popüler örneği olarak karşımıza *Özallar* şeklinde de anılan Özal ailesini çıkarır. Kavramsal olarak aile olgusuna içkin olduğu düşünülen muhafazakâr anlayış, söz Özallara geldiğinde beraberinde yeni çelişkileri de getirmektedir. Hatta dönemin ekonomi ve siyasetinde var olduğu düşünülen liberalizmin teorik tanımına en uygun örnek bizatili Özal ailesidir. Özal ailesi muhafazakâr pratikler açısından, tıpkı dört eğilimin temsilinin arz ettiği kaçınılmaz çelişkileri de bünyesinde taşımıştır. Bahsi geçen çelişkinin somutluk kazanmasına verilebilecek bir örnek, Özal’ın Cuma namazı çıkışı (Sağırsoy, 1988: 31) ile eşi Semra Hanım’ın alkollü bir kokteyle katıldığı görüntülerinin aynı dergide gösterilmesidir.

Görsel 26-27. Turgut Özal’ın Cuma konvoyu ve Semra Özal’ın kadeh kaldıran görüntüsü (Tempo, 1988: 7 ve 15).

Yeni ve çelişkili olma örnekleri elbette bununla sınırla kalmamaktadır. Turgut Özal’ın eşi Semra Özal hakkında, 1980’li yılların var olduğu muhafazakâr çember içinde laik bir duruşa sahip olduğu söylemleri de basına yansıyan haberler arasında yer almıştır.

Semra Özal, “Ben olmasaydım Turgut, kardeşlerinin ve annesinin etkisinde kalıp radikal İslam’a kayabilirdi” ifadesiyle ANAP’ın ve zamanının Türkiye’sinin laiklik penceresini kendisinin sayesinde aralandığını ifade etmiştir (Cantek, 2017: 122). Bu ifade dönemde siyasetin ne kadar kişiselleştiğinin ve siyasi figürler bağlamında temsil edildiğinin de göstergesidir. Aynı zamanda Semra Hanım, gerek içki ve sigara gibi

tüketim alışkanlıklarıyla gerekse de Vizon Dergisi'ne mankenlik yapmasından kendi kıyafetlerine kadar pek çok partiliye ve vatandaşa göre “değişik” olanın örneği olarak düşünülmüştür (2017: 122). Söz konusu düşüncenin temeli, Turgut Özal'ın kendisinin ve eşinin, önceki siyasi emsallerinden farklı bir yaşam ve siyaset yapma biçimlerinin olması ve bu tarzın kısa zamanda toplumsal belleğe yerleştirilmesi olmasıyla örtüşmektedir. Keza bu durum, 80'li yıllar siyaseti için bir başarı olarak da addedilmiştir. Öte yandan Semra Hanım'ın laikliği parti içinde dini değerlere yakınlıklarıyla öne çıkan kişilerce yadırganmış ve Özal'ın değerler vitrininin parçası oluşu kendisine yakıştırılmamıştır. Üstelik bu durumun, çabuk kapanan bir konu olmaktan öte, parti içinde fikir ayrılıklarına neden olacak seviyelere ulaştığı zamanlar da olmuştur. Öyle ki, partinin önde gelen isimlerinden Mehmet Keçeciler'in, genelde dine özelde tesettüre dönük desteği, parti içindeki liberallerin ve daha da önemlisi liberal yaşayışıyla laiklik temsiline sahip Semra Hanım'ın pek de hoşlanmadığı bir husus olmuştur. 1987 yılında Keçeciler ile yapılan bir röportajda, Semra Özal'ın kendisine neden karşı olduğu sorusuna dair yanıtların yoğunlaştığı bağlam her defasında Keçeciler'in dindar kişiliği ile dini kabulleri (Akad & Kılıçoğlu, 1987: 28) olması bu açıdan anlamlıdır.

1987 yılında ANAP'ın parti içindeki muhafazakârlığına bakıldığında Mehmet Keçeciler'in durduğu nokta dikkat çekicidir. Partinin modern ve teknokrat imajına zarar vereceği düşüncesi ve türban için Diyanet İşleri'nden fetva istemesiyle Özal'ı kızdıran ANAP'ın kurucu üyelerinden Keçeciler (“Türban Olayı”, 1987: 26), bu hareketiyle parti içinde din konusunda farklı görüşlerin olduğunu göstermesinin yanı sıra partideki liberal kanadı da karşısına alan kilit bir isim olmuştur. Keçeciler olayının ardından bir konuşmasında Türkiye'de bazı tabuların yıkılması gerektiğini dile getiren Başbakan Özal (“Nokta'nın Görüşü”, 1987: 27), din ve muhafazakârlığa yönelik farklı tutumların yadırganmaması gereken bir durum olduğunu ifade eder bir tutum takınmıştır ki bu durum Özal'ın din konusundaki fikirlerinin Cumhurbaşkanı Evren'den ayrıldığının da bir göstergesidir. Öyle ki bu durum ilerleyen süreçte, Keçeciler meselesine ve türbana bakış, serbest piyasa ve parti içinde İslamcılara az yer verilmesi gibi nedenlerle, tamamının olmasa da, bazı dini grupların Özal ve partisine karşı tavır almasıyla (“Tarikatlar Özal'a”, 1987: 26) sonuçlanmıştır. Ancak yine de, gerek liderin net olmayan söylemleriyle gerekse de ülkede faaliyetleri artış gösteren dini gruplara

bakıldığında bu dönemde, Özal iktidarının, somut bir taraf seçimi olmamasıyla birlikte, dini vecibelerini yerine getiren ve dindar kesime daha yakın olduğu belirtilebilir. Bu duruma, kalp ameliyatı nedeniyle gittiği ABD’deki hastane odasına seccade getirterek namaz kılması ve tevekkülle ameliyata (“Bir Ameliyat”, 1987: 34) girmesi bir örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca bu, Özal’ın manevi fikir ve pratiklere sahip ve bu yönüyle de değerlerine bağlı bir muhafazakâr olduğu fikrini güçlendirmiştir.

Bununla birlikte namazını kılıp orucunu tutarak muhafazakâr bir insan olduğunu ifade eden Turgut Özal’ın (1986: 20-21) kültür ve değerler vitrininde yer almasına bir başka örnek ise torununun doğumuyla cereyan etmiştir. Kulağına önce ezan ardından da Yağz Özal ismini okuduğu torununun magazin dergilerinde haberi yapılan aile, bu konuda da Batılı referanslarından geri kalmak istememiş, tıpkı İngiltere’de kraliyet veliahtlarına yapılan uygulamalarda görüldüğü üzere, torun Özal’a (“Ve Milli”, 1986: 32) özel ihtimam göstermişlerdir. Kısacası geleneksel anlayışta masum ve eşsiz olmasıyla öne çıkan doğum hadisesi dahi Özallara ait olunca çelişkili yapıları bir araya getirmiş, bir kez daha din ve reklamın iç içe geçtiği görülmüştür.

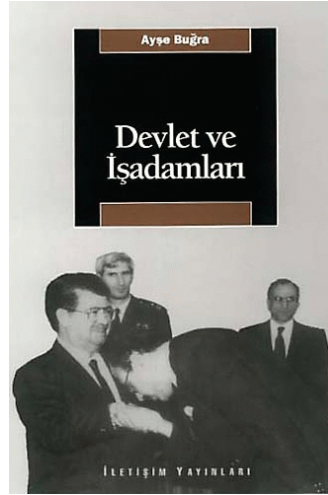
Diğer bir taraftan, bir muhafazakârlık göstergesi olarak Türkiye’de siyasi liderlerin uyguladığı bir eylem el öptürmektir. Yaşça büyük veya dini olarak yetkin olunduğunun göstereci olarak yapılan ya da yaptırılan bu fiil, bir siyasi lider tarafından uygulatılınca Türkiye kültürüne has bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkenin bir değer olarak kabul ettiği bu eylemi, 1987 yılında mecliste bir oturum esnasında Özal, bayramlaşma dönemlerinin yanı sıra kendi partisinden bir siyasetçi olan Nurhan Tekinel’e elini öptürerek (“El Öpenlerin”, 1987: 8) dönemin ünlü bir magazin dergisine konu olmuştur.

Görsel 28. Nurhan Tekinel’in, Turgut Özal’ın elini öptüğü an (El Öpenlerin Çok Olsun, 1987: 8).

El öptürmenin bir örneğini oluşturan bu durum Özal'ın, hem parti içindeki ve dolayısıyla siyasal alandaki hâkimiyetini gösterme yöntemi olarak hem de bir nevi babacan ve affedicî aile büyüğü tavrıyla hareket ettiğini de göstermektedir. Ekonomik olarak devleti baba olarak görmenin yanlış olduğunu savunan Özal bununla birlikte, gösterdiği tavrıyla hem biat edilen hem de saygı gösterilen devlet baba mefhumunun beden kazandığı kişidir.

El öptürme bu dönemde yalnızca siyasileri ya da parti mensuplarını değil, iş ve sanat dünyasını da kapsamıştır. İş dünyasında da vuku bulan el öptürme hadisesi bu yönüyle, gerek sayıları gerekse de önemleri 1980'li yıllarla artan iş insanlarının siyasetle kurdukları ilişkiyi de hatırlatmaktadır. Öyle ki Malatyalı bir grup iş insanının Özal'ı makamında ziyareti esnasında çekilen ve daha sonra Ayşe Buğra'nın *Devlet ve İşadamları* isimli kitabına kapak fotoğrafı olarak seçilen el öptürme görseli, insanların siyaset ile kurdukları ilişkinin somutlaştığı bir kareyi de oluşturmaktadır (Buğra, 2018):

Görsel 29. Devlet ve İşadamları kitap kapağı (Buğra, 2018).

Bu duruma sanat dünyasından bir başka el öptürme olayı ise Semra Özal'ı haber konusu haline getirmiştir. Henüz birkaç ay öncesine kadar darbe sonrası yasaklılar listesinde bulunan şarkıcı Bülent Ersoy, Ocak 1988'de Turgut Özal tarafından yasağının kaldırılması üzerine, sahne aldığı bir gecede Semra Özal'ın elini öpmüştür ("Haftanın Fotoğrafı", 1988: 3). Fotoğraflanan bu el öpme karesi basında müstehzi bir ifadeyle anılarak ses getirmiş, üstelik bir magazin dergisinde haftanın fotoğrafı seçilecek değerde görülmüştür.

Görsel 30. Bülent Ersoy, Semra Özal'ın elini öpüyor (Haftanın Fotoğrafı, 1988: 3).

El öpme – öptürme mevzuunda değinilecek bir isim de Cem Karaca'dır zira dönem başında Karaca'nın yurda dönüşü konusunda gösterdiği destek karşısında Özal'ın elini öptüğü konusunda haberler çıkmıştır. Cem Karaca'nın ülkeye döndükten sonra, 1987 yılında, verdiği bir konser sonrasında basında çıkan söylentilere karşılık Bengi (2019: 367), Cahit Berkay tanıklığıyla durumu, "Karaca kuliste Semra Özal'ın elini, başına koymadan, alafranga usulde öpmüş, Turgut Özal'la ise sadece el sıkışmıştı" şeklinde özetlemiştir.

Mankenliğinden tüketim alışkanlıklarına kadar Semra Özal ANAP laikliğinin simgesi olsa da, gerek parti içi dinamikler gerekse de Başbakan Özal'ın muhafazakâr söylemlerinden anlaşılacağı üzere kültür ve değerler 80'lerin ruhunda iktidarın önemini sıkça vurguladığı kavramlardır. Buradan hareketle, Özal ailesinin bir gelenek olarak el öptürmeyi çok sevmesinin yanında etrafındakilerin de bu fiili gerçekleştirme talepleri şaşırılmaması gereken durumlardır. Dolayısıyla bu dönemde el öptürmek hem bir moda hem de adet olarak uygulamadaki yerini almıştır. Üstelik bu durum maaile iktidarının yaşandığı bu dönemde hız kazanmıştır. Keza Ankara'da bir anneler günü kutlamasında Semra Özal'ın elini öpmek için kuyruğa giren kalabalık, polis müdahalesi sonucu kontrol altına alınabilmiştir (Cantek, 2017: 117). Nitekim 1980'li yıllarda Özal ailesi adeta kendi siyasi geleneğini oluşturur biçimde hareket etmiştir.

Görsel 31. Turgut Özal ve eşi Semra Özal Hac ziyaretinde (Erişim:

<http://www.sanalbasin.com/sivil-dindar-demokrat-cumhurbaskani-turgut-ozal-24672435/>)

Dini değerlerin bir vitrin unsuru olarak kullanılmasının en belirgin örneğini ise 1989 yerel seçimleri öncesinde Özalların hac ziyareti oluşturur. Turgut Özal'ın eşi ve kendisinin ihramlı fotoğraflarının (Admin, 2018) tartışıldığı bu dönemde, ziyaretin zamanlaması merak unsuru haline gelmiştir. Öte yandan bu durum Semra Hanım'ın, Özal ailesine laikliği kendisinin getirdiği vurgularıyla çelişmektedir. Öyle ki, gösterişli makyajı, mücevherleri ve kıyafetiyle laik duruşunu ispatlayan Semra Hanım, hac ziyareti sonrası bulunduğu bir halk kalabalığında el öptürerek çağdaş Müslümanlığında da ödün vermediğini göstermiştir. Kısacası, Turgut Özal'ın yanı sıra, Semra Hanım'ın kendisinin tercih ettiği giyim, kuşam, konuşma ve yaşam şekli gibi özellikler de, dönem çelişkilerini bizzat imgelemek için tek başına bir örnek olmaktadır.

3.4. YENİ ÇAĞ: NASIL ÇAĞ ATLIYORUZ?

Şimdi ben, klasik bir politikacı değilim, doğrudur (Özal, 1986: 21).

Türkiye 1980'li yıllarda gerek ideolojik gerekse de toplumsal pratiklerde pek çok dönüşümü tecrübe eden bir ülke olmuştur. Siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan sıkıntılı olduğu bu dönemde gelişen dönüşüm süreci Turgut Özal ya da Özallı yıllar dönemi itibariyle adına “çağ atlamak, çağı yakalamak” denen bir hale bürünmüştür. Bu açıdan bakıldığında, atlanması ya da aynı seviyeye getirilmesi gereken bir ülke ön kabulü ve yeni bir dönem hayali söz konusudur. Çalışmanın ikinci bölümünde de bahsedildiği gibi bu dönemde toplumun gündelik hayatta karşılaştığı sorunlara iktidarın

bakışı yüzeysel ve üstünkörü olmuştur. Bu durum temelde 1980’li yılların ruhunun bir göstergesidir. Üstelik aynı dönemde küresel ölçekte cereyan eden yeni sağ siyasetin de, zamanın ruhuyla önemli ölçüde uyduğu su götürmezdir. Zihinlerde soru işareti yaratan ve bu yönüyle net bir ideoloji olarak algılanmayan yeni sağ anlayış, çelişkili yanlarını gizleme konusunda zamanın ruhundan ciddi yardımlar alarak bu dönemde siyasi sahneye yön vermiştir. Bir durum gizlenirken başka bir durumun ön plana çıkarılması ise yeni sağ anlayışın vitrin ile kesiştiği noktayı oluşturmaktadır. Çünkü var oluşları itibarıyla birbirlerine bağımlıdır. Derine inmeyen, yüzeysel ilişki ağları kurmaları sayesinde kabul görmeleri, ilk bakışta her ikisinde de görülen ortak özelliktir. Öyle ki, zamanın ruhunun bir getirisi olan bu durum Türkiye’de bu ruhu Turgut Özal ile tecrübe edilen Özal’ı yıllara denk gelmektedir. Keza Özal için de derinlere inmeyen bir bilgi birikimi, yüzeysellik harmanlanarak kalıcılığa dönüşmüştür. Üstelik iktidar bu dönemde bu durumu bir sorun olarak algılamaktan çok, yararlanılacak bir süreç olarak görmüş ve bu süreci yavaşlatabilecek tüm detaylar önemsiz kılınmıştır. Bu bilgilerden hareketle, içi büyük ölçüde boşaltılmış, imajdan ve yaldızdan ibaret bir çağdaşlığın Özal’ı yıllar örnekleri çalışmanın bu bölümünde ele alınacaktır.

1983 yılının ilk aylarında Özal, hem sağlık sorunları hem de mevcut siyasi ortamdan uzaklaşmak adına gittiği ABD’den, zihninde parti kurarak siyasete atılacağı fikri ile birlikte 23 kilo vermiş bir şekilde ülkeye dönmüştür (Cemal, 1989: 40). Ülkeye döner dönmez verdiği kilolar ve değiştirdiği imajıyla gündem olmaya başlayan Özal, Türkiye’de siyasi lider imajını ve bu imajdan bir haber niteliğinde söz ettirme devrini başlatmıştır. Özal’ın geleneksel siyasi lider anlayışına yeni bir soluk getirmesinin bir başka ifadesi olan bu durum, liderin fiziksel özellikleri hakkında konuşulabilir olması kaynaklıdır. Öyle ki Türkiye siyasetinde tek kilolu siyasi lider olmamasına karşın, bu konu hakkında en çok yazılıp haber yapılan siyasetçiyi yine Özal’ın kendisi oluşturmaktadır. Buradan hareketle Başbakan Özal’ın eliyle göbeğini göstererek bugünlerde yine perhizi bozdum (“Aman Ahmet”, 1987: 59) söylemi, Özal’ı emsallerinden ayıran bir örneği oluşturmaktadır.

Ayrıca bu dönemde vitrinde siyasal bir söylem haline gelen eski karşıtlığı, bu yönüyle, dönem boyunca kendisini görsel imajla göstermiştir. Zira bu dönemde vatandaşlar için en büyük tehlikenin eski ve eskiye dair her şey olduğuna vurgu yapılmıştır. Özal’ı yıllar boyunca bu tehlike ile en iyi başa çıkacak kişinin kendisi olduğunu savunan Özal ise

(Cemal, 1989: 27), tüketim ürünlerinden dergilere kadar yeni olgusunun, gündelik yaşamın her köşesine yerleşmesine özen göstermiştir. Başka bir ifadeyle yeni olan her şey ANAP, Özal ve ailesiyle özdeşleştirildiği için eskiye dair ne varsa ötekileştirilmiş bir istenmeyen durum, sakınca şeklinde ifade edilmiştir. Diğer bir ifadeyle artık eski olan her şey, büyük gelen kıyafetlerle bir tutulup ortadan kaldırılacak ve ilk etapta “değişik” gelen yeni görüntüler kabul görmesi beklenecektir.

Özal, taşrada yetişmesi, deneyimleri ve gözlem yeteneğinin gelişmişliği ile Türk halkının nabzını iyi bilerek tutum ve davranışlarını bu doğrultuda şekillendirmiştir. Özallı yıllarda vitrinde olmak ya da vitrin öznesi olmak her zaman imaj mefhumunu da beraberinde getirmiştir.

Görsel 32. Turgut Özal köy kahvesinde (İcraatın İçi Dışı Farklı, 1985: 26).

Söylemlerinin haricinde imajıyla da yerine göre davranış ve giyim kalıpları geliştiren lider, daima alafanga bir şıklıkta olmaya özen gösteren, saçlarını tarayan ve eli kalem tutan bir görünümde olmasına karşın, halkın köy kökenli kesimine hitap ettiği için bir köy kahvesinde yapılan televizyon program çekiminde, kendi ifadesiyle hitap kitlesinin gerekliliği olan doğal görünümünü verme amacıyla spor bir kazak giyinmeyi (“İcraatın içi”, 1985: 26) yeterli görmüştür. Bu yönüyle imaj kaygısıyla hareket edilerek 80’lerin zamanının ruhunu besleyen vitrinde olma durumu, bir kez daha Özal’da temsilini bulmuştur. Bu yönüyle lider, imajını başarılı, itibarlı ve iş bilen kişi sıfatları ile yansıtan bir propaganda haline getirmiştir. Köşeyi kısa zamanda dönenlerin bir takım ayrıcalıklara sahip olması ve gösterişin öne çıkarılmasıyla bireysel çıkarların peşine düşülmesi gibi istekler, hem zamanın ruhu gereği hem de Özal’a has bir biçimde dönem zihniyetine bilinçli bir kabul olarak algılanabilir. Özal bu unsurları kullanarak güçlü lider, güçlü hükümet, becerikli aile imajını pekiştirmiştir (Ulagay, 1988: 125).

Benzer şekilde Özal'ın, geleneksel siyasi lider olma vasıflarından önce samimi ve ulaşılabilir bir görünüme sahip olması, fakat aynı zamanda gerektiğinde de gücümüzü devletten alıyoruz anlamına gelen tavrını Kozanoğlu (1995: 32-33), liderin topluma devletten daha yakın görünme ama icabında güç de kullanma anlayışı olarak ifade etmektedir. Esasen bu anlayış, yeni sağın yeniliğini oluşturan liberalizm ve muhafazakârlığın birlikte oluş halinden temel almaktadır. Başka bir ifadeyle bu durum, yeni sağın Türk usulü oluşunun örneğini teşkil etmektedir. Çünkü ülkede sözde yerleştiği iddia edilen liberalizm ve beraberinde getirdiği her alanda serbestleşmeyle, siyasi lider ile devlet kavramlarını birbirinden ayrı oldukları algısı yaratılmak istenmiştir. Bu doğrultuda Kozanoğlu'nun sözünü ettiği devletten daha yakın görünme hali, siyasi lider olarak Özal'ın varlığını çok daha toplumsal bir temele indirirken, gerektiğinde kullanacağını bildiği güç ise muhafazakâr ayağın bir getirisidir.

Turgut Özal'ın dört eğilimi şeklinde tarihe geçen ve birbirleriyle örtüştürüldüğüne dair emsal bulunmayan dört farklı ideoloji olarak İslamcılık, milliyetçilik, liberalizm, sosyal demokrasinin çelişik birlikteliği, parti ideolojisi ve programından özel hayata, hükümet politikalarından iş dünyasına kadar tüm alanlarda etkisini göstermiştir. Dolayısıyla 1983'ten itibaren Özal, ihracata dayalı ekonomik büyüme hedefleyen liberal ve geleneksel dini ve kültürel değerlerle yoğrulmuş bir toplum arzulayan muhafazakâr lider şeklinde ifade edilen bir imaja sahip olmuştur. Bu imaj en temelde toplumsal alanda kendisini yeni çağ vurgusuyla göstermiştir.

ANAP Özal'ın beynidir keza Özal, gerekli sayıda kurucu üye bulmakta zorluk çektiği başlangıç döneminde partiyi neredeyse tek başına kurduğu için bu nitelermeyi sahiplenebilir (Kalaycıoğlu, 2002: 44). Çünkü kuruluş ve yükseliş sürecinin tamamında lider, partisinden önce gelmiştir. Bir başka ifadeyle Özal tek başına, bir marka olarak ANAP ve parti teşkilatının sembolü haline gelmiştir. Ayrıca Türkiye'de lider siyasetini başlatan Özal'ın bu yönüyle de neden teşkilat sembolü olduğu anlaşılır bir durumdur.

Benzer şekilde 6 Kasım 1983 seçimleri öncesinde, Türkiye uzun bir aradan sonra ilk kez sivil yönetime geçmeden, siyasi liderlerin çizdiği imajlar, uygulamayı hedefledikleri siyaset çizgisi hakkında da ipuçları vermektedir. MDP – Sunalp ve HP – Calp ikilisi klasik bürokrat tarzlarını sürdürürken, ANAP ve Özal hakkında ise siyaset jargonunun alışık olmadığı bir söylem olan Tonton Amca şeklinde bahsedilmektedir (Cemal, 1989:

49). Bey ya da sayın gibi lider sıfatlarının aksine hitap şeklinde tercih edilen amca kelimesi esasen Özal'ın siyasal alandaki hem etkinliğini hem de neden popüler olduğunu göstermektedir. Çünkü lider, geleneksel kalıpların dışına çıkmayı gerek söylemleriyle gerekse de tarzıyla ifade ederek adından söz ettirebilmektedir. Hatta söylemlerinin yanı sıra *Erkekçe Dergisi*'ne röportaj vermesi bile Özal döneminde yeni bir çağın tecrübe edildiğini ve bu dönem içinde siyasi liderin yeni özelliklerini, Özal'ın kendisinin taşıdığını da göstermektedir. Çünkü söz konusu dergi içeriği 1980'li yıllarda, bir siyasi liderin ilgi alanına girmesi pek de olağan karşılanmayacak erotik bir çizgide ilerlemiştir. Bu durum dergi çalışanlarınca da fark edilmiş olacak ki, söyleşiyi kabul eden Özal'a teşekkürü, diğer söyleşi yaptıkları kişilere nazaran, daha uzun tutmuşlar ve Özal'ın kabulünü liderin çağdaş tutum ve davranışı olarak addetmişlerdir. Ayrıca bu tutum kendisini Özal pragmatikliği olarak da “yüz elli bin tirajlı bir dergi için neden konuşmayayım” (Özal, 1983ç: 134) ifadesiyle göstermiştir.

Büyük insan kalabalıklarının arasına klasik takım elbiseleri yerine şort tişört gibi gündelik kıyafetlerle çıkabilen, mayosuyla yüzerken poz vermekten çekinmeyen ve eşi Semra Hanım ile el ele dolaşırken (Cemal, 1989: 49) görüntülenen bir lider olarak Özal, gerçekten de ülkenin siyasi dinamikleri açısından yeni bir siyasi liderdir. Öyle ki Özal (1983b: 149), 6 Kasım seçimleri sonucunda kendisini hesap kitap bilen iş bitirici partinin tartışılmaz tek adamı olarak tanımlamıştır. Gerçekten de dönem toplumunun gündelik diline pelesenk olan ve esasen 1980'li yıllarda azımsanmayacak ölçüde kullanılan iş bitiricilik tabiri, temelini Özal Hükümeti'nin yeni kurulduğu dönemden almaktadır. Çünkü bu tabiri, hükümetin kurulduğu ilk zamanlarda Özal söylemlerinde sıkça yer vermiştir. Biz iş bitirici bir hükümetiz (“En Hızlı”, 1984: 5) cümlesiyle zihinlere yerleşen bu ifade, liderin ve ANAP'ın seçim sonrası yaptıkları her durum sonrası kullanılan bir tabire dönüşmüştür. Ekonomi alanında sıkça kullanılan iş bitiriciliğin içerdiği ekonomiye hızlı yön vermek anlamı, lider ve partisince benimsenmiştir. Bu benimseme, dönemin aydın kesimi olarak kabul eden bir grup kişinin yaptığı *Nokta Dergisi* anketinde de kendisini göstermiştir. Öyle ki anket sonuçlarına bakıldığında Özal'ın en yüksek puanı iş bitiricilikten (Göktürk & Demirel, 1986: 14-15) aldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra, tabirin yeni çağ vurgusu ile de bir dirsek bağı söz konusudur. Toplumsal hayatta makbul vatandaştan beklenen çağ atlama

mefhumu, iş bitirici bir zihniyete sahip olmaktan da geçmekte keza Özal ve yönetimi, beklenen makbul vatandaşın da temsilcisi konumundadır.

Özal, köşke yaptığı ilk ziyarette Cumhurbaşkanı Evren'i iki yanağından öpmesiyle siyasal dinamiklerin ve kuşkusuz basın alışık olmadığı bir tablo çizmiştir. Kimselerin beklemediği bu hareketi gerçekleştiren lider bu durumu, memleketin hayrına olacak bir davranış şeklinde açıklamış ve kavgayla başlamaktansa jestle başlamanın gidişat için iyi olacağını savunmuştur (Cema1, 1989: 21).

Liderin bu ve buna benzer takındığı tavırlar, İngilizce bilen yüksek tahsilinde yurtdışı görmüş olan Özal'ın özel danışmanı Bülent Şemiler'e göre "insanı heyecanlandıran ve memlekete hizmet etmeye teşvik eden" ("Söyleşi", 1986: 39) bir yönü olduğunu dile getirmiştir. Benzer şekilde Türkiye'nin tecrübe edegeldiği klasik siyasi liderlerde pek görünmeyen ve bu yönüyle de kendisini daha içten ve insani kılan imajı sayesinde Özal, halk nezdinde erişilebilir ve sempatik bir lider olarak kabul görmüştür. Bu kabulün oluşmasını sağlayarak Özal'ı eskilerden farklı kılan ve bir vitrin öznesi haline getiren önemli etkenler ise şu şekilde ifade edilebilir:

Şortla askerî kıta denetleyen; "Tak bir kaset de neşemizi bulalım Semracığım!" diyen; evde çubuklu pijama ve terlikle toplantı yapan bir başbakan olarak Turgut Özal; ağızda purosunu, elinde viski bardağı ile görüntü veren, poligonlarda silah talimi yapan karısı Semra'yla gazinolarda, sahillerde, tiyatro salonlarında arzıendam eden tonton bir adamdı. Turgut Özal'ın tontonluğu, sivilliği ve zevahiri kurtaran güler yüzünün yanı sıra, tıknazlığı ve kısa boyundan kaynaklanıyordu(Cantek, 2017: 113).

Görsel 33-34-35. Turgut Özal ve eşi Semra Özal (Gelmişiyile Geçmişiyile, 1989: 20; Özal Avrupa'daki, 1988: 12; Nokta Haftayı, 1985: 34).

Turgut Özal'ın, Özal on yılı olarak da bilinen, iktidarda olduğu süre zarfında salt kendisi değil, ailesi de vitrin unsuru olmuştur. Dergi kapaklarına ("Özal Show", 1985:

Kapak) bile konu olan bu durum, Özal ailesinin hem ANAP siyasetiyle özdeşleştiğini hem de ailecek zamanın ruhuna uyum sağlamanın yanında temsil oluşturduklarının da önemli bir göstergesidir.

Eşinin en çok sevdiği şeyin pijama tipi eşofmanlarını ve ev terliğini giyip çocuklarıyla şakalaşmasını olduğunu söyleyen Semra Hanım (1983: 46), Özal'ın hane içinde yumuşak tavrından hoşlandığını ve çocuklarına düşkünlüğünü dile getirmiştir. Özallar, modern aile tablosunun ideal görülmesi amacıyla, bu gibi ifadeler, kuşkusuz basın da yardımlarıyla vitrin malzemesi haline getirilmiştir.

Görsel 36. Turgut Özal'ın ev hali (Ardıç, 1988: 61).

Yeni sağ içindeki muhafazakârlığın katı olması beklenen siyaset anlayışına karşın, geleneksel örneklerinden farklı olarak, liberalizmi özel hayatlarında daha çok içselleştiren Özal ailesi, bu durumun magazin bölümü de dâhil tüm basın araçlarında yer almasına herhangi olumsuz bir tepkileri olmamıştır. Bilakis sıradanlığı ve erişilebilirliği temsil ettikleri düşüncesiyle vitrinde olma halinden memnun olan Özallar, el ele fotoğrafları, mayo ve şortlu görüntüleri (“Özal Show”, 1985: 12) vb. görsellerini, başta kendi partilileri olmak üzere halkın tamamı tarafından normal karşılanması gerektiğine inanarak, bunların insani durumlar olduğunu ve halka açık yaşayarak normalleşme sürecini hızlandırdıkları düşüncesindedirler. Hedeflenen modernliğin ve çağ atlamının örneklerini kendi aile yaşantılarında göstermeleri, alışık olunmayan bir siyasi lider imajı çizildiği için başlangıçta hem basına hem de halka tuhaf ve aykırı gelse de, sonraları bu durum cazibeli bir hal almıştır. Dolayısıyla Özallar, kendilerine yönelik devam eden muhalefete rağmen, halk tarafından inrenilen bir aileye dönüşmüştür. Öyle ki Özal

ailesinin haberleri, ekonomi ve siyaset sayfalarının yanı sıra dergilerdeki en büyük hacmine magazin sayfalarında ulaşmıştır.

Görsel 37. Semra Özal purosunu içerken (“8. Gün”, 1988: 3).

Bir davette purosunu içen Semra Özal hakkında basında (“Özal Show”, 1985: 13), Türkiye’nin gelmiş geçmiş en popüler başbakan eşi liberalliğinden ödün vermiyor şeklinde haberler çıkmıştır. Bir başka deyişle Semra Hanım, Özal döneminin, ailesinin ve ANAP’ın tek başına liberal kanadını oluşturacak liberalliğe sahip görülmüştür. ANAP’ın büsbütün Amerikanvari bir parti olmasını isteyen Semra Hanım, bu yönüyle liberal görünmenin eşine ve partisine daha fazla prim kazandıracığı düşüncesinde olmuştur (“By-pass”, 1987: 13). Buna ek olarak yaşam tarzı ve olaylara bakışına bakıldığında Turgut Semra Özal çiftinin kızları Zeynep Özal, ülkeyi aynı çatı altında birleştirdiği düşünülen dört eğilimin liberal kanadının gündelik ve magazin yaşamındaki görseli olmuştur (Bengi, 2019: 96).

Bu açıdan bakıldığında söylenebilir ki Özal’ın, siyaset anlayışında yer almayan liberal tutumu aile hayatında vardır. Kızı Zeynep Özal’ın kendi makamında, bir dergiye verdiği röportaj Özalların aile ve özel hayatlarındaki liberal tutumu gözler önüne sermektedir. Dini, tüm pratikleriyle birlikte, kendi içinde yaşadığını söylediği babasıyla geleneksel aile mefhumunda yer almayan konuları rahatça tartışabildiklerini ifade eden Zeynep Özal (1985: 50), bu özgür aile tecrübesinin toplumun geneline yayılması gerektiğini savunmuş ve fakat mevzubahis hayat pahalılığı olduğunda, tecrübe etmediğini belirttiğinden, aynı hissiyata sahip olmadığını da sözlerine eklemiştir.

Öte yandan Özal ailesinin basında bu şekillerde göz önünde oluşu, ANAP’ın gerilemeye başladığı dönemde Semra Hanım’a karşı parti yönetimi ve hükümet içinde bir muhalif

grup oluşturmuştur. Bu durum, Özal'ın vitrinde olduğu tüm zamanlarda ne istediğini bilen, kendine güvenen, liderlik özelliğini taşımakla birlikte gerektiğinde kullanabileceği imajını çizen bir kişi olarak Semra Özal'a ithafen, parti içinde oluşan muhalif grubun “Osmanlı'yı Hürrem Sultan yıktı” (Cantek, 2017: 111) söylemlerine kadar varacak bir süreci başlatmıştır. Bu söylemler zamanla tekilden çoğala ilerlemiş, Semra Özal'a yönelik olmaktan Özallar ailesine yönelik ifadelerle çeşitlenmiştir.

Parti içinden gelen olumsuz görüşlerin yanı sıra halk nezdinde Semra Özal'ın sevilmeyen bir imgeye dönüşümü söz konusudur. Giyim kuşamı, sürekli ön planda olma isteği, bir başbakan eşi olarak genel tavırlarının kıstas olarak seçildiği bir ankette Semra Hanım, ülke bütçesine göre çok masraflı olduğu, ön planda olma isteğinin olumsuz karşılandığı, başbakan eşi olma durumundan çıkar sağladığı ve bir başbakan eşi olarak tavırlarının itici olduğu gerekçeleriyle yüksek oranda olumsuz eleştirilere (“Sultan Sevilmiyor”, 1986: 18-19) maruz kalmıştır. Öyle ki bu durum artarak ilerlemiş ve özellikle Başbakan Özal'ın ABD'deki ameliyatından sonra iyice ivme kazanmıştır. Zira Semra Hanım ülkeye döndüğünde kendinden daha emin, daha liberal ve daha Amerikanvari duruşuyla başbakanın siyasi geleceği üzerinde, kendisinden daha çok fazla söz sahibi olma imajıyla dikkat çekmiştir (“By-pass”, 1987: 14). Başka bir taraftan ise Semra Özal'ın kendisinden emin ve söz sahibi olmasını erillik olarak yorumlayan basın Turgut Özal'ı, hem reklam hem de Semra Özal'ın geri planda kalacağı korkusuyla ‘kadınsılaştırmıştır’. Buradan hareketle, her ne kadar dönemde ‘Özal ailesi’ imajı makbul olarak sunulmak istense de bu durum basında cinsiyetçi bir bağlamda ele alınmıştır.

Görsel 38. Nokta Dergisi'nin ameliyat sonrası Özallardaki rol değişimine ilişkin kapağı (1987: Kapak).

Dönemin İzmir Bağımsız Milletvekili Rüştü Şardağ, 1985 yılı yazında düzenlenen Bodrum Festivali'nin organizatörlüğünü yapan Özal ailesi hakkında, nerede nasıl davranacaklarını bilmeyen, başbakanı güç olarak ölçsüz davranma hakkını kendilerinde bulan aile ifadelerinde bulunmuştur ("Ölçülü davranmalılar", 1985: 19). Buradan hareketle Özalların yalnızca ithal ürün kullanımı, özgür yaşam gibi liberal hayat örneklerinin temsilcisi oldukları değil, aynı zamanda Turgut Özal siyaseti ve dolayısıyla ANAP'la birlikte toplumsal belleğe empoze edilen, derinliğin önemsenmediği, geleneksel insani değer yargılarının boş verilebildiği bir ruhun da ailecek öncüsü olduklarının da göstergesi niteliğindedir.

Öte yandan 1985 yılında Özal ABD'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Beklenildiği gibi bu ziyaret ülke basınında olduğu kadar dış basında da yer almıştır. Dolayısıyla Özal, ABD'nin ileri gelen gazetelerinde değerlendirilmiştir. Ayrıca bu durum ülke içi basında da yankı uyandırmıştır. Genel itibarıyla bu ziyaret Özal'ın topluluk önündeki İngilizce konuşmasının eleştirilmesi, siyasi liderden ziyade teknokrata benzemesi ve misafiri olduğu ülke lideri olan Reagan ile gözlüklerinin dâhil pek çok benzerliklerinin bulunması gibi değerlendirmelerle sonuçlanmıştır (Şahin, 1985d: 24-25). Öte yandan ülkeye döndükten sonra bu ziyaret başbakan tarafından başarılı bir gezi olarak sunulmuştur.

Bağlantılı olarak genelde dile getirilmeyen fakat ekonomik ya da siyasi bir amaç olduğu düşünülen bu geziler hakkında Özal, ülkeye döndükten sonra her şeyden önce gezilerin ülke tanıtma gezisi olduğunu ifade ederken Şahin (1985ç: 24) ise, tanıtılanın esasen Özal'ın kendisi olduğunu ve bu yönüyle ABD kamuoyunda liderin sahip olduğuna inandığı tontonluk, ikna kabiliyeti, iş dünyasında bir aktör olması, liderlerle kişisel dostluklar kurabilmesi gibi özelliklerinin tanıtıldığını ifade etmiştir. Buradan hareketle Şahin'in vurguladığı bu ifadeler esasen Özal'ın iktidarı boyunca altını çizdiği çağ atlama hayalinin somutluk kazanmış hali olduğu söylenebilir. Bir başka ifadeyle ise Özal'ın sıralanan bu özellikleri, lideri gerek ülke içinde gerekse de dışında vitrin öznesi yapmıştır.

Benzer şekilde Batı ile iyi ilişkiler kurmaya özen gösteren Özal'ın bu özelliği 80'li yılların sonlarına kadar sürmüş hatta Devekuşu Kabare oyunlarına da konu olmuştur. Örneğin *Dün, Bugün* adlı oyundan bir diyalogda kahvehanede arkadaşıyla sohbet eden

birini canlandıran Metin Akpınar, “bizim cumhurbaşkanı arkadaşına güveniyor, Bush’un en yakın arkadaşı, sürekli el sıkışıyorlar, eskiden bir de öğretmen hanım vardı Thatcher”²⁵ ifadelerini kullanmıştır. Bununla beraber aynı skeçte Özal’ın sık sık ABD Başkanı Bush ile görüştüğünü ve konuşmaların bir strateji ürünü olduğu ileri sürülür. Özal’ın adından söz ettirmeyi iyi bildiğini söyleyen Akpınar, liderin Bush’u arama saatleri olarak kritik öneme sahip saatleri (canlı yayın öncesi vb.) seçtiğini ve bu sayede dünya televizyonlarında²⁶ adından söz ettirdiğini ifade etmektedir.

Görsel 39. Özal Show Grubu dergi kapağı (1985: Kapak).

ANAP’ın sahip olduğunu iddia ettiği muhafazakâr görüşle uyuşmayan pratiklere sahip Özallar, yeni sağ anlayışın Batılı temsillerinden biri olan ABD tipi demokrasi anlayışını aile yaşamalarında temsil etmişlerdir. *Özal Show Grubu* nitelemesiyle dergi kapağına özne olan bu aile, halka açık bir yaşam tarzı tercih etmeleriyle, tıpkı eski film yıldızı Başkan Reagan’ın nasıl makyaj yaptığını ve eski eşiyle nasıl ayrıldığını bilen ABD toplumunda ve basınında olduğu gibi, Türkiye’de de daha samimi, yakın ve sempatik bir imaj çizilerek gündemde olmak yeğlenmiştir. Öte yandan bu durum azınlık bir kesim tarafından normal ya da olumlu karşılanırsa da, çoğunluğunu halkın oluşturduğu bir kesim tarafından abartılı yaşam tarzı ve şov yapmaya meraklı aile şeklinde ifadelere de maruz kalmıştır. Benzer şekilde Salih Memecan’ın çizdiği ve içerisinde Turgut Özal çizgisinin konuşma balonunda yazdığı “Semra kız, biz ters anlamışız. Reaganlar önce artist, sonra politikacı olmuşlar” (Memecan, 1985ç: 66) karikatür, Özalların şov yapmaya

²⁵ <https://bit.ly/2BSiqnh>

²⁶ <https://bit.ly/3eRDeWb>

meraklı aile olduklarını ve iktidarları esnasında bunu yaptıklarını örnekleyen bir başka ifadedir.

Görsel 40. Turgut Özal ve eşi Semra Özal (Memecan, 1985ç: 66).

Yaşamlarını basına ve dolayısıyla halka açık yaşayan Özallarm, savundukları ve ülkeye Özallı yıllar süresince ithal edilen yeni sağ anlayış ve vitrin ilişkisini ve buna bağlı olarak gelen ithal ürünlerin kendi günlük yaşamlarında bu denli tecrübe edilmesi ve kullanılması kuşkusuz şaşırılacak bir durum değildir. Zira satılması istenen bir ürünün önce reklamının yapılması, siyasetin pazarlama sektörüyle tanıştığı bu dönemde makul görülecek bir durumdur. Dolayısıyla ülke ekonomisinin gerçekliğinin bir kenara bırakılması ve vatandaştan vitrinde ne görüyorsa ona özenmesinin beklenmesi de yine zamanın ruhunun bir getirisidir. Buradan hareketle umut, kişilere motive eden ve kişilerin gerçekleştirdikleri eylemlerin sürekliliğini sağlayan bir duygu durumudur. Türkiye’de 1980’li yıllar boyunca toplumun en çok sahip olduğu ya da olması beklenen umut, özellikle kentleşmenin köyden göçle gerçekleştiği bu dönemde arayışında olunan bir duygu olarak yükselişe geçmiştir. Çünkü 1980’li yıllarda vitrinin dışında yaşama imkânı olmadığı iddia edilen toplumdaki orta ve alt gelir sınıfı, hedef kitleyi oluşturmanın haricinde ilk defa, seyircisi olduğu vitrinde yer edinebileceği ihtimaliyle bir umuda sahip olmuştur.

Başbakan Özal, iktidarda olduğu süre zarfında her fırsatta vatandaşına umut vadetmekten kaçınmayan bir duruş sergilemiştir. Nasıl sonuç vereceğiyle esasen pek de ilgilenilmeyen bu vaatler başbakanın kendisine orta direğin maaşları hakkında soru sorulduğu bir röportajda da kendini göstermiştir. Eşiyle yaptığı gezilerden, ailecek yaptıkları harcamalara kadar haber konusu olmayı başaran lider, söz orta direğe verilen maaşlara geldiğinde, kendince bir çıkar yol olarak, kendi maaşının bile Suudi Arabistan’da çalışan bir Türk işçisinininkinden az olduğunu ifade etmiş ve orta direk mensubu vatandaşlara bir nevi Orta Doğu’da çalışma hayalleri (“Şampiyon Özal’ın”,

1985: 34) kurdurtmayı amaçlamıştır. Fakat bununla birlikte orta ve alt sınıfa mensup vatandaşların yaşadığı konut sorunu, 1985 senesinde çıkarılan Toplu Konut Yasası ile pekiştirilince bu durum basında “Orta direğin yuvasını kim yapar?” (“Orta Direğin”, 1985: 26) şeklinde ironi dolu bir başlıkla ifade edilmiştir. Doğrusu Başbakan Özal’ın da verdiği tavsiyeler, söz konusu atılan başlıkla aynı yönü işaret etmiştir keza Özal, konut sahibi olmak isteyen orta direk vatandaşlara, sakladıkları bilezikleri bozdurmaları yönünde bir öneriyle gitmiştir (“Orta Direğin”, 1985: 26). Bu sözleriyle Özal, kimi zaman umut kırıklığı yaratmış olsa da genelde, söylemlerinde başvurduğu umut dolu ifadelerle toplumda ihtiyacı olduğunu düşündüğü kişilere açık kapı bırakan bir siyaset izlemiştir.

Görüldüğü gibi Özal’ın kişiliği de dönemini anlamak için önemli bir gösterebilir. Geçirdiği yurtdışı yıllarının etkisiyle oluşan kişiliği, siyasi anlayışını da şekillendirmiştir. Ekonomik liberalizm ve siyasi muhafazakârlık gibi çelişen ideolojileri bir araya getiren siyaset anlayışıyla Türkiye’de yeni bir dönem ve siyasi lider algısı başlatmıştır. Güncel olana ilgili ve dünyayı takip eden ifadeleriyle kendini dinletmeyi bilen bir kişiliğe sahip olan ve bu yönüyle aklından geçenleri topluma içselleştirmek amacıyla kullanabilen Özal, siyasetçi imajının yanı sıra akıllarda daha çok iş insanı olarak kalmış ve bu durumu modernizasyon sürecinin bir parçası olarak sunmuştur. Bir guvernör tavrıyla siyasi liderliği 80’li yıllarda yeni bir boyuta taşıyan Özal bu yönüyle, bu halini iş ve finans dünyasından insanların oluşturduğu yemek, davet ve kulüplerde (“İş dünyası”, 1988: 53) boy göstererek geleneksel devlet erkânı anlayışından patron imajına nasıl geçiş yaptığının örneğini de sergilemiştir.

Görsel 41. Turgut Özal ve Semra Özal, iş dünyasından insanların katıldığı bir kulüp yemeğinde (İş Dünyasının Kulüpleri, 1988: 53).

Bu dönem itibariyle artık ülke siyasetinde makbul siyasetçinin, siyasetteki yeni olguları taşıması gerekliliği gündeme gelmiştir. Kozanoğlu'nun (1992: 13) Özal dönemini anlatırken önemli gördüğü dört unsurdan İngilizce, bilgisayar ve umut kavramları, yeni kuşak siyasetçilerin ve kuşkusuz vatandaşların taşıması gereken özellikler olarak sıralanmıştır.

Özellikle yabancı dil olarak İngilizce, halk arasında klasikleşen tabirlere yerleşmeye başlamıştır. Gündelik yaşamda sık rastlanmaya başlanan bu durumu bir kesim modernleşme olarak addederken, bunun kültürel yozlaşma ve yanlış Batılılaşma olduğunu düşünerek eleştirenler de vardır. Ayrıca basında bolca yayınlanan yabancı dil reklamlarına ek, geleneksel aile bireylerinin birbirlerini uğurlarken kullandıkları hoşça kal yerine bye bye, selamlaşmalarda merhaba yerine hello, ticarete ithalat, ihracat, nakliye kelimeleri yerine export, import, transport ifadelerinin alması yalnızca *Deliler*²⁷ oyununda 8 yıl sonra hastaneden çıkan dedeyi şaşkına uğratmamış, aynı zamanda toplumsal dönüşümü de kusursuz biçimde göstermiştir.

Bu örnekler binaen, Türk halkının İngilizce saplantısı olduğunu ve bunu Özal'ın iyi bir şekilde algıladığını belirten Kozanoğlu (1992: 15), halka sunulan hayal kurmaya yönelik vaatlerinde liderin bu saplantıyı bilgisayarın kullanımını da ekleyerek pekiştirdiğini dile getirmektedir. Zira 80'li yıllar Türkiye'de yaratılan korkuların bir uzantısı olarak kurtuluşa gidilen yol, İngilizce bilmenin ve bilgisayar kullanımının vurgulanmasıyla çizilmiştir.

1985 yılına damga vuran reklamlar arasında bilgisayar önemli bir yerdedir. Okul müfredatını iyileştirmekten, İngilizce öğrenimini kolaylaştırmasına kadar pek çok övgüyle birlikte anılan bilgisayarlar, zamanın ruhu gereği reklamlara içerik oluşturması belirli bir mantık çerçevesine oturmaktadır. Zira serbest piyasanın gerekliliği olarak ithal mallar yalnızca giyim, yiyecek, içecek ve benzeri tüketim malları değil, aynı zamanda ileri teknolojiye sahip elektronik araçları da kapsamaktadır. Pazarlanan ürünün satılması için temel ihtiyacı olan ve bu dönemde patlama yaşayan reklamcılık, çağ atlamının teknolojik göstergesi varsayılan bilgisayarı da öznesi konumuna oturtmuştur. Öyle ki bilgisayarlar hakkında reklam basınında sıkça, pek çok sektörde kullanım alanı bulacağına dair haberler yapılmış ("Bilgisatar", 1986: 52) ve bu sayede tüketici kitlenin

²⁷ <https://bit.ly/3ijAO50>

bilgilendirilmesi hedeflenmiştir. Kullanım alanı zamanla genişletilen bilgisayarlar ilk olarak iş hayatında kullanılmış ve daha sonra, kişilerin maddi durum yeterliliklerine göre ev içi yaşamlarına kadar girmiştir. Dahası bilgisayarların ülkeye yerleşmesinin yanı sıra bu dönemde kişiselleşmeleriyle birlikte basında, daktilo ya da renkli televizyondan dahi daha ucuza satın alınabildiği reklamlarıyla gündeme gelmiş, dönem itibarıyla artık bir ihtiyaç (Buze, 1984: 20) olduğu vurgulanmıştır.

Fakat bununla birlikte yeni çağa uygunluğuyla bilgisayar hakkında göz dolduran söylemlerde bulunan Özal (1983ç: 141), katıldığı bir söyleşide muhabirin pahalı olduğu için herkesin satın alamadığını söyledikten sonra “bilgisayar için çocuklar oynayabilir, o kadar da pahalı değil 50 dolar 60 dolar (12 bin lira) ne kadar ucuz” ifadelerini kullanmıştır. Dönemin asgari ücret miktarına bakıldığında (16 bin lira (Yıllar İtibarıyla Günlük ve Aylık Asgari Ücretler, 2020: 1)) ine olan yakınlığı ve elbette Özal’ın ifadeleri dikkat çekicidir. Zira bu ifadeleriyle Özal, yüzeyselliğin halka karşı nasıl sergilendiğini örneklemiştir.

Devlet önderliğinde kamu kuruluşları ve üniversitelerde başlayıp yaygınlaşan bilgisayar kullanımı, daha sonraları özel sektör tarafından da gerçekleştirilmiştir. Bilgisayar özellikle yeni açılan banka ve gelişen bankacılık sisteminde, bilet işlemlerini yapmak amacıyla hava yolu şirketinde ve sonunda küçük ölçekli işletmelerde (“Bilgisayarlar Hayatımızda”, 1985: 46-47) dahi yer almıştır. Bu sayede gözle görülür bir piyasa oluşturulan bilgisayar, çağ atlama isteği duyan her işletmenin önce hayalini süsleyen sonra kullanımına başladığı bir modernleşme ürünü olarak ülke ekonomisinin yeni pazardaki yerini almıştır.

Teknokrat olmaları için yurtdışına gönderilen ya da artık oldukları gerekçesiyle ülkeye döndürülen prenslerin, bu yapı içindeki edilgen konumları devlet ile olan bağıntılarının bir göstergesidir. Bu bağlantı vesilesiyle prensler ekonomi ve siyaset içerisinde önemli yerlere yerleştirilmiş ve hatta kısa zamanda Özallar ailesinden ya da ANAP hanedanlığından sayılacak bir konuma yükselmişlerdir. Diğer yandan prenslerin, aynı zamanda sonradan oluşturulan papatyaların, yaratımında kısa zamanda bürokratik kalabalıkların yıldızı olmayı ve her konuda adından söz ettirmeyi başaran Semra Özal’ın etkisi olduğu su götürmez bir gerçektir (Cantek, 2017: 111).

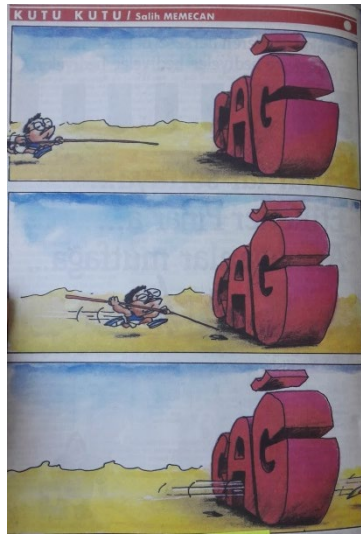
1980’li yıllarda öncelikle siyasi lider üzerinden yürüyerek topluma vitrin malzemesi sağlayan imaj olgusu, 1986 yılında Semra Özal ve namı değer papatyaları, iş dünyasında kiminin fiilen bulunduğu kiminise eş durumundan katılabildiği iş kadınları, tarafından kurulan Türk Kadını Tanıtma ve Güçlendirme Vakfı da, isminden de anlaşılacağı üzere, imaj pratiklerine katkı sağlamıştır. Kuruluşundan yaklaşık bir yıl sonra yılın en başarılı vakfı seçilen bu vakıf (“Yılın Çiçeği”, 1987: 7), Semra Özal ve yakın çevresi tarafından kısa zamanda sahiplenilen ve etkileyici bir biçimde büyüyen bir yapıya bürünmüştür. Öyle ki bu durum basının da gözünden kaçmamış ya da kaçırılmamıştır. Özellikle artan gelir düzeyine bakılarak kıyaslama yapılan vakıf hakkında dönem dergilerinde, vakfın hızlı büyümesine kurucu kişinin başbakan eşi ve diğer üyelerin de ünlü iş insanlarının eşi ya da yakını olma gerekçesine ek, vakfa katkı yapan kişi ve kuruluşların devlete ödemeleri gereken verginin bağışlarından düşüleceği haberi de neden olarak gösterilmiştir (“Papatyalar ordu”, 1988: 27). Bu yönüyle vakfın kurucu imajları arasında bulunan kişilerin, esasen toplumda yaratılması istenen ve beklenen makbul vatandaş imajının örneğini oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca vakfın hızlı büyümesini her ne kadar Semra Özal kendisinin yıllardır kurduğu hayallerin ve planların bir ürünü olduğunu söylese de, bu büyümede kuşkusuz vakfın genel görüntüsünü oluşturan kişilerin eş ve yakınlarının sosyoekonomik durumları ve onlarla kurdukları ilişkiler öne çıkmaktadır. Zira bu vakıf İktidar partisinin önde gelen isimlerinin yanı sıra ülkenin önemli holding ve şirket sahiplerinin eşlerinden oluşmaktadır.

Ayrıca Özal, modern iletişimin yarattığı fırsatları kullanarak 1980’lerde oluşturduğu imaj ile vizyon sahibi olmaya ve imaj kaygısı sebebiyle olumlu görünüme sahip olmaya oldukça önem vermiştir (Ulagay, 1988: 122). Bu amaçla iletişim ağlarını geliştirmiş, renkli televizyon, 2. Kanal kurulması ve köylere kadar ulaşan telefon bağlantısı gibi pek çok yeni teknolojik gelişim sağlanmıştır.

Toplumsal alandaki teknolojik pratikler böyleyken, medya camiasında da iyi anılmak amacı gütmüştür. Bu nedenle basınla arayış daha iyi tutmak amacıyla 1985 yılının Eylül ayında gazeteci ve köşe yazarlarının davetli olduğu bir yemek organize edilmiştir. Özal tarafından düzenlenen bu davette siyasi liderin kendi ifadesiyle gizli bilgi anlamında “background information” (“Kime göre”, 1985: 34) verilmiştir. Bu ifadeyle, davette konuşulanların Özal ile basının kurduğu yakınlık olarak anlaşılması istenmiştir.

Dışarıdan bakıldığında bu durum salt liderin işine yarar gibi görünmesine karşın, zamanın ruhunun bir getirisi olarak basındaki yüzeyselliğe yatkınlık ve toplumsal haber medyasından magazin medyasına geçiş gibi dönüşümlerin göz ardı edilmemesi, liderin basın ile yakınlık kurma ihtiyacını da açıklar niteliktedir. Zira bu durum 1980’li yıllar boyunca pek de tek taraflı bir hareket olarak kalmamıştır. Aksine çoğu zaman basın, yeni sağ destekli vitrin ve lider siyasetine eklemlenmiştir.

Sonuç olarak zamanın ruhu ve yeni sağ anlayışın bir sonucu olarak yüzeysellik, çağ atlamamanın hedeflendiği bu dönemde esasen derinliğe ve anlamsal bağlama önem verilmeyen, etraftan dolaşma siyasetiyle sonuçlanmıştır.

Görsel 42. Çağ atlamak ve Turgut Özal (Memecan, 1987b: 66)

Kısacası Görsel 42’de de resmedildiği üzere Özal, çağı atlayamamış, bunun yerine altından koşarak geçmiştir. Tıpkı demokratiği, liberalliği ve muhafazakârlığında görüldüğü gibi yeni çağ temsilciliğinde de ancak söylemden ibaret kalmıştır.

SONUÇ

1970'lerin ikinci yarısıyla birlikte Batılı kapitalist ülkelerde yoğunlaşan krizi aşma konusunda sağ görüş, kendisini "yeni" sözcüğüyle betimleyerek bir çözüm olarak sunmuştur. Dolayısıyla yeni sağ, ABD ve İngiltere'den başlayarak giderek farklı ülkeler için de bir model vasfı taşıyan bir yaygınlık kazanmıştır. Özellikle 1980'li yıllarda seçimle yeni gelen liderlerin söylem, tutum ve davranışları incelendiğinde sağ yönelim eskiden farklı olacak bir biçimde belirginleşmektedir. Diğer bir taraftan ise, söylemin kendini sunuş biçimi ve içeriği, mesajın ulaşması gereken seçmen nezdinde de farklı bir döneme girildiği kanaatini güçlendirmiştir. Durum böyleyken siyaset, geleneksel alışkanlığının sınırları içinde kalmamış, aksine siyasal gücü yeniden oluşturmuş ve o güne kadar görülmemiş bir değişim sürecini başlatmıştır. Değişim süreci kısaca yeni sağ düşünce yapısı içinde piyasanın siyaseti öncelediği sınırlı fakat sermayenin ihtiyaç duyduğu konularda müdahalede bulunabilecek denli güçlü devlet sloganyla korunmaktadır. Buna ek olarak muhafazakârlığın temel unsurlarından olan gelenek, aile, din ve ulusal kimliğin önemi de yeni ideolojinin bir parçası konumundadır.

Birbiriyle çelişen ideolojiler olarak nitelenen liberalizm ve muhafazakârlık aynı bütün içerisinde fakat değişerek yeni bir düşünce biçimi olarak yeni sağı oluşturmuştur. Yeni liberalizm ya da yeni muhafazakârlığın söylemsel olarak farklı fakat benzer bir içeriğe sahip olduğunu savunan Topal'a (2000: 73) göre yeni sağ, salt neo-liberalizm ya da neo-muhafazakârlık şeklinde tanımlanamamaktadır. Bununla birlikte yeni sağ kavramı ve tanımı tekil bir çerçeveden anlaşılabilir bir fikir değildir. Yeni sağın özümşenerek tartışılabilmesi için bağlı olduğu ve onu oluşturan politik durum, tarihsel süreç, varlığına referans veren anahtar kelimeler (Thatcherizm, Reaganizm, güçlü devlet, serbest piyasa), kavramın evrensel bağlamını oluşturacak bir çerçevede tartışılmasını sağlamaktadır. Bu çalışma da yeni sağın evrensel niteliklerini ve Türkiye örneğini mukayeseli bir tavırla ele almaktadır.

Var oluşlarından kaynaklı liberalizmin ve muhafazakârlığın sözü edilen farklılıklarını barındıran ve fakat iki ideolojiyi aynı çatı altında birleştirdiği için yeni sağ, düşünce sistemi içerisinde birbiriyle çelişen kavramları (serbest ekonomi-güçlü devlet, popülizm-otorite, birey-devlet, liberalizm-muhafazakârlık vb.) gündeme getirmiştir. Buradan hareketle, yeni sağ düşünce biçiminde paradoks yaratan ideolojilerin bir arada

oluşu, esasen terimin varlığına bir neden oluşturmaktadır. Çünkü bu tezat ilişkilerin ortaklığı kuşkusuz bir rast gelişten fazlasıdır. Böylesi zıtlıkların birlikteliği dönemin dünya siyasetinin gerekliliği şeklinde de okunabilmektedir. Ancak, Keynesyen ekonomi sonrası gelişen sürecin süslenmesi ve vitrinde bu şekilde sergilenmesi yoluyla, önceki dönemden kalma kazanımlarını kaybeden kitlelerin de duruma rıza göstermesi sağlanmıştır. Öte yandan Topal'a (2000: 74) göre yeni sağın liberalizmden temel alan gücünü ortaya koyması sosyal yaşamda bozulmaya neden olacağı düşüncesiyle, bir diğer nokta olan muhafazakâr ideolojiye değişimin olumsuz etkilerini azaltacak bir otorite görevi verilmiştir. Böylelikle iki çelişik düşünce biçimini bir araya getiren yeni hal oluşmuştur. Kısacası varoluşu açısından liberalizm ve muhafazakârlık pragmatist bir düzen içinde yeni sağda yer almakta ve birliktelikleri kavramın ön koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan devletin rolü, sosyal hayatta kriz süreci sonrası gözle görülür sorunların varlığı ile doğru orantılıdır. Öngörülemeyen değişimlere sahip olma potansiyeli taşıyan ekonomik alana karşı devletin varlığının kanıksanması gerekmektedir (Barry, 1988: 2). Bünyesindeki farklı ideolojilerin görüş ayrılıklarına rağmen yeni sağ, kendi tarzındaki devlet otoritesinin nedenini nihayetinde serbest ekonominin korunması gerekliliğine dayandırmaktadır. Sonuçta dünya ekonomisinin ortak bir çözüm yolu niteliğine sahiptir. Bu nedenle de ülkelerin hem ulusal pazar ve siyasetinde hem de küresel politikalarda incelenmeye değer bir konu olarak hala önemini saklı tutmaktadır.

İktidardaki siyasi liderin otorite kurduğu ilişkilerde, tehdit altında bulunan insan gruplarının ihtiyaçları, korkuları ve umutları ile ekonomik alanda yaşanan krizler arasında bağlantı vardır. Otoritenin meşruluk kazandığı nokta tam da burasıdır. Kriz sürecinin edindirdiği tecrübe doğrultusunda iktidarın söylemlerini belirleyen ekonomik dil, ahlak ve sağduyu diline çevrilerek serbest piyasa ile popülist bir otorite birleştirilmiştir. Kişisel rekabet ve çaba yeniden kazanılmış ve siyasi lider örnek alınarak oluşturulan iyi tasarlanmış birey imajı ön plana çıkmıştır. Liderlere önem verilen bu süreçte etkili bir biçimde oluşturulan ideolojik birleşim, sistemi var eden temel unsurlara kaynaklık etmektedir. Geleneksel ideoloji savunuculuğundan popüler muhafazakârlığa geçişte güvence altına alınan klasik ilkelerle birlikte, daha önce benzerinin savunulmadığı bir dizi yeni söylem yeni sağ içinde bir araya getirilmiştir.

Yeni sağ, içinde yarattığı kendine has popülizmi destekler hale gelmiştir. Bu durum yalnızca sözde kalmamış, aynı zamanda toplumsal olanla ilişkisine de eklenmiştir. Zira yeni sağ ideolojik olarak etkisini gösterdiği dönemlerde halk desteği ile oluşturulan kamuoyu dikkat çekicidir. Seçimlerin bir zafer olarak nitelenmesini sağlayan bu kitlesel rıza gösterme hali göz önüne alındığında, vitrin kavramının önemi bir kez daha anlaşılmaktadır. Bu noktada yeni sağ siyaset için, siyasi liderlerin kişisel yetenek ve üstünlükleri ile girişimci bir model bağlamında yönetilme halinden bahsetmek mümkündür. Kaldı ki, konunun neden vitrin kavramı ile bağdaşık şekilde ilerlediğini anlamamın da yolu, yeni sağın siyasi liderlere yönelik imaj tutkusunda yatmaktadır. Bu yönüyle yeni sağ, eskiyi tersine çeviren politik yeni bir gösterim olarak sunmak yanlış olmayacaktır.

Siyasal hayatta tersine çevirme sürecine tanıklık edilen bu dönemde, alınan kararların hızlı ve etkin bir biçim kazanması önemlidir. Fakat bu durum için tek liderde toplanan siyasi güç ve onun etrafında şekillenen kadroların gerekliliği fikri söz konusudur (Özkazanç, 1996: 1218). Öyle ki, böylesi bir denklem içinde siyasi lider ve onun kadrosuna ek olarak Althusser'in ele alış biçimine benzer bir baskı ve ideolojik aygıtların devletin elinde toplandığı görülmektedir. Kuşkusuz bu durum belirli bir düzen ya da alt yapı kaynaklı olmaktan çok, duruma göre şekillenen bir düşünce sistemi gibi düşünülmelidir. Çünkü yeni sağ günün modası olmasıyla gündeme gelen bir düşünce biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu denklem içinde siyasi liderler, siyasetin kendisinin önüne geçmiştir. Öyle ki bir ülkedeki yeni sağ konuşmaktansa o ülkenin liderini incelemek konunun açıklığa kavuşmasında daha çok yardımcı olmaktadır. Esasen bu duruma etken siyasi iletişimin ve basının etkili bir biçimde kullanılmasıdır.

Bu yönüyle siyasi iletişim, yönetime aday olan siyasetçilerin seçmen desteğini arkalarına alabilmek ve kişilerin siyasi seçimlerini etkileyerek kendi lehlerine çevirmek adına gösterdikleri sürekli çalışmalar olarak tanımlanmaktadır. Siyasi iletişim sürecinin en önemli boyutu, hem fiziksel, hem de retorik düzeyde medya ve basının etkili bir biçimde kullanıldığı imaj faaliyetleridir. Dolayısıyla siyasi iletişimi en etkili şekilde yürütmeyi hedefleyen siyasetçi, yaratılan imajı temsil edecek şekilde ülke vitrininde yer almalıdır. Bu durum kendisine, dünya konjonktürü çerçevesinde siyasette bireyselliğin ve lider imajının önem kazandığı 1980'li yıllarda ABD'de Ronald Reagan ve

İngiltere’de Margaret Thatcher tarafından işlevsel hale getirilen yeni sağ pratiklerin gerçekleştirilmesi ile somut bir karşılık bulmuştur.

Dolayısıyla sağın yeni hali basın yayın araçlarında da yenilenmeye yol açmıştır. Farklılığın bu alanda da hissedilmesi ekonomik ve siyasal boyuttan sonra kültürel ve sosyal hayatın göstereni olarak gündelik hayatta da değişimi beraberinde getirmiştir. Vitrinde olan ile gündelik hayatın kaçınılmaz bir ilişki sisteminde olması ise, henüz tecrübe edilecek olan yeni sağın etki alanının salt siyaset ve ekonomi tartışmaları ile sınırlı kalmadığına kanıt olarak gösterilebilmektedir. Çünkü yeni sağ odaklı bu yeni ilişki biçimi parıltısını esasen sıradan olan üzerinde göstermektedir.

Kısacası yeni sağ 1980’li yıllarda, popülerliğini günbegün arttırarak kitleler üzerinde belirleyici bir konuma ulaşmıştır. İnsanların gerçek problem olarak gördükleri ya da yaşadıkları sıkıntılara sunduğu ışıltılı çözümlerle gönüllerde taht kurması uzun bir zaman almamış, etkin olma haline başarılı bir şekilde geçiş yapmıştır. Öyle ki bu durum, yeni sağı savunan siyasi liderlerin seçimi kazanma hızları ve derecelerine bakıldığında da anlaşılmaktadır. Önceden planlanarak oluşturulmuş ideoloji ve pratiği bir arada barındıran ekonomi politik bir hareket olarak gündemde bomba etkisi yaratmıştır.

Buradan hareketle tüm insani düşünce ve eylemlerin nihai yerinin pazar-piyasa işleyişi olarak ele alındığı yeni sağın ekonomik alandaki ısrarı esasen muhafazakârlığın geleneksel nosyonuyla birlikte düşünüldüğünde tezatlık yaratmaktadır. Çünkü bu disiplin içinde göz önünde olma isteği, reklam, kolay yoldan kazanım gibi vitrini destekleyici düşünceler yoluyla oluşan tüketici kültürü, siyaset ve ekonominin yerini almıştır. Yeni sağın böylesi bir davranışı benimsemesindeki temel strateji ise savunduğu ekonomi tarzını kültürel bir normleştirme çerçevesinde ele alma amacıdır. Belli bir norma sokma olarak bu normleştirme hali, Reagan ve Thatcher dönemlerinde görüntüye önem vererek ABD ve İngiltere’de 1970’li yılların sonu itibarıyla imajın iyiden iyiye siyasette yer alarak kurumsallaşmasına dair önemli örneklerdir. Öyle ki daha önce emseline rastlanmamış bir seyredilme kaygısıyla sürecin uygulayıcılarının imaja atfettikleri önem, vitrin olgusunun evrensel yansımaları göstermektedir. Dolayısıyla, yeni sağ Avrupa ve Amerika kıtalarında benliğini kazanmış olmasıyla birlikte aynı zamanda bu kıtaları aşarak küresel bir ideolojik etkiye tanıklık edilmesinde

etkili olmuştur. Döneminin ekonomik ve toplumsal sorunları için sunduğu kendine has çözümler vasıtasıyla yeni sağ, hem uluslararası ölçekte hem de etkisinde olan ülkelerin işlerinde ekonomik ve siyasi açıdan liberalizm ve muhafazakârlığın ideolojik vurgularıyla yönlendirici konumunu korumayı başarmıştır. Üstelik bu başarıyla, aradan uzunca bir zaman geçmiş olmasına karşın incelemeye değerliği açısından konunun güncelliğini de saklı tuttuğu açıkça ortadadır.

Sonuç olarak siyaset, gündelik hayat ya da ekonomi alanlarının hangisinden bakılırsa bakılsın, 1980’li yıllarda mevcut durumun artık küresel çapta sağa doğru ciddi yönelimi olduğu görmezden gelinemez. Böylesi bir farkındalık yaratan yeni sağ hareket, üzerinde doğup geliştiği köklerinden bağımsız düşünülmediği gibi, değişim süreci içinde onları modernleştirme kaygısı gütmektedir. Bu şekilde geleneksel halden ziyade, siyasi ve kültürel olguları yeniden ortaya koymuş ve süreç içinde önemli boyuttaki kitle desteğini almıştır. Bu sayede görünürlüğünü somutlaştıran yeni sağ, vitrin aracılığıyla da yanına aldığı insan kalabalıklarını harekete geçirmiştir. Çünkü imajın yaratım ve kitlelerle buluşturulma yeri olarak vitrini planlamak, toplumun istek ve kaygılarını görmezden gelerek yapılamaz. Dolayısıyla vitrin toplumdaki bağımsız, salt siyaset çerçevesinde oluşturulacak bir olgu değildir. Tam aksine, vitrinin seyredilmesiyle siyasileşmesi arasında ters orantı vardır. Zira vitrin ne kadar az politikleşirse, siyasi liderin imajıyla vitrini etkileme, başka bir ifadeyle vitrinin seyredilme oranı o kadar fazlalaşmaktadır. Kısacası yeni sağ anlayış çerçevesinde topluma bakıldığında vitrin olgusunun kitleler üzerinde inandırıcılık ve kabul edilebilirlik açısından su götürmez bir önemi vardır. Çünkü toplumsal düzenin siyasallaşması yeni sağ anlayış çerçevesinde tehlike arz etmektedir. Siyasette önemli olan ekonomik politikaların gibi gözükse de esas hedef toplumdaki bireylerin sosyal ve kültürel anlayışını ele geçirmek ve ona vurgu yapmaktır. Çünkü vitrini seyreden toplumun ta kendisidir. Neticede yeni sağın muhafaza ettiği tüm olgular aynı zamanda vitrine hizmet edecektir.

Bununla birlikte, 1980’li yıllara her şeyin vitrinde seyredildiği ölçüde mevcudiyet kazandığı yıllar derken, kuşkusuz bu durum Türkiye’nin tecrübe ettiği 80 döneminden bağımsız tutulmamaktadır. Zira Türkiye de 1980’li yılların getirdiği yenilikleri tecrübe ederek bu dönemde siyasal, ekonomik ve toplumsal dönüşüme uğramıştır. Türkiye bu dönemde, yeni sağın getirdiği ekonomi pratikleriyle küresel dünyaya öncelikle iktisadi kanalla uyum sağlama, onun bir parçası olma çabasında olmuştur. Bu çabanın sistemli

bir arka planı olmasıyla birlikte görünürlük kazandığı, etkisinin önemli ölçüde hissedildiği alan ise kuşkusuz toplumdur. Bu dönemde ithal ikameci bir ekonomi anlayışından, serbest piyasa ve rekabet ekonomisine geçiş pratikleriyle dışa açılma hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda tüketim, ithal edilen ve gündelik hayatta görünürlük kazanan bir olgu olarak toplumsal alana girmiştir. Temelde bu durum basın pratiklerini de dâhil olmak üzere ülkenin daha önce tecrübe etmediği bir tüketici anlayışın hâkim olarak etkilediği bir yaşam şekli yaratmıştır. Kısa bir zaman öncesine kadar darbe toplumuna sahip olan Türkiye, bu yeni yaşam şekliyle birlikte, görünürde umut vadeden bir yapıya bürünmüştür. Bu yönüyle tüketim alışkanlıklarında değişim yaşanmıştır. Keza önceki devletçi ve maddi açıdan korumacı tutum yerini harcadıkça başarıya ulaşma düşüncesine, yeni olana sahip olma hevesine bırakmıştır. Fakat bu noktadaki temel sıkıntı, yerleştirilmek istenen bu algıyı somutlaştıracak, kendi gündelik hayatında gerçekleştirecek olan kesim, hitap edilen halk kitleleri değildir. Bir başka ifadeyle, hedef kitlenin sıradan vatandaşmış gibi görüldüğü ve bu bağlamda umut aşılandığı düşünülen kesim olarak halk, söz konusu pratikleri gerçekleştirecek maddi yetiye sahip değildir. Aksine tüketim alışkanlıkları iktidarın istediği yönde şekillenen kesim yine iktidarın kendisi ve ona yakın olan sermayedarlardan oluşmaktadır. Bu sermayedarlar ise esasen yalnızca dönemin önde gelen iş insanları değildir. Onların yanı sıra, basın dönüşümünün aktörleri sayılan yeni basın sahipleri de söz konusu kitlenin içindedir. Dahası bu kişiler, durumun hem nedenini hem de sonucunu oluşturmaktadır. Medya kuruluşlarının sahibi olmadan önce mevcut şirketlerinin, sattıkları ürünlerin reklamını yapma amacıyla bu kuruluşları satın almalarıyla durumun nedenini oluşturan bu kişiler, sahibi oldukları dergilere, içerik üretimiyle yarışır sayıda reklam sayfaları eklemeleriyle de durumun sonucunu oluşturmuşlardır. Öyle ki bu sonuç, Türkiye’de 1980’li yıllarda reklamcılığın bir sektör haline gelmesiyle taçlanmıştır. Bu noktada sektör olarak reklamcılığın esasen iki yönlü işlevi söz konusudur. İlki kavramın gerçek anlamı olarak ürün tanıtımının dönem dergilerinde gözle görülür artışıdır. İkinci işlev ise, gerek zamanın ruhunu aydınlatması açısından gerekse de çalışmanın vitrin odağına sunduğu katkı açısından önemli görülmektedir. Zira bu işlev, reklamcılığın siyaset ile olan ilişkisinde yatmaktadır. Yeni sağın siyasi lideri göz önüne çıkardığı alan olarak vitrin olgusu, reklam pratiklerinin siyaset ve siyasi liderle kesişim noktalarından beslenmektedir. Buradan hareketle, tüm bu dönüşüm pratikleri kuşkusuz Türkiye’de 1980’li yılların gözde siyasi lideri olan Turgut Özal üzerinden okumak önemlidir.

1980’li yıllarla birlikte Turgut Özal, insanların daha önce yaşamadıkları, onlar tarafından geçmişte tecrübe edilmemiş ve bu nedenle kişilere kolay kabul ettirilen toplumsal, ekonomik ve siyasal bir inşa sürecine girişmiştir. Bu inşanın ilk sinyalleri 24 Ocak 1980 kararları ile verilmiş olsa da Özal, bu çabasını asıl olarak 1983 genel seçimlerini kazanmasıyla pratiğe dökme imkânı bulmuştur. Durumun bir nedeni, darbe sonrası seçimle gelen hükümetin başbakanı olması kadar, önceki başbakanlarla kıyaslandığında basında temsilinin nicel ve nitel olarak zenginliğidir. Bu tarihten itibaren sık sık basında kendini gösterme olanağı sayesinde Özal, siyasal iletişimin getirdiği olanaklardan faydalanarak tüm seçmenlerinin hafızasına kazınan bir siyasi aktör olmuştur. Özal bu yönüyle vitrinde bir gösteren olarak yer almasıyla aynı sebepten çalışmanın da temel öznesi seçilmiştir.

Yeni sağın kurduğu tüm ilişkilerin dayanağı olan çelişki halinin örtbas edilmesinden hareketle başlanan bu çalışma, Özal’ın Türkiye’de yeni sağ temsilcisi olduğunu bu doğrultudaki performansına atıfla gösterme amacındadır. Bu amaçla Türkiye’de 1983-89 yılları süresince Turgut Özal’ın basın temsillerinin incelendiği çalışma sonucunda, Özal’ın yeni sağ temsilciliğinin siyasal hayat, ekonomik hayat, kültür ve değerler ve yeni çağ şeklinde kategorize edilen dört alt başlıkta değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Öyle ki bu alt başlıklar, Özal’ın örnek aldığı yeni sağ liderleri olarak Thatcher ve Reagan ile kurduğu bağlantı açısından da önemlidir. Özellikle siyasal hayat, ekonomik hayat ve kültür değerler temaları kapsamında karşılaşılan Özal’ın çözüm yolları ya da söylemlerindeki Thatcher ve Reagan etkisi, 1980’lerin lider siyaseti dönemi olmasının yanında, Özal’ın liderlerle ve zamanın ruhuyla kurduğu bağlantının da gerçekliğini göstermektedir. Bu yönüyle Özal, siyasal hayat ve kültür ve değerler konusunda Reagan’ın sahip olduğu demokrasi ve muhafazakârlık ve ekonomik hayatta da Thatcher’ın uyguladığı liberallik ile söz konusu benzerliği sunmuştur. Yeni çağ vurgusuyla öne çıktığı pratiklerde ise Özal’ın özgünlüğü, bir başka ifadeyle yeni sağın Türk usulü kendine haslığı, gözlemlenmiştir. Çünkü yeni çağ teması altında Özal’a has alaturka ve alafranga dokunuşlar bir araya gelmektedir. Bu yönüyle zamanın ruhunun evrensel örneklerinden ilham alınarak oluşturulan 1980’li yıllarda, Turgut Özal liderliğinde Türk usulü bir yeni sağ kendini göstermiştir.

Siyasal hayat, çalışmada Özal temsillerinin incelendiği ilk alt başlığı oluşturmaktadır. Çünkü Özal, siyasi lider olmasıyla birlikte adından söz ettirecek uygulama ve

temsillerini dönemin siyasal hayat vitrininde başrol olmasıyla gerçekleştirmiştir. Özal, 12 Eylül sonrası siyasal temsil bulamayan dört eğilimi birleştirdiğini öne süren bir parti kurmasıyla siyasal liderlik hayatına giriş yapmıştır. Darbe sürecinin getirdiği siyasal yasaklar nedeniyle temsil öznesi bulamadığı düşünülen İslamcılık, milliyetçilik, sosyal adalet ve liberalizmden oluşan bu dört eğilim, Özal liderliğinde Anavatan Partisi'nin kurucu ideolojileri olarak gösterilmiştir. Bu yönüyle Özal, demokratik bir vasfi olduğunu, dahası Türkiye'de 6 Kasım 1983 seçimlerinde sivil yönetime geçişle demokrasi bayrağını taşıdığını iddia etmiştir. Bununla birlikte söz konusu seçimle hem sivil yönetime geçildiği hem de dört eğilimin eşit derecede temsil edildiği iddiaları tartışmalı bir konumdur. Bu durumun ilk ve kuşkusuz belirleyici sebebi Özal'ın, 12 Eylül yönetimiyle, görünürde öyle olmamasına dikkat edilmesine rağmen, esasen birlik içinde olmasıdır. Öyle ki Özal'ın 1989 yılında yaptığı bu konuşma dönemdeki çelişkiye ve sözde Özal demokratiğine dair vurucu bir örnektir:

Şunu söylemekten çekinmiyorum; fikirlerimize karşılıklı saygı ve anlayış gösterdiğimizi de ifade ederim. Zaten bu anlayış sayesinde Türkiye'yi aşağı yukarı 6 seçim, 4'ü büyük, 2 tane referandumla bugünkü demokratik sistemi kemaline erdirerek, oldukça rayına oturarak 1990'lara gelmek üzereyiz. 1980'lerin karanlığından Türkiye'nin kurtulmasında, kim ne derse desin, hangi politikacı nasıl konuşursa konuşsun Sayın Kenan Evren'in büyük rolü olmuştur, çok büyük rolü olmuştur. Zannediyorum milletimiz de bu yapılan hizmetleri en iyi şekilde takdir edecektir (Özal, 1989).

Zira darbe yönetimi de, bu yönetimin üstesinden gelerek demokrasiye rüştünü ispat ettiğini düşünen Özal da, Özallı yıllar boyunca etkili olabilmek için her zaman birinin değerine ihtiyaç duyduğu bir ilişki biçimi sürdürmüşlerdir (Gürbilek, 2016: 13). Burada önemli olan, antidemokratik bir yönetim biçimiyle, demokrasiyi temsil ettiğini savunan bir liderin, boyutu ve kapsamı ne olursa olsun, kurduğu ilişkinin varlığıdır. Zira Özal'ın basın temsillerinin incelenmesi sonucunda varılan ve siyasal hayata yönelik tüm yorumlar, liderin kurduğu bu ilişki neticesinde çelişki olarak addedilmiştir. Benzer biçimde bu durum dört eğilim temsilinin eşit olmaması, tehdit siyasetinin yaygınlaşması, 1987 siyasal yasaklar referandumunda ANAP'ın hayır oyundaki ısrarı gibi pratiklerde de görülmektedir. Bu nedenle Özallı yılların siyasal hayat vitrini, önemi ve anlamı pek de kalmamış bir demokrasi algısının yarattığı çelişkilerle gündeme gelmektedir.

Ekonomik hayat ise, çalışmada Özal temsillerinin incelendiği ikinci alt başlığı oluşturmaktadır. Çünkü Özal, gerek eğitim hayatı boyunca ekonomiyle dirsek bağı

kurmasıyla gerekse de liderin 24 Ocak Ekonomi Kararlarının mimarı olarak sunulmasıyla adından söz ettirecek uygulama ve temsillerini dönemin ekonomik hayat vitrininde ekonomiden anlayan adam namıyla gerçekleştirmiştir. 24 Ocak kararlarının, Özal'ın liderliğe geçiş yaptığı 6 Kasım 1983 seçimlerini kazanmasından sonraki süreçte de hızlandırılmış bir biçimde sürdürülmesi Özal'a bu namı kazandırmıştır. Üstelik devam eden süreçte Türkiye, kararların bir getirisi olan ithal tüketim ürünleriyle tanışmıştır. Bu durum ülke ekonomisinin dışa açılmaya endekslendiğinin bir göstergesi olma ümidini hatırlatmaktadır. Fakat aynı zamanda, Özal'ın liberal duruşunu da sunma amaçlıdır. Zira Özal, yeni sağ temsilcisi olmak gibi bir vasfa sahipken, yönetiminde olduğu iktidar ekonomisinde de liberalizmin uygulanması gerekmektedir. Öyle ki bu durum ülke ekonomisinde tecrübe edilmeyen bir zincirleme değişim sürecini başlatmıştır. İlk olarak ülkeye getirilen ithal mallarla ekonominin serbest piyasa ve rekabet endeksli olduğu fikri öne sürülmüştür. Bu serbestlik beraberinde yaygınlaşması iktisadi büyüme için önemli görülen girişimci algıyı getirmiştir. Girişimcilik furyası bu dönemde hem sıradan vatandaştan hem de kamu kurumlarından beklenmiştir. Ancak beklentiye girilen kitlelerin birbirinden farklı olması, doğal olarak onlara yönelik geliştirilen politikaları da farklılaştırmıştır. Bu nedenle girişimcilik bir öğreti olarak sıradan vatandaşa köşeyi dönme umuduyla empoze edilirken, aynı algı kamu tarafına devlet eliyle özelleştirme pratikleri şeklinde geçmiştir. Esasen her iki durum da Özal'ın basın temsillerinde sunmaya çalıştığı liberal duruşuyla ilişkili bir biçimde ele alınmıştır. Fakat bu durum alt yapı yetersizliği, daha doğru bir ifadeyle tam kurulmaması ve plansız hareket edilmesi nedeniyle gün sonunda liberal atıf alacak bir durum olmaktan uzaktır. Aksine 1980'li yıllar boyunca Özal'ın, 12 Eylül siyasetinin kontrolünden yardım alarak ekonominin patronu haline gelmesi de yine liberalizmin devlet algısıyla çelişmektedir. Benzer bir çelişki liberalizm ve birey önceliği ilişkisinin, Özal dönemindeki temsiliinde de söz konusudur. Zira dönem boyunca Özal'ın dilinden düşürmeyip hedef kitle ilan ettiği orta direk, esasen ideolojinin birey olma vasfını karşılamamıştır. Üstelik mevcut birey algısının yalnızca iktidara yakın sermayedarlardan oluşması da esasen birey kavramının hangi kesime yönelik olduğunu açıklar niteliktedir. Buradan hareketle Özallı yılların ekonomik hayat vitrini, içi boşaltılmış bir liberalizmin yarattığı çelişkilerle adından söz ettirmiştir.

Kültür ve değerler ise, çalışmada Özal temsillerinin incelendiği üçüncü alt başlığı oluşturmaktadır. Çünkü Özal, hem dört eğilim içindeki kültür ve geleneksel değerler temelli muhafazakâr bir siyasi lider olarak hem de kişisel hayatında dini pratikleri uygulayan biri olarak sunulmuştur. Bu yönüyle Özal, adından muhafazakâr şeklinde söz ettirecek uygulama ve temsillerini dönemin kültür ve değerler vitrininde gerçekleştirmiştir. Önceki iki alt başlık içeriğinde de çelişki yaratan 12 Eylül süreci ve sürecin Özallı yıllara etkisi kuşkusuz kültür ve değerler alanını da etkilemiştir. Zira birbirine bu denli bağlı olup ihtiyaç duyan iki taraf olarak Özal ve darbe yönetiminin, söz konusu toplumsal kültür ve geleneksel değerler olduğunda etkisinin olmadığı düşüncesi şüphesiz temelsiz bir varsayımdır. Ayrıca 12 Eylül'ün, Özal yönetimi boyunca varlığını bilmek de bu noktada belirleyicidir. Dahası parti lideri ve dönemin başbakanı sıfatlarıyla Özal, partisinin ve dolayısıyla yönetiminin, açıkça dindar ifadesini kullanmasa da, muhafazakâr olduğunu ve bu durumun darbe sonrası toplumdaki, esasen korku temelli olan, huzur ve sakin ortamla sonuçlandığını savunmaktadır. Zira Özal, yeni sağ temsilcisi olmak gibi bir vasfa sahipken elbette yönetiminde olduğu siyaset ve kişisel hayatında muhafazakâr değerlerin ve uygulamaların vurgulanması beklenmektedir. Bu yönüyle din olgusu, kendilerine dindar dedirtecek düzeyde olmasa da, Özallı yıllar boyunca vitrinde sergilenmiştir. Bu sergi kimi zaman parti içinde, kimi zaman teşkilatlanma şekliyle, kimi zamansa Özal'ın kişisel pratikleriyle basında temsil bulmuştur. İlk olarak parti içinde başlangıçtan itibaren var olan fakat 1980'li yılların ortalarından itibaren sesli hale gelen muhafazakâr bir grup söz konudur. Bu durum, ANAP'ın sunduğu modern çizgiye zarar vereceği düşüncesiyle parti içinde Özal ve taraftarlarınca sorun olarak algılanmıştır. Dahası, ANAP'luların laik ilan ettiği Semra Özal da konuya dâhil olmuş ve bu durumundan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Öyle ki bu durum bile zamanla, 1980'li yılların ruhuna ayak uydurur şekilde değişime uğramıştır. Zira Özal ailesinin 1980'li yılların sonuna doğru dini pratikleri birlikte yaptıklarını gösterir haberler basında sıkça sergilenmiştir. Dini teşkilatlanma konusu ise tarikatların ülke siyaseti ve toplumuna giriş yaptığı bu dönemin bir getirisidir. Öyle ki günümüz Türkiye'sinde, 1980'li yıllardan sonra, aktif rol oynayan ve önemli ölçüde yaygınlık kazanan bu tarz dini gruplar, Özal dönemi son yıllarında uygulanan politikaların bir neticesini oluşturmaktadır. Bununla birlikte Özal, kişisel hayatında namaz kıldığını, oruç tuttuğunu ve hacca gittiğini belirtmiş hatta tüm bunlar Özallı yıllar boyunca basın gündeminden düşmemiştir. Keza Özal da, bu pratikleri gerçekleştirdiği

için muhafazakâr bir duruşu temsil ettiğini savunmuştur. Ancak yeni sağ anlayışın tabiatında var olan duruma göre davranma hali Özal ve muhafazakârlık ilişkisinde de görülmektedir. Çünkü bir yanda yeri geldiğinde dindar olmaları nedeniyle Özal tarafından susturulmaya çalışılan partili bir kesim varken diğer yanda Özal'ın kendisini dini bütün bir muhafazakâr olarak sunma çabaları, yeni sağın bahsi geçen duruma göre davranma haline örnektir. Aynı zamanda Özal'ın sunmaktan çekinmediği muhafazakâr imaj, yine aynı dönemde öne sürdüğü liberal olması durumuyla da çelişmektedir. Çünkü yaratılmak istenen serbest ekonomici modern imaj fikrinin yanında, geleneklerine bağlılığıyla öne çıkan, el öptüren ve dini ibadetlerini yerine getiren Özal, zamanın ruhunun yüzeyselliğini muhafazakârlıkla olan ilişkisinde de göstermektedir.

Yeni çağ vurgusu ise, çalışmada Özal temsillerinin incelendiği dördüncü ve son alt başlığı oluşturmaktadır. Özal'ın sunmayı amaçladığı modernlik, en büyük atfını daima çağ atlama mefhumundan almıştır. Bu nedenle derinliğin önemsenmediği bir zaman dilimi olarak 1980'li yılların dönüşümü, Özal'ın temsiliyle dönemin yeni çağ vitrininde gerçekleşmiştir. Öyle ki bu dönemde yeni çağ vurgusu esasen, içi boşaltılmış bir demokrasi, liberalite ve muhafazakârlıktan sonra aynı yüzeyselliğe sahip bir çağdaşlaşmaya atıfta bulunmaktadır. Tarikatla sosyete, elektriği olmayan evle bilgisayar, mahalle bakkalıyla holding sahibini bir araya getirmesiyle Özal, söz konusu yüzeyselliği somutlaştırmıştır. Aynı zamanda en başta yeni sağ temsilciliğinin getirdiği yeni olma özelliğine sahip Özal, bu yönünü yeni çağ vurgusunda da göstermeyi amaçlamış keza yeni çağ, hep daha modern ve yeni olana dönük göndermeler barındırmıştır. Basın temsillerinde fiziksel özelliklerinden kendisini dâhil alaycı bir tavırla bahsedilmesi, takım elbiseli geleneksel siyasi aktör imajının yanında Özal'ın şort, tişört, terlik gibi gündeliği anımsatan giyim tercihleri, ya da takım elbiseli olduğunda dahi aksesuarları hakkında konuşulması, söylemlerinde yeni çağa yaptığı vurgunun vitrindeki örnekleri olarak sunulmaktadır. Ancak tüm bunlar sözde çağ atlamının örnekleridir. Çünkü esasen yaratılan, imaj siyasetinden fazlası değildir. Başka bir ifadeyle siyasetin imgeleştirdiği bu dönemde Özal, iyi ya da kötü algılanışına bakılmaksızın yalnızca vitrindeki görüntüsüne önem ve anlam yüklemiştir. Dolayısıyla teknoloji, İngilizce, yurtdışı gibi modernlik atfında bulunduğu kavramlar da derinliğin önemsenmediği bu algıdan nasibini alarak, toplumun kendi gündeliğinde bir karşılık bulamamıştır. Ayrıca, çağ atlama vurgusu temelinde tüketim ürünlerinin kullanımı ve

geleneksel aile değerlerine karşıt Özal Show grubu şeklinde sunulan ailesi, Özal'ın çizdiği muhafazakâr imajıyla çelişmektedir. Dahası tüm bu çelişkiler, Özallı yılların özeti olan –miş gibi yapma halinin somut karşılığıdır. Her türlü vitrin cambazlığının mübah olduğu 1980'ler bu yönüyle, küresel ölçekte bir -miş gibi dönemidir (Kozanoğlu, 1992: 70).

Çalışma boyunca yeni sağ temsilciliğine yönelik yapılan siyasal, ekonomik, kültür-değer ve yeni çağ atıfları sonucunda varılan noktada Özal'ın bu ilişkilerindeki temsilci haline “–miş gibi” çerçevesinden bakmak yerindedir. Öyle ki bu hal, Türk usulü bir biçimde uygulanan yeni sağın çelişik yapısını ortaya koymaktadır. Bu noktada çalışma konusunun esasen üzerine kurulduğu ve türlü kullanımlarıyla farklı bakış sağlayacak, olmamış bir şeyin olmuş gibi gösterilmesi anlamına gelen “-miş gibi” ifadesinden bahsetmek anlamlıdır. Kozanoğlu (1992) “ülkenin asıl sorunu -miş gibi yapmaktır” ifadesiyle, Türkiye siyasal hayatında -miş gibi yapma serüvenine bakışı başlatmış ve genelde de –miş gibinin öznesini siyasi aktör olarak konumlandırmıştır. Öte yandan Atay (2018) ise “hayata dayanamayan her insan gibi yapılır oyunda: “-miş” gibi yapılır” ifadesiyle aslında sıradan insandan bahsetmektedir. Her iki yazarın kendi eserlerinde yaptığı -miş gibi vurgusunun hedefi farklı fakat benzer bir motivasyonla kullanılan bu ifade, tezin esas vurgusu olan vitrin olgusu çerçevesinde farklı kitlelere hitap ettiği düşünülen -miş gibilerin, ortak bir dilde ele alınmasıyla çalışmaya katkı sunacağı düşünülmüştür. Dahası -miş gibi yapmak aslında vitrin malzemesi olmanın hem bir önkoşulu hem de vitrin olgusunun eyleme dökülmüş hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Tirenin önündeki sözcüklerin asıl hedef olduğu bu ifadede, onları gerçekte olmasa da yapmış gibi göstermesiyle vitrin olgusuna katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla çalışmada Kozanoğlu'nun siyasal alanda kullandığı –miş gibi olma hali ile Atay'ın, bireyin yani sıradan vatandaşın üzerinden tarif ettiği –miş gibi olma hali birlikte ele alınarak vitrin olgusu ve vitrinde olmanın anlamı tartışılmıştır. Zira bu süreçte bir yandan siyasi lidermiş gibi yaparak, esasen halktan beklentilerini kendi tiresinin yerine koymuştur, diğer yandan vatandaş ise, sıradanlıktan makbüllüğe geçişin bir anahtarı olarak gördüğü durumu kendi miş gibisi konumuna getirerek beklentileri karşılıyormuş gibi yapmıştır. Dolayısıyla demokrasi, liberallik, çağdaşlık vb. atıfların temsilciliği Özal'da var mıydı ya da yok muydu sorularına yanıt olan –miş gibi ifadesi, bu bağlamda açıklayıcı bir özellik taşımaktadır. Çünkü sorulara verilen yanıt, bu açıklayıcı olma durumunun bir

parçasını oluşturur. Kısacası yanıt hem “vardır” hem “yoktur”. Öyle ki bu çelişik durumu Sökmen (2001: 27) şöyle ifade etmektedir:

Bugün insana Türkiye'de hem her şey "var", hem hiçbir şey "yok" duygusu veren tablo böyle ortaya çıktı. Vardır, çünkü gerçekten de her şey vardır. Yoktur, çünkü söz ettiğimiz koca yalanla varlığın içi boşaltılmıştır. Vardır, çünkü ithal bisküviden son model arabaya, caz festivalinden moda defilelerine, İtalyan mermerlerinden dünyanın önde gelen yazarlarından yapılmış tercümelere, her şey vardır. Yoktur, çünkü Türkiye bütün bunları iştahla atıştırırken, yalanıyla büyük bir tinsel boşluğun içinde yuvarlanmaktadır.

Gerçekten de Özallı yıllar boyunca varlığına atfı yapılan kavramlar da hem vardır hem yoktur. Zira demokrasi fiili olarak hem vardır hem yoktur; ekonomi bilen bir başbakan vardır ama bilgi ile yönetilen bir ekonomi yoktur; özgürlükler vardır fakat muhafazakâr bir baskı altında pratiklik kazanmaktadır. Dönem boyunca varlık vurgusunu sağlayan da basın, imaj siyasetinin ve kuşkusuz vitrinin kendisidir.

Buradan hareketle, 1980’li yıllarda Turgut Özal temsilciliği ile başlayan Türkiye’de yeni sağ imaj süreci 1990’larda ve 2000’lerde tecrübe edilen birçok pratiğin zeminini hazırladığı fark edilmiştir. Öte yandan Türkiye her devirde dünyadaki gelişmelere açık bir ülke olma özelliğine sahip olmuştur fakat bu durumun, Özallı yıllar ile zirve noktaya ulaştığı gözlemlenmiştir. Özal’ın etkisi ile gelişen bu süreç günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bu durumun bir sonucu niteliğinde, o günlerden miras kalan ve günümüzde deneyimlediğimiz birçok karakter tipi ve pratik mevcuttur. Dolayısıyla şimdilerde karşılaştığımız politik figürler, söylemler ve siyasal çelişkiler kaynağını tarihsel olarak Özal dönemi yeni sağ temsilinden ve Özal’ın kişiliği üzerinden aldığı fark edilmiştir. Çünkü bahsedilen iktidar döneminde Türkiye’de basın ve medyanın yapısı köklü bir değişime uğramıştır. Bu çerçevede yapılması gereken bir durum da dönemin dergi basımına yönelik eleştiridir. Bu bağlamda 1980’li yıllarda dergiler, gerek –miş gibi yapma haline gerekse de dönemin yüzeyselliğine hem yol açmış hem de bunlardan faydalanmıştır. İktidar yanlısı olsun olmasın genel olarak 80’ler dergi basımı, insanların dikkatini çekmek için inandırıcılığı öne çıkaran ve reklam odaklı zamanın ruhuyla birlikte hareket etmiştir.

Geleneksel Türkiye siyasal hayatında gerek 1980 sonrası edindiği rolle gerekse siyasal iletişimin sağladığı olanakları kullanma başarısı ile Turgut Özal, etkili siyasi lider olmanın yanında bu çalışmada olduğu gibi imajı, kişisel özellikleri ve söylemleriyle de ele alınıp incelenmesi gereken bir karaktere sahiptir. Böylesi bir inceleme ülkeye hayat

veren pek çok noktanın yeri geldiğinde tek bir vücutta birleşmesi, siyasi bir liderin kendisine iktidar sağlayabildiği ve değişim/dönüşüm kavramlarının her fırsatta somut karşılık bulabildiği ekonomik ve toplumsal bir inşa sürecine denk gelmektedir. İmajıyla vitrini oluşturan Turgut Özal'ın basın yayın organları ve söylemleri kullanılarak yapılan bu analiz çalışması, gerek Türkiye'nin karanlıkta kalan 1980'li yıllarına ışık tutma amacıyla gerekse tüm bunları yaparken kullanılan temel kavramların farklılığı açısından mevcut bilimsel birikim ve üretime katkı sağlayacaktır. Bu yönüyle yapılan araştırma sonucunda Turgut Özal'ın basın temsilleri vasıtasıyla yeni sağ temsilciliği ve vitrin olgusuyla kurduğu ilişkiyi konu eden bu çalışmanın, Siyaset Bilimi disiplini çerçevesinde literatürde benzer bir örneğine rastlanmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında çalışma, mevcut literatüre yeni bir bakış getirmesiyle katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu katkıya ek olarak tez ile günümüz siyasal yapısının kaynağı konusunda da fikir edinilmektedir. Zira zamanımızın güncel siyaseti kuşkusuz Özallı yılların şapkasından çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Admin. (2018, Nisan 17). *Sivil, Dindar, Demokrat Cumhurbaşkanı: Turgut Özal*. Mayıs 4, 2020 tarihinde Sanal Basın: <http://www.sanalbasin.com/sivil-dindar-demokrat-cumhurbaskani-turgut-ozal-24672435/> adresinden alındı
- Akpınar, M. ve Alasya, Z. (Yönetmen). (1984). *Yasaklar* [Video]. Erişim adresi: https://sobelife.web.tv/video/yasaklar-1-devekusukabare_5wkmi2dzzmy
- Akpınar, M. ve Alasya, Z. (Yönetmen). (1985). *Aşk Olsun* [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=H3Vwpq2eqhk>
- Akpınar, M. ve Alasya, Z. (Yönetmen). (1988). *Deliler 2* [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=l39VYc7mGWg>
- Akpınar, M. ve Alasya, Z. (Yönetmen). (1988). *Reklamlar 1* [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=Wij-NjncitM>
- Akpınar, M. ve Alasya, Z. (Yönetmen). (1990). *Diin, Bugün* [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=43bvJ4kDui4&t=110s>
- Alp, H. (2016, January). Political Advertising and Propaganda Within Spiral of Silence-Agenda Setting Theory. *Journalism and Mass Communication*, 6(1), s. 12-18.
- Apple, M. W. (1990). Ideology, Equality, and the New Right. *Phenomenology Pedagogy*, 8, 293-314.
- Aral, B. (2003). Özal Döneminde İç ve Dış Siyaset: Süreklilik ya da Kopuş. İ. Sezal, & İ. Dağı içinde, *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet* (s. 219-245). İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Atay, O. (2018). *Tehlikeli Oyunlar*. İstanbul: İletişim.
- Aydın, S., & Taşkın, Y. (2017). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim.
- Bali, R. N. (2015). *Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a*. İstanbul: İletişim.
- Baltacı, C. (2004). Yeni Sağ Üzerine Bir Eleştir. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 359-373.

- Barry, N. (1988). *Yeni Sağ*. (C. Aykan, Çev.) Ankara: Tisamat Yayınları.
- Bauman, E. (2009). Reagan's Back: The "Dutch" Controversy and American Letters. *Biography*, 32(4), 643-669.
- Bengi, D. (2019). *80'li Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük "Yaprak Döker Bir Yanımız"*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berger, J. (2018). *Portreler*. (B. Eyüboğlu, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Berlinski, C. (2008). *There Is No Alternative: Why Margaret Thatcher Matters*. United Kingdom: Basic Books.
- Biddiss, M. (1987). Thatcherism: Concept and Interpretations. K. Minogue, & M. Biddiss içinde, *Thatcherism: Personality and Politics* (s. 1-20). New York: Macmillan Education.
- Birand, M. A. ve Yalçın, S. (Hazırlayan). (1999). *Özallı Yıllar 5. Bölüm "Takunyalı Hanedan"* [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=JEZAqSIJuo0>
- Birand, M. A. ve Yalçın, S. (Hazırlayan). (1999). *Özallı Yıllar 7. Bölüm "Suikast"* [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=uJV3xi81aHs>
- Birand, M. A. ve Yalçın, S. (Hazırlayan). (1999). *Özallı Yıllar 8. Bölüm "Köşk'te Bir Anaplı"* [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=2oZzVF1mG64>
- Bora, T. (2017). Muhafazakarlık. *Cereyanlar*. içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T., & Gültekingil, M. (Dü). (2017). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce / Muhafazakârlık* (6. b., Cilt 5). Ankara: İletişim Yayınları.
- Boratav, K. (2015). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*. Ankara: İmge.
- Buğra, A. (2018). *Devlet ve İşadamları*. İstanbul: İletişim.
- Burack, C., & Snyder-Hall, R. C. (2012, December). Introduction: Right Wing Populism and the Media. *New Political Science*, 34(4), 439-454.

- Cantek, F. Ş. (2017). Bir Korkunç Yenge Prototipi Olarak Semra Özal. M. Çiftçi, & T. Bora (Dü) içinde, *Yengeler Cumhuriyeti* (s. 109-129). İstanbul: İletişim.
- Casanova, J. (1994). *Public Public Religions in the Modern World*. Chicago-London: University of Chicago Press.
- Castles, F. G., Leibfried, S., Lewis, J., Obinger, H., & Pierson, C. (2012). *The Oxford Handbook of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press .
- Cemal, H. (1989). *Özal Hikayesi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Cohen, S. (2011). *Folk Devils and Moral Panics* (Elektronik Sürüm b.). London: Routledge.
- Coste, F. (2018). Writing the Life of Ronald Reagan: An Impossible Mission? *Biography*, 41(3), 654-669.
- Çağlar, A., & Uluçakar, M. (2017). Günümüz Türkçülüğünün İslamla İmtihanı: Türk-İslam Sentezi ve Aydınlar Ocağı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(26), 120-140.
- Çolak, Ç. D. (2016). Yeni Sağ'ı Oluşturan Bileşenlerin Birbiri İle Çelişen Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme. *International Journal of Social Science*(44), 351-361.
- Çölaşan, E. (1985). *Biz Kırk Kişiyiz Birbirimizi Biliriz*. Ankara: Milliyet.
- Çölaşan, E. (1991). *Turgut Nereden Koşuyor?*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Doğan, K. (1994). *Turgut Özal Belgeseli*. Mart 20, 2020 tarihinde Türk Haberler Ajansı: <http://www.tha.com.tr/turgutozal/giris.htm> adresinden alındı
- Donat, Y. (1987). *Yavuz Donat'ın Vitrininden Cilt 2: Buyruklu Demokrasi 1980-1983*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Dubiel, H. (2017). *Yeni Muhafazakarlık Nedir?* (E. Özbek, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları .

- Gamble, A. (1988). The New Right. *The Free Economy and The Strong State* (s. 27-60). içinde London: Macmillan Education.
- Goldwater, B. (1960). *The Conscience of a Conservative* . Princeton; Oxford: Princeton University Press.
- Göle, N. (1997). , Secularism and Islamism in Turkey: The Making of Elites and Counter-Elites. *Middle East Journal*, 51(1), 46-58. Erişim: <https://www.jstor.org/stable/4329022>
- Group, S. M. (2019, Nisan 17). *Do Just Like an Iron Lady: Margaret Thatcher's Three Keys to Political Communication*. SachsMedia: <https://sachsmedia.com/news/margaret-thatcher-political-communication/> adresinden alınmıştır
- Gül, S. S. (2004). *Sosyal Devlet Bitti, Yaşamın Piyasa*. İstanbul: Etik Yayınları.
- Gürbilek, N. (2016). *Vitrinde Yaşamak*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Hall, S. (1979, January). The Great Moving Right Show. *Marxism Today*, 14-20.
- Hall, S. (1985, May-June). *Authoritarian Populism: A Reply*. Ağustos 7, 2019 tarihinde New Left Review: <https://newleftreview.org/issues/I151/articles/stuart-hall-authoritarian-populism-a-reply> adresinden alındı
- Hall, S. (1988). *The Hard Road to Renewal*. Bristol: Verso.
- Hall, S. (1988). The Toad in the Garden: Thatcherism among the Theorists. C. Nelson, & L. Grossberg içinde, *Marxism and the Interpretation of Culture* (s. 35-74). Houndmills, Basingstoke, Hampshire, London: Macmillan Education.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. (A. Onacak, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Helvacıoğlu, B. (2002). Neo-liberal Siyasî Ahlâk: Beterin Beteri Vardır. *Birikim*(158), 44-49.
- Heywood, A. (2017). Conservatism. A. Heywood içinde, *Political Ideologies* (6. b.). London: Macmillan Education, Palgrave.

- Horkheimer, M. ve Adorno, T. W. (2009). The Culture Industry: Enlightenment as Mass Deception. M. G. Durham & D. M. Kellner içinde, *Media and Cultural Studies: Keywords* (s. 41-72). Oxford: Blackwell Publishing.
- Hutchinson, C. (2008). Reagan, Thatcher and the 1980s. C. Hutchinson içinde, *Reaganism, Thatcherism and the Social Novel* (s. 15-37). London: Palgrave Macmillan.
- Jessop, B., Bonnett, K., Bromley, S., & Ling, T. (1984). Authoritarian Populism, Two Nations, and Thatcherism. *New Left Review*, 32-60.
- Johansen, H. P. (2005). Political Marketing. *Journal of Political Marketing*, 4(4), 85-105.
- Kalaycıoğlu, E. (2002). The Motherland Party: The Challenge of Institutionalization in a Charismatic Leader Party. *Turkish Studies*, 3(1), 41-61. DOI: 10.1080/714005703
- Kennard, P. (1984). *Thatcherism*. 2020 tarihinde Peter Kennard: <http://www.peterkennard.com/thatcherism> adresinden alındı
- Kentel, F. (1991). Demokrasi, Kamuoyu ve Siyasal İletişime Dair. *Birikim Dergisi*, 39-44.
- King, D. (1988, October). New Right Ideology, Welfare State Form, and Citizenship: A Comment on Conservative Capitalism. *Comparative Studies in Society and History*, 30(4), 792-799.
- Kioui, E. (2011). Political Communication, the Media & the "Creation" of a Leader. *4th International Political Marketing Conference*. Sinaia.
- Kozaklı, S.T. ve Özkazanç, A. (1997). 80'lerde Gündelik Yaşam. *Mürekkep*, (8), s. 41-49.
- Kozanoğlu, C. (1992). *Cilalı İmaj Devri*. İstanbul: İletişim.
- Kozanoğlu, H. (1993). *Yuppieler, Prenslar ve Bizim Kuşak*. İstanbul: İletişim.
- Kozanoğlu, C. (1995). *Pop Çağı Ateşi*. İstanbul: İletişim.

- Köker, E. (2016). *Politikanın İletişimi İletişimin Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kuckartz, U. (2014). Three Basic Methods of Qualitative Text Analysis. In *Qualitative Text Analysis: A Guide to Methods, Practice & Using Software* (pp. 1–56). London: Sage Publications.
- Kulaç, O., Çalhan, H. S. Ve Tuğral, M. (2014). Conservatism and Turkey: Case of Motherland Party. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(7), 548-554. DOI: 10.5901/mjss.2014.v5n7p548
- Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu*. (1986, Mart 6). Nisan 23, 2020 tarihinde Mevzuat: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1117.pdf> adresinden alındı
- Lang, G. E., & Lang, K. (1984). *Politics and Television*. London: Sage.
- Lilleker, D. G. (2006). *Key Concepts in Political Communication*. London; Thousand Oaks; New Delhi: SAGE Publications.
- Locke, J. (2016). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*. Ankara: Eksi Kitaplar.
- Mcnaur, B. (2003). *An Introduction To Political Communication*. New York: Routledge.
- Minogue, K. (1987). Introduction: The Context of Thatcherism. K. Minogue, & M. Biddiss içinde, *Thatcherism: Personality and Politics* (s. x-xvii). NewYork: Palgrave Macmillan.
- Munyar, V. (2007, Kasım 6). *İşadami uçağına binen Cumhurbaşkanı dönemi yeniden başlıyor*. Mayıs 5, 2020 tarihinde Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/isadami-ucagina-binen-cumhurbaskani-donemi-yeniden-basliyor-7629972> adresinden alındı
- Özgen, M. (2008, Haziran 16). *1980 Sonrası Türk Medyasında Gelişmeler ve Magazinleşme Olgusu*. Mayıs 12, 2020 tarihinde TASAM Siyasal İletişim Enstitüsü: <http://baskanlikreferandumu.siyasaliletisim.org/blog/2008/06/16/1980-sonras-tuerk-medyasnda-gelime-ler-ve-magazinleme-olgusu/> adresinden alındı

- Özkan, A. (2004). *Siyasal İletişim*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Özkazanç, A. (1996). Türkiye'de Yeni Sağ. İ. Y. Kurulu içinde, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi - Yüzyıl Biterken* (Cilt 15, s. 1218-1224). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pierson, C. (2011). *Modern Devlet*. (N. Kutluğ, & B. Erdoğan, Çev.) İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Recchiuti, J. L. (2017). *Ronald Reagan: Election and Domestic Policies*. Şubat 8, 2020 tarihinde Khan Academy: <https://www.khanacademy.org/humanities/us-history/modern-us/1980s-america/a/ronald-reagan-as-president-part-1-election-and-domestic-policies> adresinden alındı
- Saraçoğlu, C. (2016). 1980-2002 Tank Paletiyle Neoliberalizm . G. Atılğan, C. Saraçoğlu, & A. Uslu içinde, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat* (s. 753-876). İstanbul: Yordam.
- Smith, A. (2006). *Ulusların Zenginliği*. (H. Derin, Çev.) İstanbul: İş Bankası Yayınevi.
- Sökmen, S. (2001). Özgün Bir İç Savaş Modeli. *Defter* (43), 13-33.
- Şenkal, Y. (Hazırlayan). (2017). *Türkiye'nin Referandumları* [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=7ZcglhKu0Uw>
- Tanör, B. (2002). Siyasal Tarih (1980-1995). B. Tanör, K. Boratav, & S. Akşin içinde, *Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-1995* (Cilt 5, s. 23-158). İstanbul: Cem.
- Taşkın, Y. (2007). *Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya*. İstanbul: İletişim.
- Topal, A. (2000). *New Right and Özalizm: A Comperative Perspective*. Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Turgut Özal'ın Kenan Evren Hakkındaki Görüşleri (1989). *T2 Haber Bülteni*. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=p6zgvfAYLnw>

- Uğur, A. (1998). Tasarruftan Tüketime 75 Yıl. O. Baydar & D. Özkan içinde, *75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları* (s. 299-303). İstanbul: Tarih Vakfı.
- Ulagay, O. (1988). *Özal'ı Aşmak İçin*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Uslu, Z. K. (1996). Siyasal İletişim ve 24 Aralık 1995 Genel Seçimleri. *Yeni Türkiye Dergisi*, 790-802.
- Weber, M. (2006). *Meslek Olarak Siyaset*. (A. Timuçin, & M. Sert, Çev.) İstanbul: Chiviyazıları.
- Weisman, S. R. (1984, Ekim 14). *The President and The Press*. The New York Times Magazine: <https://www.nytimes.com/1984/10/14/magazine/the-president-and-the-press.html> adresinden alınmıştır
- Williams, B. (2015). The 'New Right' and Its Impact on Conservative Social Policy. *The Evolution Of Conservative Party Social Policy*, 27-53.
- Winter, A. (2000, July). The 'New' Right: Definition, Identification, Differentiation. *Sociological Research Online*, 5(1), 1-6.
- Wolton, D. (1991). Siyasal İletişim: Bir Model Yaratmak. *Birikim Dergisi*(30), 51-58.
- Yayman, H. (2018). *Türkiye'ye Yön Veren Konuşmalar Turgut Özal'ın Mirası*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Yıllar İtibarıyla Günlük ve Aylık Asgari Ücretler*. (2020). Nisan 25, 2020 tarihinde T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: https://www.ailecalisma.gov.tr/media/1237/gunluk_aylik_asgariucet.pdf adresinden alındı
- Zenger, E. (1993). *Siyaset Cambazhanesinin Cazgırı*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Y. S. Gönen, Çev.) İstanbul: İletişim.

Sürelî Yayınlar

8. Gün. (1988, Ocak 10-16). *Tempo Dergisi*, 1(6), s. 3.
- Akad, N., & Kılıçoğlu, E. (1987, Mayıs 17). Söyleşi Mehmet Keçeciler. *Nokta Dergisi*, 5(19), s. 28.
- Akat, A. S. (1988, Mayıs 15). 4 Şubat'ın başarı şansı. *Ekonomik Panorama*, 1(5), s. 15.
- Alaturka özelleştirme. (1989, Şubat 19). *Ekonomik Panorama*, 2(7), s. 5.
- Aman Ahmet. (1987, Şubat 1). *Nokta Dergisi*, 5(4), s. 59.
- Af Yasası Mecliste. (1984, Şubat 13). *Hayat*, 2(7), s. 5.
- Ardıç, E. (1988, Nisan 3-9). İcraatın İçine. *Tempo*, 1(18), s. 61.
- Basın tehdit altında. (1986, Şubat 23). *Nokta Dergisi* 23 Şubat 1986 yıl: 4 sayı: 7 sayfa: 29, 4(7), s. 29.
- Başkanlık yarışı hızlandı. (1983, Eylül 5-11). *Nokta*(28), s. 32-33.
- Berksoy, T. (1988, Mayıs 8). Enflasyon döngüsü. *Ekonomik Panorama*, 1(4), s. 15.
- Bilgisayar. (1986, Haziran 1). *Nokta Dergisi*, 4(21), s. 52.
- Bilgisayarlar Hayatımızda. (1985, Temmuz 14). *Nokta Dergisi*, 3(27), s. 46-55.
- Bir Ameliyat. (1987, Şubat 22). *Nokta Dergisi*, 5(7), s. 34.
- Bu zamanlar Amerika. (1988, Ekim 30). *Ekonomik Panorama*, 1(29), s. 42.
- Buze, Ö. (1984, Şubat 20). Bilgisayarlı Hayata Başlıyoruz. *Hayat*, 2(8), s. 20.
- By-pass sonrası Özals. (1987, Nisan 12). *Nokta Dergisi*, 5(14), s. 13-14.
- Çakır, A. (1989, Temmuz 9-16). Padişahım Çok Yaşa. *Tempo Dergisi*, 2(28), s. 72-73.
- Çakır, Z. (1987, Mayıs). Gerçek Avrupalılığa İlk Adım. *Hayat Dergisi*(7), s. 10-11.
- Çankaya, S. (1985, Şubat 24). ANAP çeyrek muhafazakâr. *Nokta Dergisi*, 3(7), s. 19.
- Demir Leydi'nin sağlık operasyonu. (1989, Mart 26). *Ekonomik Panorama*, 2(12), s. 42-43.

- Demir Leydi'nin tarihreki yeri. (1989, Mayıs 14). *Ekonomik Panorama*, 2(19), s. 46.
- Dinci Gençlik. (1986, Mayıs 18). *Nokta Dergisi*, 4(19), s. Kapak.
- Dindarlık maratonu. (1984, Ekim 15-21). *Nokta*, 2(34), s. 42-43.
- Dünya Bankası'ndan Türkiye'ye Tam Destek. (1984, Şubat 6). *Hayat*, 2(6), s. 6.
- Dünya Çapında Değerlerimiz. (1986, Temmuz 27). *Nokta Dergisi*, 4(29), s. 40.
- Ekonominin Mutluluk Grafiği 1973-1987. (1988, Eylül 4). *Ekonomik Panorama*, 1(21), s. 27.
- El Öpenlerin Çok Olsun. (1987, Aralık 20-26). *Tempo Dergisi*, 1(3), s. 8.
- En Hızlı İcraat. (1984, Şubat 27). *Hayat*, 2(9), s. 5.
- Enflasyon Büyürken Faizleri Düşürmek Hatadır. (1983, Mayıs). *Hayat*, 1(20), s. 5.
- Enflasyon Özal'ın Kalbini Kırdı. (1985, Eylül 22). *Nokta Dergisi*, 3(37), s. 34.
- Fabrika bacası yerine minare. (1989, Aralık 10). *Ekonomik Panorama*, 2(49), s. 10-11.
- Fısıltılar. (1985, Mart 31). *Nokta Dergisi*, 3(12), s. 36.
- Fonun varsa derdin yok! (1985, Aralık 15). *Nokta Dergisi*, 3(49), s. 40.
- Foto-şaka. (1988, Ocak 3-9). *Tempo Dergisi*, 1(5), s. 5.
- Gazioğlu, Ö. B. (1984a, Şubat 13). Muz Fırtınası. *Hayat Dergisi*, 2(7), s. 4.
- Gazioğlu, Ö. B. (1984b, Mart 12). Yeni Sistem ve Yararları. *Hayat Dergisi*, 2(11), s. 4.
- Gelmişiyile Geçmişiyile Özallar. (1989, Ocak 22-28). *Tempo*, 2(4), s. 20-21.
- Geri tepen silah. (1989, Ekim 1). *Ekonomik Panorama*, 2(39), s. 46.
- Göktürk, G., & Demirer, A. (1986, Eylül 28). Aydın Soruşturması. *Nokta Dergisi*, 4(38), s. 14-15.
- Gürkan'dan Başkent Gözlemleri. (1988, Nisan 24). *Ekonomik Panorama*, 1(2), s. 20-21.
- Haftanın Diyaloğu. (1986, Eylül 21). *Nokta Dergisi*, 4(37), s. 25.

- Haftanın Fotoğrafi. (1988, Ekim 16-22). *Tempo Dergisi*, 1(46), s. 3.
- Halkın Gözüyle Enflasyon. (1988, Nisan 17). *Ekonomik Panorama*, 1(1), s. 11.
- Herkes defansa çekildi. (1988, Mayıs 8). *Ekonomik Panorama*, 1(4), s. 11.
- İcraatın içi dışı farklı. (1985, Mayıs 12). *Nokta Dergisi*, 3(18), s. 26-27.
- İngiliz büyücü büyük oynuyor. (1988, Nisan 24). *Ekonomik Panorama*(2), s. 42.
- İrtica yeniden faaliyette. (1985, Ekim 6). *Nokta Dergisi*, 3(39), s. 13.
- İslam Sosyetesı. (1988, Mayıs 29). *Nokta Dergisi*, 6(21), s. 53.
- İslam Ülkeri Arasında Dayanışma. (1986, Mart 24). *Hayat*(12), s. 3.
- İş dünyasının kulüpleri. (1988, Haziran 26). *Ekonomik Panorama*, 1(11), s. 53.
- İşadamı ikiyüzlü olmalı. (1985, Aralık 8). *Nokta Dergisi*, 3(48), s. 41.
- Kahramankaptan, Ş. (1987, Aralık 13-19). ANAP'ta Yüksek Tansiyon. *Tempo Dergisi*, 1(2), s. 14-15.
- Kaya Erdem. (1984, Ağustos 20). *Hayat Dergisi*, 2(34), s. 4-5.
- Kime göre yazmalı? (1985, Eylül 29). *Nokra Dergisi*, 3(38), s. 34.
- Kimin söylediği doğru? (1985, Ağustos 25). *Nokta Dergisi*, 3(38), s. 35-37.
- Kurumlar Özelleşiyor. (1988, Mayıs 8). *Nokta Dergisi*, 6(18), s. 12.
- “Liberal” esnaf şaşkın. (1985, Mayıs 26). *Nokta Dergisi*, 3(20), s. 46-47.
- Maggie, ne kadar seksisin. (1989, Haziran 11). *Nokta*(23), s. 49.
- Memecan, S. (1985a, Nisan 28). Kutu Kutu. *Nokta Dergisi*, 3(16), s. 66.
- Memecan, S. (1985b, Haziran 23). Kutu Kutu. *Nokta Dergisi*, 3(24), s. 66.
- Memecan, S. (1985c, Ağustos 18). Kutu Kutu. *Nokta Dergisi*, 3(37), s. 66.
- Memecan, S. (1985ç, Temmuz 21). Kutu Kutu. *Nokta Dergisi*, 3(28), s. 66.

- Memecan, S. (1985d, Kasım 24). Kutu Kutu. *Nokta Dergisi*, 3(46), s. 66.
- Memecan, S. (1986, Kasım 16). Kutu Kutu. *Nokta Dergisi*, 4(45), s. 82.
- Memecan, S. (1987a, Ağustos 16). Kutu Kutu. *Nokta Dergi*, 5(32), s. 82.
- Memecan, S. (1987b, Ekim 25). Kutu Kutu. *Nokta Dergi*, 5(42), s. 66.
- Meydan Sunalp, Calp ve Özal'ın. (1983, Ağustos Eylül 29-4). *Nokta Dergisi*(27), s. 15.
- Müslümanlaşıyoruz. (1986, Ekim 19). *Nokta Dergisi*, 4(41), s. 26.
- Nasıl geçiniyorlar? (1983, Ocak 24-30). *Nokta Dergisi*(50), s. 48.
- Neye Niyet Neye Kısmet. (1985, Eylül 15). *Nokta*, 3(36), s. 42.
- Nokta Haftayı Noktalıyor. (1985, Mayıs 19). *Nokta Dergisi*, 3(19), s. 34-35.
- Nokta'nın Görüşü. (1987, Ocak 18). *Nokta Dergisi*, 5(2), s. 27.
- Orta direğin yuvasını kim yapar? (1985, Ekim 27). *Nokta Dergisi*, 3(42), s. 26.
- Ödesek mi, ödemesek mi? (1988, Mayıs 15). *Ekonomik Panorama*, 1(5), s. 28.
- Ölçülü davranmalılar. (1985, Temmuz 21). *Nokta Dergisi*, 3(28), s. 19.
- Özal, Avrupa'daki Türk İmajına Kafa Tutuyor. (1988, Ocak 11-17). *Tempo*, 1(54), s. 12-13.
- Özal da Devletsiz Yapamıyor. (1988, Nisan 24). *Ekonomik Panorama*, 1(2), s. 10.
- Özal Show Grubu. (1985, Temmuz 21). *Nokta Dergisi*, 3(28), s. Kapak; 12-18.
- Özal Şaheser Bir İkinci Adam. (1985, Mart 17). *Nokta Dergisi*, 3(10), s. 28.
- Özal, S. (1983, 26 Aralık). Eşi Başbakan Özal'ı Anlatıyor/Raportör: Zehra Çakır; Neyyire Osman. *Hayat Dergisi*, (52), s. 5 ve 46.
- Özal, T. (1983a). *Anavatan Partisi Seçim Beyanname ve Programı*. Ankara: TRT.
- Özal, T. (1983b, Aralık). Erkekçe Söyleşi/Raportör: Erkekçe Dergisi, 3(12), s. 22-23 ve 145-151.

- Özal, T. (1983c, 17 Ekim). Türkiye'de Politikacılık Nankör ve Tehlikeli Bir Meslektir/ Raportör: Zehra Çakır; Neyyire Osman. *Hayat Dergisi*, (42), S. 4-5.
- Özal, T. (1983ç, Haziran). Erkekçe Söyleşi/Raportör: Erkekçe Dergisi, 3(6), s. 23; 133-142.
- Özal, T. (1983d, 6-12 Haziran). Özal'la Mobil Söyleşi/Raportör: Nokta. *Nokta Dergisi*, (15), s. 50-51.
- Özal, T. (1986, 28 Eylül). Söyleşi: Turgut Özal/Raportör: Nokta. *Nokta Dergisi*, 4(38), s. 20-21.
- Özal, T. (1992, Kış). Türkiye'nin Önünde Hacet Kapıları Açılmıştır/Raportör: Mustafa Çalık. *Türkiye Günlüğü*, (19), s. 5-23.
- Özal, Z. (1985, 3 Şubat). Söyleşi: Zeynep Özal/Raportör: Nokta. *Nokta Dergisi*, 3(4), s. 20-21.
- Özal'ın Dediği Oldu. (1984, Mart 12). *Hayat*, 2(11), s. 4.
- Özal'ın Yeni Üslubu. (1986, Temmuz 20). *Nokta Dergisi*, 4(28), s. 19.
- Özal'la mobil söyleşi. (1983, Haziran 6-12). *Nokta Dergisi* (15), s. 50-51.
- Özal için yoğun çalışma başladı. (1983, Aralık 12). *Hayat Dergisi*(50), s. 4-5.
- Özdağlar Olayı. (1985, Ocak 20). *Nokta*, 3(2), s. 12-14.
- Papatyalar ordu vakfını solladı. (1988, Mayıs 1). *Ekonomik Panorama*, 1(3), s. 27.
- Partilerin Doğum Sancısı. (1983, Mayıs 2-8). *Nokta Dergisi*(10), s. 56-60.
- Paylaşılamayan Matah. (1983, Temmuz 11-17). *Nokta Dergisi*(20), s. 12-13.
- Politika ve Tarikatlar. (1985, Mart 3). *Nokta Dergisi*, 3(8), s. 36.
- Prens Özal'a karşı. (1988, Mayıs 22). *Ekonomik Panorama* , 1(6), s. 19.
- Reagan sildi süpürdü. (1984, Kasım 12-18). *Nokta*, 2(38), s. 28.
- Reagan ve Dolarmın Zafer Yılı Oldu 1984. (1984, Aralık 31). *Hayat* , 2(53), s. 8.

- Sağırsoy, İ. (1988, Mart 13-19). Özal'ın Cuma Konvoyu. *Tempo Dergisi*, 1(15), s. 30-31.
- Sağlıkla politik çıkar ikilemi. (1988, Haziran 19). *Ekonomik Panorama*, 1(10), s. 47.
- Senaryo aynen uygulandı. (1984, Şubat 6-12). *Nokta*(50), s. 32-33.
- Sezgin, Ü. (1988a, Ocak 3-9). Tarikatlar Meclis'te. *Tempo Dergisi*, 1(5), s. 16.
- Sezgin, Ü. (1988b, Nisan 10-16). Elhamdulillah Polisiz. *Tempo Dergisi*, 1(19), s. 12-16.
- Söyleşi: Bülent Şemiler. (1986, Mayıs 18). *Nokta Dergisi*, 4(19), s. 39.
- Söyleşi Özal'ın Teknik Danışmanı Zenger. (1986, 16 Şubat). *Nokta Dergisi*, 4(6), s. 18-20.
- Söyleşi: Turgut Özal. (1986, Eylül 28). *Nokta Dergisi*, 4(38), s. 21.
- Sultan sevilmiyor. (1986, Ağustos 17). *Nokta Dergisi*, 4(32), s. 18-19.
- Şahin, H. (1983a, Ağustos 8-14). Seçime kadar birleşme yok. *Nokta Dergisi*(24), s. 9.
- Şahin, H. (1983b, 14-20 Kasım). Bir Seçimden Ötekine. *Nokta Dergisi*, (38), s. 16.
- Şahin, H. (1985a, Ocak 20). İsmail Özdağlar. *Nokta*, 3(2), s. 23.
- Şahin, H. (1985b, Ocak 27). TV seyredin, gazete okumayın. *Nokta Dergisi*, 3(3), s. 22.
- Şahin, H. (1985c, Mart 17). İki Nokta Üst Üste. *Nokta Dergisi*, 3(10), s. 32.
- Şahin, H. (1985ç, Nisan 7). Kissinger, Rockefeller, Ötekiler. *Nokta Dergisi*, 3(13), s. 24.
- Şahin, H. (1985d, Nisan 14). Washington'da son gece. *Nokta Dergisi*, 3(14), s. 24-25.
- Şampiyon Özal'ın yolunda. (1985, Mayıs 19). *Nokta Dergisi*, 3(19), s. 34.
- Tarikatlar, liderler, partiler. (1987, Mart 1). *Nokta Dergisi*, 5(8), s. 24.
- Tarikatlar Özal'a küstü. (1987, Kasım 1). *Nokta Dergisi*, 5(43), s. 26.
- Thatcher herkesi atlattı. (1983, Mayıs 16-22). *Nokta*(12), s. 20-21.

- Thatcher Hükümeti sağlık reformları. (1990). *Sağlık ve Toplum*, 1(1), s. 49.
- Thatcher sildi süpürdü. (1983, Haziran 13-19). *Nokta*(16), s. 22-23.
- Til, G. ve Şahingiray, I. (1986, Şubat 23). Ekrandaki Büyük Savaş. *Nokta Dergisi*, 4(7), s. 52-53.
- Turgut Özal Basın Toplantısı Yaptı. (1984, Ocak 16). *Hayat*, 2(3), s. 4-5.
- Tugut Özal "Vaatlerimizi Tutuyoruz". (1984, Şubat 20). *Hayat*, 2(8), s. 5.
- Türban Olayı. (1987, Ocak 18). *Nokta Dergisi*, 5(2), s. 26.
- Türkiye’de Ekonomik Mucize Yaratılıyor. (1985, Ocak 7). *Hayat* (3), s. Kapak; 6.
- Ve Milli Bebek. (1986, Mayıs 4). *Nokta Dergisi*, 4(17), s. 32.
- Yeni Ekonomik Tedbirler Komünizm ve Sosyalizme Büyük Darbe Vuracak. (1984, Ocak 9). *Hayat*, 2(2), s. 4-5.
- Yeni Sistem ve Kararları. (1984, Mart 12). *Hayat* , 2(11), s. 4.
- Yılın Çiçeği: Papatya. (1987, Aralık 20-26). *Tempo Dergisi* , 1(3), s. 7.
- Yok Olan Siyasi Suçlular. (1985, Nisan 28). *Nokta Dergisi* , 3(16), s. 18.
- Zam yüzde 50 olmazsa.... (1986, Mayıs 11). *Nokta Dergisi* , 4(18), s. 38.
- Zenginler kulübünde herkes libero. (1987, Ağusto 16). *Nokta Dergisi* , 5(32), s. 50.